

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

RŮZNÉ POHLEDY NA PROBLEMATIKU ŽIDOVSTVÍ V OBDOBÍ NORMALI-
ZACE

Vedoucí práce: prof. PaedDr. Michal Bauer, Ph. D.

Autor práce: Bc. Veronika Matysová

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: 2.

2017

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s data-bází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 28. 11. 2017

.....

Veronika Matysová

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu své bakalářské práce prof. PaedDr. Michalu Bauerovi, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady a vstřícnost a ochotu a za věcné připomínky, které se zásadně promítly do mé bakalářské práce a měly vliv na celkový výsledek práce.

Ediční poznámka

V diplomové práci jsem pracovala s knihou *Ještě člověk neví, co ho čeká: života běh mezi roky 1929 – 1989* Tomana Broda. Jsem si vědoma toho, že se jedná o memoáry, tudíž jsou to subjektivní názory autora na danou dobu.

Anotace

Diplomová práce se bude věnovat různým pohledům na problematiku židovství v české literatuře 70. a 80. let 20. století. Přiblížen bude kontext dané doby a otázka židovství během normalizace. V práci budou interpretována jednotlivá díla vybraných autorů z oficiálně editované, domácí ineditní i exilové tvorby (V. Fischl, L. Fuks, O. Pavel, A. Pludek, K. Sidon) z hlediska různých přístupů k židovství. Komparace děl bude prováděna na základě jednotlivých ústředních motivů zvolených knih.

Annotation

The diploma thesis will be dealing with various points of view on Judaism in the Czech literature of the 70's and 80's of the 20th century. The context of the time and the question of the Judaism during the normalization will be approximated. In this diploma thesis, several writings from chosen Czech authors like V. Fischl, L. Fuks, O. Pavel, A. Pludek and K. Sidon will be interpreted according to different approaches to Judaism. The comparison of the writings will be done according to the central themes of the selected books.

Obsah

Úvod	10
1 Literárně historický přehled	12
1.1 Co předcházelo normalizaci?	12
1.1.1 Léta poválečná	12
1.1.2 Léta 50.	14
1.1.3 Léta 60.	15
1.2 Období normalizace	18
1.3 Náboženská situace	20
1.3.1 Situace po válce	20
1.3.2 Léta 50.	21
1.3.3 Léta 60.	22
1.3.4 Období normalizace	23
1.3.5 Po roce 1989	25
1.4 Jak to bylo s literaturou a uměním?	26
1.4.1 Literatura v období 50. let	26
1.4.2 Literatura v období 60. let	28
1.4.3 Literatura v období normalizace	29
2 Literární hermeneutika	34
3 Literární interpretace vybraných děl	38
3.1 Viktor Fischl – Dvorní šašci	38
3.1.1 Dvorní šašci	39
3.1.1.1 Víra v Boha	40
3.1.1.2 Motivy smrti, naděje, pomsty	42
3.2 Ladislav Fuks – Obraz Martina Blaskowitze	44
3.2.1 Obraz Martina Blaskowitze	44

3.2.1.1	Motiv tajemství	45
3.2.1.2	Motiv vztahu Čechů a Němců	46
3.2.1.3	Motiv pomsty a odpuštění	48
3.2.1.4	Motiv židovství a německé příslušnosti	49
3.2.1.5	Motiv smrti	50
3.2.1.6	Motiv prolínání časových rovin a času.....	52
3.2.1.7	Motiv proměn postav	53
3.2.1.8	Motiv pomsty	54
3.3	Karol Sidon – Boží osten.....	56
3.3.1	Boží osten.....	56
3.3.1.1	Polské uši.....	56
3.3.1.2	Motiv dospívání.....	57
3.3.1.3	Motiv židovství	58
3.3.1.4	Kufrstein.....	59
3.3.1.5	Motiv lásky.....	60
3.3.1.6	Motiv putování	61
3.3.1.7	Boží osten.....	62
3.3.1.8	Změna jmen – změna identity	64
3.3.1.9	Prolínání časových rovin	64
3.4	Ota Pavel – Smrt krásných srnců.....	65
3.4.1	Smrt krásných srnců	65
3.4.1.1	Motiv pomsty	65
3.4.1.2	Motiv přátelství	66
3.4.1.3	Motiv války a židovství.....	67
3.4.1.4	Léta poválečná.....	68
3.5	Alexej Pludek – Nepřítel z Atlantidy.....	70

3.5.1	Nepřítel z Atlantidy	70
3.5.1.1	Motiv srovnávání.....	70
3.5.1.2	Motiv ztotožňování	71
3.5.1.3	Motiv utopie	71
3.5.1.4	Motiv nepřátel a zkázy	72
	Závěr.....	76
	Použitá literatura	80
	Primární literatura.....	80
	Sekundární literatura.....	80
	Internetové zdroje	81

Úvod

Zanedlouho proběhne 30. výročí od sametové revoluce. Tedy okamžik, který pro všechny z nás znamenal první krok ke svobodě a demokracii. Na minulost mnoho lidí přestává myslet a zapomíná, jak se v období normalizace v Československu žilo a čím někteří z nás museli během těchto let procházet. Objevují se i někteří, kteří na komunistický režim vzpomínají kladně, protože lidský mozek většinou špatné věci zatlačuje do pozadí a připomíná nám pouze to hezké. Proto je důležité, si tyto historické události neustále připomínat. Jelikož v minulém režimu docházelo k mnoha nespravedlnostem, komunistický režim dopouštěl, aby nespočet lidí trpělo a mezi nimi byli i Židé, na kterých byla velmi významně páchána komunistická nespravedlnost.

Židé ani během komunistického režimu nezapomínali na svoji víru a na své předky, kteří byli v židovské víře vychováni. I přesto, že se jim během let stávaly různé křivdy, pro některé byla jejich víra vždy na prvním místě. Proto se i během socialismu, kdy to komunistická vláda neviděla s radostí, scházeli při různých svátcích v synagogách nebo se scházeli s jinými Židy v různých bytech, kde pořádali besedy, přednášky, třeba i pro lidi, kteří se o židovskou víru zajímali, i když Židy sami nebyli. Velmi často se různé osobnosti vyjadřovali pomocí literárních děl, která mnozí z nich psali. Snad i proto, že v psaných projevech byla jistá svoboda. Ne všechna díla se dočkala svého vydání během komunistického režimu. Mnohá z nich se na světlo v Československu dostala až po revoluci.

Protože se o židovství – jak o náboženství, tak o kulturu, zajímám již delší dobu, i jako téma své diplomové práce jsem si vybrala něco, co se židovstvím přímo souvisí. Jak bylo se Židy nakládáno během druhé světové války, mnozí z nás ví. Mě zajímalo, jak se k Židům chovali během komunistického režimu a zejména během let 70. a 80., tedy v době normalizace. A tím se právě zabývá první část této diplomové práce.

Práce je rozdělena do tří velkých kapitol a několika dalších podkapitol. První velkou kapitolou, kterou tato diplomová práce začíná, je *Literárně historický přehled*, v němž je možné najít nastínění událostí, které vedly k období normalizace. Začíná léty poválečnými a stručně se dostáváme přes léta 50., až do let 60., kdy začalo mírné uvolňování a která vedla k sovětské okupaci a k samotnému normalizačnímu období. Následuje rozebrání náboženské situace, ve které převažuje náboženství židovské. Jsou zde ukázáni Židé, jak proplouvali historií od konce války, kdy došlo k jejich propuštění z koncentračních táborů a jejich postupná rekonvalescence. Tento pro ně příznivý obrat narušila 50. léta, která opět znamenala léta nepohodlí a neustálého strachu, co se s nimi může stát jen proto, že jsou to Židé. Volně přechá-

zíme do let 60., která přinesla zásadní uvolnění, a následují léta 70. a 80., tedy léta normalizační, která znamenala opět návrat do let 50. Krátce je zde zmíněno i to, jak se Židům vedlo po revoluci v roce 1989.

Další kapitolou, která se nachází v *Literárně historickém přehledu*, je *Jak to bylo s literaturou a uměním?* Jelikož literatura a umění byly mezi lidmi vždycky ohromně populární a také protože tato diplomová práce se zabývá interpretací literárních děl, je tomuto tématu udělen v teoretické části větší prostor. Zahrnuje literaturu 50. let, 60. let a literaturu v období normalizace.

Diplomová práce pokračuje kapitolou, která má za cíl přinést základní informace o metodice literární interpretace, konkrétně nás uvede do problematiky literární hermeneutiky.

Na teoretickou část diplomové práce navazuje část praktická, ve které je možné najít analyzované vybrané literární texty, které napsali autoři v době normalizace, tedy v 70. a 80. letech. Někteří autoři níže uvedených děl patří mezi veřejně známé, ovšem analyzovaná díla, která se zde nachází, již mezi tak populární nepatří. Objevují se zde i díla autorů, která nejsou mezi lidmi příliš rozšířená.

U každé knihy se nejprve seznámíme s autorovým životem a poté dochází k samotné interpretaci vybraných děl. Cílem práce je interpretace vybraných děl a jejich závěrečné srovnání vzhledem k motivům, které jsou v několika případech shodné. Přiblížíme si tedy díla takových autorů, jakými jsou Viktor Fischl, Ladislav Fuks, Karol Sidon, Ota Pavel. Tyto knihy jsou vybrané záměrně z toho důvodu, abychom se podívali na díla z různých časových úseků normalizace, i když ne všechna díla, jež jsou v této práci uvedena, byla vydána v Československu během normalizace, některá patřila do exilového proudu literatury. Jedno dílo zcela vybočuje od ostatních vybraných děl. Tím dílem je *Nepřítel z Atlantidy* Alexeje Pludka. Vybráno je toto dílo z toho důvodu, že autorova kniha vykazuje silné prvky protižidovství a odporu vůči všemu cizímu. Děj se odehrává i ve zcela jiném prostředí než knihy ostatní. Tato kniha nám přináší pohled na to, jak bylo se Židy zacházeno v období normalizace.

1 Literárně historický přehled

1.1 Co předcházelo normalizaci?

1.1.1 Léta poválečná

Za socialismu byla velmi důležitá ideologie, ideologie, která se neustále vyvíjí, dochází k jejím změnám. Pojem ideologie si můžeme vysvětlit tím, co si člověk v určitém časovém období myslí o sobě a o světě.¹

Komunistická strana Československa byla založena roku 1921, od této chvíle, i přes některé úpadky, si držela svoji sílu, která pomalu rostla. Zvolna se stávala stranou masovou.²

Klement Gottwald, který se velmi silně angažoval v 50. letech, se chtěl dostat k moci již na začátku druhé světové války. Po rozbití Československa a po nacistické okupaci českých zemí stanul Gottwald v čele organizování národního boje za svobodu. Vedení sestavil v Moskvě a tím vzniklo ilegální vedení KSČ v českých zemích. V českých zemích se uskutečnil přechod strany do ilegality. Komunističtí funkcionáři působící v odboji v českých zemích i na Slovensku se řídili Gottwaldovými pokyny a projevy v rozhlasu.³

9. května byl dnem, kdy skončila 2. světová válka v Československu, byl obnoven československý stát, obnovená byla i suverenita i v pohraničí. Změnila se však jedna věc, Československo se dalo na cestu socialistického vývoje, u kterého sehrálo roli především poválečné rozdělení světa, kdy jsme padli do rukou SSSR, kde byl pouze jeden model rozvoje státu, a to ten stalinský. A toto přeorientování Československa na východní vývoj znamenal rozhodující mezník v historii našeho národa. Hned po válce KSČ obsadila klíčová místa v politice. Odsun Němců, na kterém se po válce dohodla vláda ČSR, znamenal, že se ČSR ještě více připoutala k SSSR.⁴

V druhé polovině roku 1947, tedy v době ofenzivního nástupu k mocenskému monopolu, ještě komunisté naráželi na zesílený odpor koaličních partnerů a dostávali se do izolace.

¹ MENCL, Vojtěch. *Křížovatky 20. století: světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990, str. 16 - 17

² tamtéž, str. 113

³ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, 2009, str. 17

⁴ MENCL, Vojtěch. *Křížovatky 20. století: světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990, str. 214 – 215

To bylo ale pro komunisty hybnou silou, mizela jejich neochota ke kompromisům, vystřídala je neústupnost při prosazování stanovisek.⁵

Poté přišla krize v únoru roku 1948, ministři začali podávat hromadné demise, které byl nucen prezident Beneš přijmout a jmenoval vládu podle Gottwaldova návrhu. Toho využili komunisti, kteří převzali do svých rukou prakticky veškerou moc na našem území. Založili ozbrojené organizace – Lidové milice.⁶

Pro Gottwalda byl únor nejvyšší stupeň úspěchu. Byla mu přisuzována největší zásluha, že stranu dovedl k jejímu vysněnému cíli. Nakonec na mocenském bojišti zůstaly pouze dvě hlavní osobnosti – komunistický vůdce Klement Gottwald a demokratický politik prezident Edvard Beneš.⁷

Nakonec podal demisi i prezident Edvard Beneš a na jeho místo byl dosazen Klement Gottwald. Proti „únorovému vítězství“ komunistů nikdo neprotestoval kromě pár stovek studentů. Lidé mohli vyjádřit svůj nesouhlas odevzdáním bílých papírků u voleb, kterých se nakonec sešlo pouze 10 %. K protestům docházelo až několik měsíců po únoru, to už však bylo příliš pozdě na to ohrozit moc komunistů.⁸

Na veškeré pozdější protestní pokusy komunistická strana reagovala posílením bezpečnosti. Byl zřízen aparát Sbor národní bezpečnosti, kam patřila Veřejná bezpečnost, kterou strana již měla pod svým vedením, zároveň do tohoto aparátu patřila i neblaze proslulá Státní bezpečnost. Pro komunisty bylo velkou oporou, že ve své moci mají právě tuto politickou policii (StB). Tuto policii komunistická strana posílila, aby stačili zatýkat všechny, kteří proti komunistické straně protestovali, ale aby mohla své agenty vysílat i do zahraničí. Po únoru se zvedla obrovská vlna emigrace. Odešlo nejméně 150 – 200 tisíc lidí.⁹

Začal útlak především ze strany policie. Veřejná bezpečnost byla oprostěna od StB a tak měla možnost začít pracovat bez jakékoliv kontroly. Začala pracovat na přípravě vykon-

⁵ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, 2009, str. 40

⁶ MENCL, Vojtěch. *Křížovatky 20. století: světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990, str. 235

⁷ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, 2009, str. 80

⁸ MENCL, Vojtěch. *Křížovatky 20. století: světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990, str. 235 - 237

⁹ tamtéž, str. 239 - 240

struovaných procesů, do kterých se v první vlně dostali například Milada Horáková, Oldřich Pecl a další, kteří byli obviněni z velezrady, rozvracení republiky, vyzvědačství.¹⁰

Tyto procesy patří mezi hlavní, ale také mezi nejtragičtější znaky zakladatelského období komunistické strany. Můžeme o nich hovořit jako o jakémsi symbolu této doby. Desetitisíce musely prožívat různá utrpení, když byly nevině odsouzeny. Pro toto období byl typický všudypřítomný strach. Neustále někdo čekal, kdo bude odsouzen příště a na koho padne obvinění a zatčení.¹¹

1.1.2 Léta 50.

Na začátku 50. let zemřel Stalin. Zemřel v době, kdy se Sovětský svaz a jeho vláda dostávala do těžké krize. Většinová vláda tedy Stalinovu smrt uvítala. Na jeho místo se dostal Nikita Chruščov. Poté, co zemřel Stalin a byl odstraněn šéf sovětské policie, skončila nadvláda jednoho člověka nad stranou i nad policií.¹²

Klement Gottwald vždycky o Stalinovi hovořil jako o velkém politikovi, jako o svém učiteli a jako o příteli Československa. Gottwaldův vztah ke Stalinovi byl plný obdivu a respektu. Ale i přesto byl jejich vztah založen na nadřizenosti a podřizenosti. V jejich vztahu hrál velkou roli strach. Ve chvíli, kdy se Gottwald dozvěděl o Stalinově špatném zdravotním stavu, projevoval známky zneklidnění a obav. Stalin zemřel 5. března 1953, Gottwald, který odcestoval na jeho pohřeb, byl sám velmi těžce nemocen a 17. března zemřel. Pár dní po sobě odešli dva velikáni socialistického světa.¹³

V roce 1956 proběhl velice důležitý sjezd KSSS. Na tomto sjezdu došlo ke kritice stalinistické vlády. Zbořil staré modly, mezi které patřil právě i Stalin, již nedošlo k obsazení modlami novými. Byly kladeny nové požadavky, aby se již neopakovaly hrůzné procesy. Za toto se postavila i obec spisovatelů, která podala požadavky na II. sjezdu československých spisovatelů v roce 1956. Chtěli především svobodu, která měla překonat ideologii.¹⁴

¹⁰ MENCL, Vojtěch. *Křížovatky 20. století: světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990, str. 247

¹¹ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, 2009, str 136 – 138

¹² MENCL, Vojtěch. *Křížovatky 20. století: světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990, str. 270 - 273

¹³ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, 2009, str. 155 - 166

¹⁴ MENCL, Vojtěch. *Křížovatky 20. století: světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990, str. 273 - 278

1.1.3 Léta 60.

60. léta bylo vcelku šťastné období ve smutné době. Byly umožněny různé věci, probíhaly diskuze, uvolnění přišlo ve sféře politické, kulturní a i ve vědeckém bádání zejména ve společenských vědách. Například historikové přišli na řadu zajímavostí z období druhé světové války. Bylo třeba potvrzeno, že Moskva zabránila americkým vojenským silám, aby osvobodily Prahu. Ve vládě neseděli už jen zarytí stalinisté, ale i lidé svobodomyšlnějších názorů.¹⁵

Největší problémy dělala komunistické straně mládež, zejména s mladou inteligencí. Nejvíce protestovali absolventi vysokých škol, protože neměli uplatnění svého odborného vzdělání, jelikož místa, která by se pro ně hodila, byla zaplněna z politických důvodů zaměstnanci, kteří ovšem neměli požadovanou kvalifikaci. Také se mezi studenty začala šířit myšlenka na uspořádání studentského majálesu, který se naposledy uskutečnil v roce 1956, přišla velmi vítaná změna. Komunisté nejen že s majálesem souhlasili, ale byl s nadšením přijat. Komunisté museli takto rozhodnout, protože cítili, že mezi studenty přestávají mít moc, tak zvolili cestu pozitivního přístupu.¹⁶

V 60. letech došlo ke kritice. Antonín Novotný¹⁷ poslal do SSSR dopis, ve kterém kritizoval změny ve straně. K moci přistoupil Dubček, který s dalšími členy strany začal přemýšlet o tom, jak Novotného zdiskreditovat. Tyto rozpory začaly rychle vstupovat i do společnosti. Lidé začali protestovat, zvedla se i vlna kritiky proti cenzuře, začali být odvážnější a začali se proti vládě ozývat. Tato kritika se objevila i na IV. sjezdu československých spisovatelů, který proběhl v roce 1967, vystoupili zde různí umělci, kteří kladli požadavky na zrušení cenzury, byli proti zamlčování v politice. Literatura má vždy vystihovat pravou podstatu věcí a podávat pravdivé informace o společnosti, proto se tedy žádala svoboda projevu, aby spisovatelé mohli pravdivě psát o tom, co se skutečně děje. A tímto sjezdem začala akce, která je známa pod názvem „Pražské jaro“.¹⁸

Vláda Antonína Novotného ale okamžitě zasáhla, některé spisovatele vyloučila z KSČ, odejmul spisovatelům jejich nejdůležitější orgán – Literární noviny. V prosinci 1967 a v lednu 1968 byl nucen Antonín Novotný odstoupit z nejvyšší stranické funkce a novým prvním ta-

¹⁵ BROD, Toman. *Ještě že člověk neví, co ho čeká: života běh mezi roky 1929-1989*. Praha: Academia, 2007. Paměť (Academia), str. 265

¹⁶ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa: Kořeny reformy 1956 – 1968, Společnost a moc*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, 2008, str. 65 - 70

¹⁷ třetí československý komunistický prezident

¹⁸ BROD, Toman. *Ještě že člověk neví, co ho čeká: života běh mezi roky 1929-1989*. Praha: Academia, 2007. Paměť (Academia), str. 282 - 286

jemníkem byl zvolen Alexandr Dubček. Tyto politické změny vedly k dalším ekonomickým a politickým změnám, které vyústily v hnutí za demokratický socialismus. Po tomto zvolení předvedla komunistická strana takovou politiku, která přesvědčovala řadu lidí, že spojení socialismu a lidské svobody je možné. V Československu byla jako v jediném komunistickém státě zrušena cenzura. Komunistická strana připustila diskusi o kapitolách ze své minulosti.¹⁹

Pražské jaro začalo naplno. V dubnu 1968 byl na zasedání KSČ schválen Akční program, který pojednával o uvolňování v různých sférách, například v kultuře, v zemědělství a v dalších oborech. Byla reorganizovaná vláda. V tomto bodě ale přišla etapa Pražského jara, která se začala odvíjet mimo hranice našeho státu a svůj vliv do ní protlačoval především Sovětský svaz v čele s Brežněvem. Šlo o monopol komunistické strany. Nastalo znepokojení, že tento monopol a celkové vedení komunistické strany, která měla ovládat všechno, je v Československu narušeno. Politiku v Československu brali jako rozkladovou. Začínající svobodu tisku a otevřenou výměnu názoru brali jako ohrožující socialismus. V Rusku se začali bát liberální vlády v Československu. 27. 6. 1968 zveřejnilo pár novin, mezi které patřily například Literární noviny, Práce, Mladá fronta *Dva tisíce slov*, toto prohlášení koncipoval spisovatel Ludvík Vaculík. Tento projev nabádal lidi, aby ještě více podporovali polednový vývoj a posunuli ho ještě dále. Vyzývalo se zde k demonstracím, stávkám. Díky těmto *Dvěma tisícům slov* začalo být SSSR na pozoru. Varšavská pětka se sešla ve Varšavě, odsouhlasila dopis Brežněva KSČ, ve kterém projevuje znepokojení kvůli stavu, který je v Československu. KSČ na tento dopis zareagovala, odmítla se podvolit a vrátit se zpět k metodám, které v komunistických zemích probíhali před Pražským jarem. KSČ také odmítla jakýkoliv nátlak Varšavské pětky.²⁰

Vývoj, který se odehrával v Československu, vyvolával v ostatních komunistických státech (Polsko, Německá demokratická republika, Sovětský svaz) odmítavé reakce. Navozoval pocit, že strana nemá vše pod kontrolou a že socialismus v Československu je ohrožen. Dubček a jeho vláda nedokázala Sovětský svaz přesvědčit o opaku. Ohrožen byl ovšem pouze stalinistický režim socialismu.²¹

¹⁹ DEVÁTÁ, Markéta, Jiří KOCIAN a Jiří PERNES. *Českoslovenští komunisté a jejich strana*. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2017. Věda kolem nás, str. 16 – 17

²⁰ MENCL, Vojtěch. *Křižovatky 20. století: světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990, str. 286 - 310

²¹ DEVÁTÁ, Markéta, Jiří KOCIAN a Jiří PERNES. *Českoslovenští komunisté a jejich strana*. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2017. Věda kolem nás, str. 17

Díky tomuto uvolňování muselo samozřejmě SSSR zakročit. Začali shromažďovat vojáky, u kterých začal výcvik. A v noci z 20. na 21. srpna naplánovali vojenskou invazi, která sice nenarazila na vojenský odpor, nýbrž na odpor politický. Stranické vedení bylo sesazeno a zatčeno. Touto násilnou invazí, se kterou československá vláda nesouhlasila a o které vůbec nic nevěděla, byla narušena česko-ruská spolupráce, které trvalo více než dvě století a to co narušila 60. léta, bylo na počátku 70. let umocněno.²²

²² MENCL, Vojtěch. *Křižovatky 20. století: světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990, str. 310 - 314

1.2 Období normalizace

Výsledkem srpnové invaze mělo být zastaveno uvolňování, které trvalo do roku 1968 v Československu. Mělo být sesazeno vedení KSČ a nahrazeno vedením novým. Bylo důležité zachovat neostalinizaci v naší zemi. Lidé proti posrpnovému vývoji protestovali, kladli odpor, odmítali se podrobit politikům a vládě. Mnozí lidé emigrovali. Utíkali zejména kvalifikovaní inženýři, vědci. Emigrovalo nejméně 200 000 obyvatel. Vlna odporu byla tak vysoká a lidé se snažili odvrátit obsazení Rusy různými způsoby. V lednu 1969 se upálilo postupně několik lidí. Prvním z nich byl Jan Palach, poté Jan Zajíc a nakonec Evžen Plocek. Palachův pohřeb byl jakýmsi protestem a snahou vrátit se zpět před leden. V lednu poté proběhl hokejový zápas mezi ČSR a SSSR, který vyhrála Československá republika, tento zápas byl brán jako protisovětská demonstrace.²³

Období normalizace můžeme charakterizovat jako období deziluze, ztráty perspektiv, zahnívání. Většinou došlo k vnitřnímu rozchodu s myšlenkou socialismu a ke zbavení ochoty se angažovat. Nakonec se moci ujal Gustav Husák. Husákova vláda znamenala vyloučení několika tisíc členů ze strany, ztratili možnost získat zaměstnání, které by odpovídalo jejich vzdělání a na jejich místo se dostali lidé, kteří byli neschopní tvůrčího myšlení, a takové lidi SSSR potřeboval. Báli se změn a jejich jedinou předností bylo disciplinované plnění pokynů stranického vedení.²⁴

Začátkem roku 1970 existovalo tolik intelektuálů, kteří pracovali jako skladníci, kotelníci, umývali výlohy. Historikové, filosofové, právníci, publicisté a jiní pracovníci ve společenských oborech, většina z nich musela odejít ze svého zaměstnání a dělat práci, ve které nesměli rozvíjet svůj intelekt.²⁵

V roce 1977 se intelektuálové, křesťanské kruhy a bývalí členové KSČ dohodli a utvořili neformální hnutí, které se jmenovalo *Charta 77*. V průvodním dopise, který podepsala řada lidí, byla zmíněna potřeba lidských práv a svobod, o dodržování zákonů. Mluvčími byli Jan Patočka, Jiří Hájek a Václav Havel.²⁶

²³ MENCL, Vojtěch. *Křižovatky 20. století: světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990, str. 314 - 328

²⁴ DEVÁTÁ, Markéta, Jiří KOCIAN a Jiří PERNES. *Českoslovenští komunisté a jejich strana*. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2017. Věda kolem nás, str. 17

²⁵ BROD, Toman. *Ještě že člověk neví, co ho čeká: života běh mezi roky 1929-1989*. Praha: Academia, 2007. Paměť (Academia), str. 301

²⁶ tamtéž, str. 328 – 336

Po Chartě 77 přišla okamžitá reakce vlády na toto sdružení – takzvaná Anticharta. Mnoho lidí podepsalo Chartu a mnoho známých umělců podepsalo antichartu. Charta se dostala i do vysílání zakázaných rádií *Hlasu Ameriky* a *Svobodné Evropy*. Co si ovšem komunisté neuvědomovali, svým nepřičetným výstupem proti Chartě udělali, ať už chtěli nebo nechtěli, chartistům obrovskou reklamu a především Václavu Havlovi. Bylo by tenkrát pro ně lepší, kdyby povyk okolo Charty přešli mlčením.²⁷

V 80. letech, v době, kdy Moskva zažívala umírání jednoho vůdce za druhým, se i v Československu začalo blýskat na lepší časy. Toto období bylo prospěšné pro rozvoj exilové a samizdatové literatury. Začaly vycházet takové edice jako Vaculíkova Petlice, Hořcova Česká expedice. Z Kanady se k nám dostaly knihy Josefa Škvoreckého z nakladatelství Sixty-Eight Publisher. V Čechách se zrodil v roce 1989 další protestní manifest s názvem *Několik vět*. Tento dokument podepsala řada lidí, které opustil jejich strach, a k prohlášení se přidali. Přispěla k tomu i událost, kdy na jaře skončila komunistická nadvláda v Polsku, následně v Maďarsku.²⁸

²⁷ BROD, Toman. *Ještě že člověk neví, co ho čeká: života běh mezi roky 1929-1989*. Praha: Academia, 2007. Paměť (Academia), str. 312

²⁸ tamtéž, str. 353 – 355

1.3 Náboženská situace

1.3.1 Situace po válce

Ve 20. století probíhal proces sekularizace neboli odklon od náboženství. Vychází z předpokladu, že žít se dá i bez Boha. Náboženství nebylo přijímáno za socialismu s nadšením, a to nejen náboženství židovské, ale i křesťanství a jiná náboženství. Rozlišujeme tři proudy judaismu – ortodoxní, liberální a reformní. Židé to nikdy neměli lehké, ačkoliv se začleňovali k ostatnímu obyvatelstvu, v jejich historii proběhlo několik pohrom, přičemž ta poslední zapříčinila vyvraždění několika milionů Židů. Byli pronásledováni a vyhlazováni. Mnoho Židů se během hitlerovského fašismu rozuteklo do různých zemí po světě.²⁹

Po skončení druhé světové války a s příchodem února 1948, kdy zvítězili naprostou většinou komunisté, zde byla snaha o vytvoření státu pouze Čechů a Slováků. Proto byla řada Němců a Maďarů deportována a židovským obyvatelům bylo zpočátku umožněno emigrovat, ať už to bylo do nově vytvořeného izraelského státu, který vznikl v květnu roku 1948, nebo kamkoliv jinam po celém světě. Více než polovina Židů této možnosti využila a utekla. Ovšem byli zde i tací, kteří českou zemi nechtěli opustit a zůstali.³⁰

Měsíc po nástupu komunistické moci ministr vnitra prohlásil: „*To, co se nyní odehrálo v ČSR, jest také porážkou fašizujících antisemitských živlů. Nový režim chce, aby ještě větší měrou byla respektována náboženská, občanská a společenská práva židů.*“³¹ Již o rok později komunistická strana přijala zákon o náboženských společnostech. Židům nebylo zabráněno slavit svátky jako *Purim*, *Chanuku* či *Pesach*, úřady se do církví příliš nevměšovaly, ale účast na těchto svátcích, motlitbách a dalších byla pečlivě monitorována státními místy a členům komunistické strany mohla účast působit problémy v kariéře. Židovská obec se stala opět terčem šikany ze strany vlády. Pokud chtěli zařídit například návštěvu ze zahraničí, uspořádat nějaký projekt, všechno muselo být schváleno odborem pro věci církevní komunální, krajské nebo úřední úrovně.³²

²⁹ BROD, Toman. *Ještě že člověk neví, co ho čeká: života běh mezi roky 1929-1989*. Praha: Academia, 2007. Paměť (Academia), str. 376 – 380

³⁰ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha: G plus G, 2007, str. 31

³¹ tamtéž, str. 31

³² tamtéž, str. 31

1.3.2 Léta 50.

V roce 1950 musela židovská obec odevzdat řadu svých historických budov státu, odevzdat musela i majetek Židovského muzea. Represe na Židech během komunistické nadvlády vyvrcholili v 50. letech, kdy bylo odsouzeno několik židovských straníků, nejvíce je znám Rudolf Stránský, který byl dříve generální tajemník československé komunistické strany. On a dalších 11 lidí byli židovského původu. Během procesu byli několikrát ponižováni ze strany prokurátora, který na ně mířil svými poznámkami o židovském původu. Především kritizoval jejich lačnost po penězích, byli obviněni ze sionistických spiknutí. Všichni byli obžalováni z velezrady, sabotáže a dalších. Všichni kromě tří byli v prosinci roku 1952 popraveni. Tento proces patřil mezi první veřejnou a oficiální protižidovskou propagandou od skončení druhé světové války. Funkcionáři svůj vliv používali k odstranění židovského obyvatelstva.³³

Mnoho Židů vstoupilo do komunistické strany, ale po procesech se Slánským došlo k ohromné deziluzi a mnoho jich bylo z KSČ vyloučeno. „*Devadesát procent Židů po válce věřilo, že Rusové, kteří je zachránili z lágrů, nikdy nedopustí takový antisemitismus, a proto ti z nich, kteří pracovali na místech, kde se vyžadovala komunistická legitimace, neměli problém vstoupit do strany.*“³⁴

Po smrti Stalina a Gottwalda se v SSSR dostal k moci Nikita Chruščov, poměry se začaly lepší a počalo období, kterému se začalo říkat „tání“. Došlo nejen ke změnám celostátním, ale pro některé i ke změnám maličkým, přesto pro ně velice důležitým. Ladislav Štoll, který byl komunisty pokládán za velikého odborníka na umění a další věci, skončil jako rektor na škole, na které působil. Smrt Stalina způsobila mnohé změny, náhle byla ukončena válka v Koreji, rozpadlo se mezinárodní sionistické hnutí, které mělo údajně působit proti Sovětskému svazu a proti míru. Zároveň byl propuštěn Herman Field, který ve Slánského procesu působil jako hlavní konspirátor a komplic.³⁵

Nejeden Žid v Československu nabýval naději, že se začalo dít něco, co jim pomůže. Mnoho z nich také začalo uvažovat, zda proces se Slánským a jeho židovskými kolegy, nebyla jen vykonstruovaná propaganda, že vynesené rozsudky smrti nebyly justičně správné, ale byly chladnokrevnou vraždou. Že celý proces byl pouze klam a podvod. Začali si uvědomovat

³³ HEITLINGER, Alena. Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945. Praha: G plus G, 2007, str. 30 - 39

³⁴ tamtéž, str. 87

³⁵ BROD, Toman. *Ještě že člověk neví, co ho čeká: života běh mezi roky 1929-1989*. Praha: Academia, 2007. Paměť (Academia), str. 239 - 241

a přemýšlet, jak moc jsou lživé komunistické výjevy. Pro mnohé to byl šok, že komunisty odsuzované sionistické hnutí, které podle všeho nabourávalo vládu Sovětského svazu, bylo pouze vymyšlené a odsouzení Slánského bylo protiprávní. „*A právě ona Chruščovova slova, jež se ke mně donesla z éteru, byla tou příslovečnou poslední kapkou, již přetekl pohár mých pochybností. Dosavadní rozpaky se rázem změnilly v jistotu: v čele československé komunistické strany a vlády stojí lháři a podvodníci, ba co víc, vědomí i cílevědomí vrazi! Od této chvíle jsem přestal považovat komunistického prezidenta, vládu a vlastně i celý stát za svého prezidenta, za svou vládu, za svůj stát. Stal jsem se v zemi jakýmsi vnitřním cizincem.*“³⁶ Pro mnohé Židy a samozřejmě i nežidovskou část obyvatelstva byla omluva za proces se Slánským a následná návštěva Chruščova v Jugoslávii obrovským prozřením.³⁷

1.3.3 Léta 60.

Tak jak začala v 60. letech obleva pro nežidovské obyvatelstvo Československa, tak tato léta znamenala značnou úlevu i pro Židy, obzvláště komunistické reformy. Především oddělování kulturní sféry od stranické a státní kontroly. Výsledkem bylo vydání několika knih židovských autorů nebo na židovské téma a bylo natočeno několik filmů s tematikou holocaustu. *Obchod na korze* získal v roce 1965 dokonce Oscara za nejlepší zahraniční film. Antisemitismus 50. let byl odsouzen a oběti Slánského procesu byly rehabilitovány. Uvolnění znamenalo menší kontroly na hranicích železné opony, to bylo pro Židy také jistým vítězstvím, mohli rozšířit své aktivity. Organizovali zájezdy do terezínského ghetta pro mládež, mnozí z nich navštívili Terezín poprvé. V 60. letech bylo umožněno cestovat Židům do Československa, ale bylo i dovoleno odstěhovat se do Izraele.³⁸

Pro mnoho mladých Židů bylo velmi těžké si uvědomit svoji židovskou příslušnost, zejména proto, že velké množství Židů se během socialismu ke svému židovskému náboženství příliš nehlásilo. Současný ředitel Židovského muzea prohlásil, že: „*během svého dětství a dospívání nepotkal žádného jiného žida, protože židovství bylo rodinným tajemstvím*“³⁹ A protože starší generaci záleželo na tom, aby se tito mladí Židé potkávali, začali se zřizovat spolky, kde se židovská mládež potkávala. Tyto spolky ovšem narazily na nepřijemnosti v období normalizace, kdy přicházely do konfliktu s komunistickými úředníky. Do spolku

³⁶ BROD, Toman. *Ještě že člověk neví, co ho čeká: života běh mezi roky 1929-1989*. Praha: Academia, 2007. Paměť (Academia). ISBN 978-80-200-1498-6. str. 242

³⁷ tamtéž, str. 241 - 242

³⁸ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha: G plus G, 2007, str. 39 - 46

³⁹ tamtéž, str. 115

mohl vstoupit každý uvědomělý Žid, který se o víru zajímal. V 60. letech se také pořádaly přednášky pro mládež, které byly židovského zaměření a byly naprosto jedinečné. Tyto přednášky svedly dohromady mladé lidi z různých prostředí.⁴⁰

Přišel srpen 1968, okupace se blížila, nikdo tomu ovšem nevěřil, diskutovalo se o různých variantách dalšího československého vývoje. Nikdo nevěřil tomu, že by toto Sovětský svaz mohl udělat. I ve chvíli, kdy k ruské okupaci došlo, řada lidí nevěřila, že je to konečné, věřila, že Dubčekova vláda zasáhne a vše nakonec bude jinak.⁴¹

Řada lidí byla nucena odejít z komunistické strany, někteří odcházeli nedobrovolně a někteří po zklamání, které přinesl srpen 1968, odešli sami. A obzvláště pro Židy byla sovětská okupace obrovským vystřízlivěním, mnozí z nich ze strany odcházeli dobrovolně. Nemohli uvěřit tomu, že Rusové, kteří je zachraňovali z koncentračních táborů, kteří jim pomohli uniknout smrti a kteří porazili fašisty, již jim tolik ubližovali, by teď udělali něco takového, jako je okupace Československa.⁴²

1.3.4 Období normalizace

Pro židovskou obec znamenala 70. a 80. léta opět návrat do let padesátých. Antisemitismus opět propukl a vnikl do komunistické propagandy. V 50. letech byla rasistická politika zaobalena a skryta pod politické heslo *anti-sionismus*. 60. léta znamenala pro židovskou komunitu rozkvět, ale ani po příjezdu Rusů a začátku okupace, Židé na své náboženství nezanevřeli, právě naopak. Mnoho z nich, kteří Židy byli jen kvůli svým židovským předkům a o svoje náboženství se příliš nezajímali, se začali díky okupaci židovstvím zabývat a nábožen- sky se vzdělávat. Můžeme říct, že okupace v nich podnítila zájem o své náboženství. „*Začal jsem se zajímat o židovské náboženství a filosofii – předtím jsem se ani neuměl modlit*“⁴³ Říká Leo Pavlát, který je v současné době ředitelem Židovského muzea.

V roce 1972 zahájila komunistická strana další útok proti Židům. Začal tajný program Ministerstva vnitra zvaný *Pavouk*. Tento program znamenal, že všichni českoslovenští Židé byli monitorováni a sledováni, a měl za cíl vytvořit kartotéku všech Židů v Československu. Oficiálně akce *Pavouk* začala proto, že bylo důležité být bdělý vůči sionistickému zlu. Tímto

⁴⁰ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha: G plus G, 2007, str. 115 - 130

⁴¹ BROD, Toman. *Ještě že člověk neví, co ho čeká: života běh mezi roky 1929-1989*. Praha: Academia, 2007. Paměť (Academia), str. 281 - 282

⁴² tamtéž, str. 298

⁴³ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha: G plus G, 2007. ISBN 978-80-86103-97-6 str. 47

j jsme se vrátili zpět v čase o několik desítek let, kdy se za druhé světové války dělaly stejné seznamy Židů, které měly ulehčit transporty Židů do koncentračních táborů. „Židovský původ stačil k tomu, aby byl občan opakovaně předvolán k výsledkům na Státní bezpečnost, Obvykle šlo o rutinní záležitost. Jako by chtěli říci: Víme o tobě, jsi pod kontrolou.“⁴⁴. V roce 1973 byl přijat nový postup vůči organizovanému náboženství. V roce 1974 bylo sesazeno židovské vedení. Toto vedení bylo kritizováno. Bylo jim vyčteno, že se snažili do svých řad přibrat další židovské občany, především mládež a tím překračovali povolený limit. Napadání byli také herci, kteří hráli v různých hrách. Tyto hry nemohly být zrušeny, jelikož byly součástí oslav. Represe se ale dotkli všech, kteří se na těchto hrách podíleli. Například i Karol Sidon, který byl autorem jedné z her, byl zatčen krátce před svátkem a před uvedením hry na divadelní prkna.

Jelikož byli sledováni, nemohli se již stýkat v pražské židovské radnici. Okruh mladých Židů se tedy setkával a pořádal studijní kroužky ve svých bytech. Vzdělávali se v náboženství, vznikaly samizdatové publikace o různých tématech judaismu.⁴⁵

Během normalizace se opět vrátil komunistický zájem o židovskou část obyvatelstva, znamenalo to, že byli sledováni, nemohli dělat vše svobodně a bez rozmyslu. Například pokud chtěl Žid mít židovskou svatbu a chtěl ji mít ve Staronové synagoze, kterou měly pod patronátem policejní orgány, museli to s těmito policejními orgány zkonzultovat, zda jim svatbu v synagoze vůbec povolí, jelikož takové velké sročení Židů na jednom místě nebylo pro komunistické bezpečnostní složky vůbec příjemné.⁴⁶

Komunistický odpor vůči Židům se zvětšoval, komunisté odmítali vše, co bylo spojeno s takzvanou prodlouženou rukou amerického imperialismu Izraelem. Odmítali českým Židům vydávat povolení k vycestování do této země. Slovo Žid bylo v době normalizace z oficiálního slovníku vyškrtnuto, místo tohoto označení se začalo používat slovo sionisté. Nebylo přípustné řešit ani řešit mučení Židů v nacistických koncentračních táborech. O tom, že Židé trpěli v terezínském ghettu, také nesmělo padnout ani slovo, mohlo být řečeno, že zde umíraly děti, nesmělo být dodáváno, že zde umíraly děti židovské.⁴⁷

⁴⁴ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha: G plus G, 2007. ISBN 978-80-86103-97-6 tamtéž, str. 48

⁴⁵ tamtéž, str. 47 - 52

⁴⁶ BROD, Toman. *Ještě že člověk neví, co ho čeká: života běh mezi roky 1929-1989*. Praha: Academia, 2007. Paměť (Academia), str. 327

⁴⁷ BROD, Toman. *Ještě že člověk neví, co ho čeká: života běh mezi roky 1929-1989*. Praha: Academia, 2007. Paměť (Academia), str. 335 - 336

1.3.5 Po roce 1989

Sametová revoluce znamená pro židovské obyvatelstvo další zvrát, který nadobro změnil jejich životy. Skončilo oficiální nepřátelství vůči Izraeli, přestalo neustálé sledování židovského obyvatelstva. Židé mohli upustit od neustálého skrývání své židovské identity, mohli se veřejně setkávat, veřejně hovořit, veřejně se vzdělávat.⁴⁸

Revoluce byla přínosná i pro mnoho židovských spolků a institucí. Bylo otevřeno Muzeum ghetta v Památníku Terezín, založen byl Památník Chatama Sofera, na jehož místě byl židovský hřbitov, kam putovaly desítky ortodoxních Židů. Nejdůležitějším počinem polistopadové éry, bylo obnovení Židovského muzea v Praze.⁴⁹

⁴⁸ tamtéž, str. 52 – 54

⁴⁹ HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha: G plus G, 2007, str. 166 – 171

1.4 Jak to bylo s literaturou a uměním?

1.4.1 Literatura v období 50. let

Umění a zejména literatura byly pojaty jako nástroje pro výchovu mas lidí. Tudiž byly i kladeny požadavky na spisovatele a všechny, kteří se umění věnovali. Umění bylo podřízeno politice. Politici rozhodovali, co je umění a co přijde do styku s obyčejnými lidmi, na které umění mělo působit. Zároveň byl zajištěn ideologický dozor nad literaturou. Nejvíce oceňované bylo sovětské umění. Také bezprostředně po nástupu komunistické strany v roce 1948 proběhly tzv. ideové čistky, které knihovny zbavily statisíce titulů, jež nebyly vhodné pro výchovu socialistického lidu.⁵⁰

Literatura měla za úkol lidi vychovávat a to především politicky. Po poražení nacismu literatura projevovala na krátký čas svobodu, jak tomu bylo před druhou světovou válkou. Tento svobodný rozvoj se brzy zastavil. Ve chvíli, kdy se k moci dostala komunistická strana, veškerý svobodný vývoj byl utnut. V umění vznikl nátlak na umělce, kteří se opírali o víru – křesťanství, ale i na umělce, kteří byli levicově orientovaní. A po únoru 1948 nastalo pro československou literaturu smutné období. Řada předních literátů byla nucena odejít do exilu. Odešel například Ivan Blatný, Egon Hostovský, Ferdinand Peroutka a další. Mnoho autorů bylo uvězněno. Dalším krokem komunistické strany bylo zrušení několika literárních časopisů, které nepříliš se stranou sympatizovaly. Kvůli tomu, že byla mnohá literatura zakázána a zavedena byla přísná cenzura, se velice úspěšně začal šířit samizdat. V 50. letech nebyla samizdatová produkce příliš rozšířena, jelikož byla šířena jen v okruhu přátel a tato produkce byla velmi přísně perzekuována. Samizdat se ve velkém rozšířil v letech 70. a 80. Pro umělce byla tato doba složitá i vzhledem k tomu, že na umění byly pokládány velmi přísné podmínky a musela se řídit principy, které popisuje umělecký směr pojmenovaný socialistický realismus.⁵¹

Ihned v dubnu 1948 se konal Sjezd národní kultury, kde měli hlavní slovo straníci Kopecký, Nejedlý a Štoll, kteří také udávali tvář literatury. Svaz československých spisovatelů byl ihned přidán pod kontrolu strany a stala se z ní přísně výběrová organizace, do které se dostalo pouze 300 spisovatelů. Do tohoto svazu se nedostali někteří spisovatelé jako například Seifert, který o vstup do svazu neprojevil zájem. Dále pak Teige, Černý, Fučík. Na prvním

⁵⁰ HAMAN, Aleš. *Literatura v průsečíku pohledů: teorie, historie, kritika*. Praha: Nakl. ARSCI, 2003, str. 105 – 108

⁵¹ GALÍK, Josef, MACHALA, Lubomír a Eduard PETRŮ, ed. *Panorama české literatury: (literární dějiny od počátků do současnosti)*. Olomouc: Rubico, 1994, str. 326 – 328

sjezdu tohoto nově vzniklého svazu pronesl Zdeněk Nejedlý řeč o tom, jak by mělo umění vypadat, že by mělo být úzce spojené s politikou. V roce 1950 vykázal Ladislav Štoll a Jiří Taufer z literatury katolíky, kteří byli značně nežádoucí. Vykázali také řadu levicových autorů. Tato stanoviska poté vyšla pod názvem *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii*. Doba byla taková, že když v roce 1952 na vědecké konferenci přední činitel KSČ Kopecký pronesl, že nejvyšší hora v Evropě je Elbrus, nikdo se mu neodvážil oponovat, že tou nejvyšší horou je Mont Blanc.⁵²

Začaly čistky, zákazy publikací a působení. Celá řada spisovatelů se stala obětí masové nezákonnosti. Protizákonné bylo kritizování vlády, získávání a šíření informací. Tato opatření sloužila k tomu, aby mohl být odsouzen úplně každý. Ne každý mohl v takových podmínkách žít, proto velká řada z nich emigrovala. Snad jediný případ byl Viktor Fischl, který mohl vycestovat s povolením úřadů. V 50. letech byla exilová literatura izolována od domova a exulanti neměli dlouhá léta žádné informace o svých rodinách. Situace se mírně zlepšila, když v roce 1951 začala pravidelně vysílat *Svobodná Evropa*. Pro katolickou literaturu zase mělo velký význam založení Křesťanská akademie v Bavorsku a která byla později přesunuta do Říma.⁵³

Jeden z prvních náznaků tání se objevil kolem roku 1955, kdy v nově založeném brněnském časopise *Host do domu* vyšla kritika Jana Trefulky. Ten kritizoval Kohoutovy verše, které byly vysoce ceněny. Také kritizoval to, že ve středoškolských osnovách chybí básníci jako Sova, Halas, Seifert, Hrubín. Mnozí z literátů Trefulkovu kritiku podpořili. Výsledkem nakonec ale byly pouze sankce, které se dotkly okruhu literátů okolo *Hostu do domu*.⁵⁴

V druhé polovině 50. let bylo v Československu nejvíce slyšet spisovatele. Začalo to na II. sjezdu spisovatelského svazu, který se konal 22. – 29. dubna v roce 1956. Mezi přední mluvčí patřili Hrubín se Seifertem, kteří kritizovali kulturní politiku. Nejprve přišli spisovatelé, ty zakrátko následovali studenti. Ne dlouho potom ale komunisté opět zakročili a celostátní konference svazu spisovatelů, která se konala v dubnu, byla opět v režii Ladislava Štolla.⁵⁵

V 50. letech došlo v literatuře k pozvolnému uvolňování, začali se vracet autoři, kteří byli ideologicky odmítáni, a toto povolování v literatuře byla předzvěst uvolnění v celém Československu. Uvolňování, které nastalo již v 50. letech, se začalo v letech 60. velmi rozví-

⁵² LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998. Česká historie, sv. 4, str. 735 – 736

⁵³ tamtéž, str. 737 - 742

⁵⁴ tamtéž, str. 751 – 752

⁵⁵ tamtéž, str. 754

jet, začali znovu publikovat autoři, kteří byli zcela zakázáni, například Vladimír Holan. Dalším jevem, který značil postupné zvolnění socialistického režimu, byl nástup mladých básníků, kteří nebyli spojeni s žádným programem, tudíž nebyli ještě příliš socialistickou ideologií ovlivněni.⁵⁶

V roce 1956 došlo díky uvolnění stalinistického vedení, také k uvolnění umělecké tvorby. V 60. letech začala být příznačná sebereflexe. Byly zde snahy navázat na celosvětový vývoj.⁵⁷

1.4.2 Literatura v období 60. let

S nástupem 60. let přišla celá řada nových směrů, nových autorů. Do Československa se dostala poezie amerických beatníků, kteří se u nás těšili velké pozornosti. Politická strana se snažila této socialistické averzi všemožně bránit, a když v roce 1966 navštívil Prahu Allen Ginsberg, který se o zdejším politickém režimu vyjádřil poněkud nechvalně, nechala ho komunistická strana vypudit. I přesto, že došlo k mírnému uvolnění, nesmíme zapomenout, že komunistický režim byl pořád velmi pevně u moci. Velký rozmach v Československu zažilo také překladatelství. Vycházely takové skvosty, mezi které patřily Shakespearovy knihy, Dantova Božská komedie a další. Hradba, která vyrostla mezi oficiální a exilovou literaturou se začala pomalu rozpadat.⁵⁸

Pomalou se blížil rok 1968 a již v roce 1967 zde byly první náznaky, že uvolňování poměrů v Československu se mnohým nelíbí. Například publicista a novinář Ladislav Mňačko byl zbaven státního občanství poté, co kritizoval pomlouvačnou protiizraelskou kampaň. Hlavní konflikt přišel v červnu roku 1967 na IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů. Tomuto sjezdu předsedal Milan Kundera, člen předsednictva ÚV SČSS, který zde vystoupil s úvodním projevem. Přišel s kritikou české literatury, především toho, že je dlouhodobě odříznutá od okolního světa a tím přichází o historickou paměť. Velmi ostře kritizoval otázku kritiky. Po Kunderově výstupu nastoupil tajemník ÚV KSČ Hendrych. Hendrych opět vyzýval spisovatele k boji s buržoazní ideologií. Tím, že po sobě vystoupili tak rozdílní řečníci, s tak rozdílnými řečmi, se ukázaly poměry v Československu. Konzervativní straníci a kritickým laděním spisovatelů. Následovaly výstupy dalších spisovatelů, kteří požadovali svobodu

⁵⁶ HAMAN, Aleš. *Literatura v průsečíku pohledů: teorie, historie, kritika*. Praha: Nakl. ARSCI, 2003, str. 112 - 113

⁵⁷ GALÍK, Josef, MACHALA, Lubomír a Eduard PETRŮ, ed. *Panorama české literatury: (literární dějiny od počátků do současnosti)*. Olomouc: Rubico, 1994, str. 329

⁵⁸ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998. Česká historie, sv. 4, str. 771 - 780

projevu, přečten byl velmi kritický Solženicynův dopis. Vedení KSČ v čele s Hendrychem, které na takové jednání nebylo zvyklé, sjezd demonstrativně opustilo. Ranou pro komunistickou stranu byl výstup Ludvíka Vaculíka, který otevřeně stranu a poměry ve státě kritizoval. Taková kritika se v ČSR veřejně neobjevila od roku 1948.⁵⁹

Komunistická špička nebyla připravena takový otevřený projev kritiky řešit. Přišlo několik schůzí KSČ, kde byl odvolán první tajemník Novotný a na jeho místo nastoupil Alexander Dubček. Spisovatelé se stali velmi oblíbenými, zároveň s tím získali i obrovskou moc, mohli se vyjadřovat k politice veřejně. Založili organizaci *Kruh nezávislých spisovatelů*, Jaroslav Seifert, který usedl do čela komise svazu spisovatelů pro nápravu křivd. K vydání byly připraveny knihy mnohých zakázaných autorů a exulantů. V létě 1968 vyšel v Literárních listech Vaculíkův manifest *Dva tisíce slov*, v kterém kritizoval příliš pomalý vývoj společenských a politických změn. Žádná z těchto událostí nebyla Sovětským svazem přijata s nadšením, musel zakročit a tak přišel 21. srpen 1968, černý den v našich dějinách. V červnu roku 1969 proběhl další sjezd Svazu československých spisovatelů, především čeští spisovatelé zde vystoupili s tím, že odmítají, co se stalo v létě o rok dříve a nesouhlasí s odvoláním Dubčeka a s nástupem Gustava Husáka.⁶⁰

1.4.3 Literatura v období normalizace

Uvolňování, které přineslo 60. léta, dlouho nevydrželo a s nástupem let 70. přišla léta normalizační. Znamenalo to, že společnost se měla vrátit zpět k normálnímu působení, jak tomu bylo před 60. lety. Mezi prvními kroky bylo zakročení proti svobodnému projevu a svobodné literatuře. Ihned se začala likvidovat periodika a další svobodné noviny. Tato likvidace trvala zhruba rok. Ve chvíli, kdy byl přijat zákon o československé federaci, bylo zapotřebí stanovit národní spisovatelské organizace. Na sjezdu spisovatelů v roce 1969 došlo k tomu, že většina spisovatelů uvěřila prezidentu Gustavu Husákovi ohledně toho, že u nás lze realizovat vylepšený kádárovský model. Ovšem ve Svazu českých spisovatelů ještě převládaly demokratické ideály, znát to bylo hlavně z volby předsedy svazu, kterým byl zvolen Jaroslav Seifert. Tak jako v letech 50., i v letech 70., došlo k odstraňování škodlivých titulů z knihoven a z výroby. Proto se mnoho knih nedočkal v době socialismu svého vydání. Tento zákaz výro-

⁵⁹ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998. Česká historie, sv. 4, str. 833 - 834

⁶⁰ tamtéž, str. 835 – 841

by se nedotkl jen literatury, existoval také seznam filmů, na kterém byly uvedeny tituly, které měly být zakázány k veřejné projekci.⁶¹

Začátky normalizace byly pro spisovatele kruté, organizace, které byly v období mírné demokracie založeny, byly napadeny jako protistátní a byly rozpuštěny. V rozhlasu a v televizi se vedly nenávislné kampaně proti takzvaným agentům revoluce, mezi které patřil Václav Černý, Václav Havel, Pavel Kohout, Ivan Sviták a další. Za hranicemi zůstalo mnoho spisovatelů a během 70. a 80. let je další následovali. Největším problémem pro komunistickou stranu byla svoboda slova, kterou se snažili co nejvíce potlačit. A tak se stalo, že byly veškeré literární časopisy zakázány a všechny tyto periodika byla nahrazena *Literárním měsíčníkem*, který vydával oficiální Svaz československých spisovatelů. Tak jako se vyřazovali spisovatelé po únoru 1948, tak i teď přišlo mnoho knihoven o stovky publikací.⁶²

Po srpnové okupaci zde nebylo příliš autorů, kteří by s komunistickou stranou byli ochotní spolupracovat v takové míře, jako tomu bylo po únoru. Slovenská literatura, která se do té doby vyvíjela shodně s literaturou českou, se změnila. Slovenští básníci podporovali nástup Husáka a díky tomu získali výhodné politické pozice. Umlčeným umělcům dlouho netrvalo a začali se bránit. V zahraničí byla založena nakladatelství – např. Sixty-Eight Publishers a Index v Kolíně nad Rýnem. Tato nakladatelství se stala hlavním střediskem literatury v 70. a 80. letech. Vydávala nejen exilovou literaturu, ale i domácí zakázané autory. Na to se přidali i spisovatelé v Československu, kteří podepsali amnestii za politické vězně.⁶³

V roce 1971 byla požadována spisovatelská instituce, která by přispěla k obnovení pořádku. Na její sestavení měl dohlížet Josef Kainar, který byl pověřen, aby tuto spisovatelskou instituci ustanovil. Dříve, než se Josef Kainar mohl ustanovení spisovatelské instituce ujmout, zemřel. Na jeho místo nastoupil Jan Kozák, který na sjezdu v roce 1972 odsoudil všechny, kteří se odmítli podříditi normalizačnímu diktátu. Ustanovením této spisovatelské instituce vznikly tři proudy spisovatelů. První proud, do něhož patřili spisovatelé, kteří byli členy Svazu československých spisovatelů, ti mohli publikovat bez problémů. Druhým proudem byli spisovatelé a těch byla v Československu většina, kteří odmítli vstup do tohoto nově ustanoveného svazu a publikovat nemohli vůbec nebo s velkými problémy. Třetím proudem spisovatelů byli ti, kteří nebyli členy Svazu československých spisovatelů a svá díla publikovali

⁶¹ GALÍK, Josef, MACHALA, Lubomír a Eduard PETRŮ, ed. *Panorama české literatury: (literární dějiny od počátků do současnosti)*. Olomouc: Rubico, 1994, str. 423 - 424

⁶² LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998. Česká historie, sv. 4, str. 845 – 850

⁶³ tamtéž, str. 845 – 851

v zahraničních vydavatelstvích. Na tyto publikační zakazy mnozí spisovatelé reagovali s nelibostí. Začali se scházet a na těchto schůzkách probírali napsaná díla. Tyto schůze byly často napadány Státní bezpečností. Mezi hlavní představitele například patřili Ivan Klíma nebo Ludvík Vaculík, který se se svými kamarády rozhodl, přepisovat zakázaná díla na stoji a tím je přinášet lidem, pro které nebyla snadno dostupná. Kromě těchto přepisů se také pro zakázanou literaturu stalo útočiště v exilových časopisech a nakladatelstvích.⁶⁴

Po vydání *Charty 77* došlo k vykrystalizování názorů v české společnosti. Režim na tuto Chartu reagoval tím, že se opět snažil podrobit umělce, a mnozí z nich podepsali tzv. *Antichartu*. Puštěním Charty Ludvíkem Vaculíkem do oběhu se spustila obrovská vlna samizdatové literatury, časopisů, Byla zde skupina oficiálních autorů, kteří se několikrát pokoušeli vzkřísit socialistický realismus, který byl pro literaturu typický v 50. letech. Největším paradoxem ve vývoji literatury v 70. a 80. letech bylo především to, že i když se komunistická strana a veškeré orgány, které byly kvůli hlídání literatury stvořeny, byl největší rozkvět a nejvíce publikací se dostávalo do zahraničí. O tom, že česká literatura byla kvalitní i během velkých cenzur a požadavků na oficiální literaturu, bylo i to, že Jaroslav Seifert získal Nobelovu cenu za literaturu.⁶⁵

Mezi oficiálně vydávanou literaturu patřila ve větší míře také literatura historická, autoři, mezi které patřil například Vladimír Neff, Jiří Šotola, Alexej Pludek a další. Autoři se skrz historické romány snažili vyjadřovat k soudobým problémům právě historickými alegoriemi a parabolami.⁶⁶

K samizdatové literatuře můžeme řadit autory, kteří se angažovali na IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů, a také ty, kteří byli hlavními aktéry během Pražského jara roku 1968. Mnoho takových autorů bylo donuceno opustit Československo. Mezi ně můžeme řadit například Josefa Škvoreckého, Milana Kunderu, Pavla Kohouta, Viktora Fischla, Karola Sidona.⁶⁷

Každý z proudů literatury, který se u nás objevil se, vyvíjel svým vlastním tempem, působil v jiných podmínkách a obracel se na jiné čtenáře. Každý okruh si vytvořil svůj jistý okruh spisovatelů. Občas byly rozdíly mezi oficiální a neoficiální literaturou tak velké, že se mohlo zdát, že autoři pocházejí z odlišných světů. Nejlépe na tom byla samozřejmě literatura

⁶⁴ GALÍK, Josef, MACHALA, Lubomír a Eduard PETRŮ, ed. *Panorama české literatury: (literární dějiny od počátků do současnosti)*. Olomouc: Rubico, 1994, str. 424 – 425

⁶⁵ tamtéž, str. 425 – 426

⁶⁶ tamtéž, str. 468

⁶⁷ tamtéž, str. 486

oficiální, její autoři neměli existenční problémy, jelikož dostávali za napsaná díla honoráře, jejich díla vycházela ve velkých nákladech, nemuseli se bát perzekucí. Na rozdíl od neoficiální literatury však postrádali svobodu slova, nemohli psát, co chtěli. Museli procházet dvojitým sítím, oficiální cenzurou a samozřejmě samocenzurou. Oproti 50. letům došlo k mírnému uvolnění, černobílé psaní bylo nahrazováno jemnějším hodnocením a pružnějšími tvarovými prostředky. Bylo možné upustit od vševědoucího vypravěče, který byl příliš neosobní, narostl zájem o osobní život, intimitu, soukromí, rodinné problémy, erotiku. S tím přicházely i seriály Jaroslava Dietla, které byly velmi oblíbené.⁶⁸

Existovali i spisovatelé, kteří se vyskytovali v tzv. šedé zóně, to znamená, že se pohybovali mezi zakázanými a povolenými. Na okraji oficiální literatury se objevila díla Bohumila Hrabala nebo Oty Pavla. Do oficiální tvorby se nevešli spisovatelé, jako byl Seifert, Mikulášek nebo Skácel, kteří publikovali v samizdatu. Jaroslav Seifert získal v roce 1984 Nobelovu cenu, komunistická strana se ho snažila využít pro svou věc již dříve, než se tato událost stala, po získání ceny, byl pro ně Seifert ještě mnohem cennější.⁶⁹

Velkým fenoménem byl samizdat. Nejznámější samizdatovou edicí byla Petlice, kterou řídil Ludvík Vaculík. Jméno Petlice byla narážka na oficiální edici Klíč. Rozmach samizdatu koncem 70. let souvisí i s vydáním Charty 77. Charta přivedla dohromady spisovatele rozdílných uměleckých směrů a názorových orientací. Sešli se zde bývalí komunisté, odpůrci poučovací kulturní politiky, přední autoři válečné generace, generace 60. let a nejmladší písničkáři a představitelé undergroundu.⁷⁰

Samizdatová literatura velmi často spolupracovala s literaturou exilovou, mnoho děl pronikalo na západ a byla vydávána v zahraničí, ven se dostaly i díky různým nadacím, které tato díla podporovaly. Již menší kontakt probíhal mezi literaturou zakázanou a oficiální, probíhal především díky šedé zóně, ve které se pohybovali autoři, kteří nebyli povolení ani zakázání. Mnohdy se stávalo, že autoři, jejichž díla mohla vycházet, publikovali pod cizími jmény v samizdatu a autoři, kteří byli zakázání, publikovali pod pseudonymem v oficiálním proudu literatury. Velkou roli sehrála i literatura překladová, která nebyla tak přísně kontrolována a cenzurována. Samizdatová literatura se soustředila na zpodobnění jedince ve světě a ve spo-

⁶⁸ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998. Česká historie, sv. 4, str. 853 - 858

⁶⁹ tamtéž, str. 858 – 864

⁷⁰ tamtéž, str. 864 – 870

lečnosti. Na základě osudů onoho jednoho hrdiny zpodobňovala širší a dějinné zkušenosti. Mezi autory byli především příslušníci mladší válečné generace.⁷¹

Autoři v exilu tvořili v mnohem svobodnějších podmínkách než autoři zakázané literatury u nás. Psali svobodně, bez jakékoliv cenzury nebo autocenzury. Od autorů, kteří byli zavřeni v Československu, měli dostatečný přísun pravdivých informací. I přes všechna tato pozitiva, exulantští spisovatelé měli problém se čtenáři, i vzhledem k nově vzniklým nakladatelstvím v cizině, čtenářské publikum bylo omezené na minimum. Čeští spisovatelé v zahraničí se pomalu začali přizpůsobovat cizímu prostředí. Někteří se museli přizpůsobit i z toho důvodu, protože jim byl návrat do Československa zakázán a tak se z nich stali exulanti proti jejich vůli. Problémem u exilových autorů byla také vzdálenost. Největším střediskem samizdatu byla Praha, probíhal i v jiných městech, ale v menším rozsahu. Exulanti byli roztržštěni po celém světě.⁷²

Exulanti, kteří psali v zahraničí česky, si mnohdy ponechali svoji poetiku, kterou měli ještě v Československu, někdy ji mírně pozměnili. Někteří autoři se teprve v exilu probudili.⁷³

Doba 80. let byla těžká, především pro mladou generaci, která vyrůstala a dospívala v uzavřených hranicích Československa. Shromažďovali se v různých kroužcích, v hospodách, v náboženských organizacích. Prožívali pocity zmaru, deprese prázdnoty a tyto pocity se promítaly do literatury, ale i do hudby, která v 80. letech prožívala velký rozkvět. Cítili se spojeni hlavně s generací válečnou a s Jiřím Ortenem. A veřejně vydávaná próza začala velmi silně pokulhávat za vývojem prózy neoficiální.⁷⁴

⁷¹ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998. Česká historie, sv. 4, str. 870 – 881

⁶⁰ tamtéž, 885 - 888

⁷³ tamtéž, str. 888

⁷⁴ tamtéž, str. 902 - 910

2 Literární hermeneutika

Pokud chceme interpretovat literaturu, jako první by nás měla napadnout otázka, co vlastně literatura je? Co literatura není? Nebo jaká je podstata literatury? I když se tyto otázky pokládají poměrně často, jen zřídka se na ně odpovídá. Přístupy k definici jsou různé, jedním z nich je ten, že literatura je všechno, co kdy bylo vytištěno. Další přístupem k literatuře je ten, že ji můžeme omezit pouze na význačné knihy. Zde je hlavním kritériem estetická hodnota. Pojem literatura se většinou omezuje pouze na literární umění, tj. literatura imaginativní. Každá literatura se dostane k tomu, že je dříve nebo později interpretována.⁷⁵

Cílem praktické části v této diplomové práci je interpretace vybraných pěti děl české literatury ze 70. a 80. let. 20. století. Proto je zde umístěna tato kapitola, která dává prostor charakteristice literární hermeneutiky, tedy právě vědy, která se zabývá interpretací literárních děl.

Hermeneutika je velmi populární literární věda. Vychází z přesvědčení, že interpretace je přednější než jakékoliv popisy, exegeze a analýzy. Také vychází z toho, že je důležitá subjektivita. Tato věda přináší jednu z možných odpovědí na otázky, které přinesl pragmatismus, marxismus, psychoanalýza, konstruktivismus, tedy ty vědy, které zpochybňují klasický pojem pravdy. Hermeneutika je položena především na subjektivním prožitku a zkušenostech a zároveň toleruje i jejich nedokonalosti. Ostatní směry hledaly, čím jsou omezeny možnosti poznání, hermeneutika tyto možnosti omezení nehledá. Hermeneutika má své kořeny v hluboké historii. Již ve starém Řecku se techné hermeneutiké zabývala porozuměním hlasu proroctví. V Aristotelových spisech můžeme najít *Peri hermeneias*, které je chápáno jako umění interpretace – jako skutečnosti označované výrazy a jako exegeze hotových textů. Hermeneutika od počátku soupeřila s filologií. Obě disciplíny chápaly náboženské písemnictví jako stopy transcendentna zachycené ve znacích. U obou také šlo o porozumění textu na základě intence. Tady ovšem přišel ten rozdíl mezi nimi. Filologie chtěla tyto texty popisovat kriticky, stanovit jejich autentičnost a porovnat je s texty jinými. Hermeneutika na druhou stranu se dostávala do problému porozumění, které překračuje hranice textu.⁷⁶

Vědou hermeneutiky se zabýval i protestantský teolog D. E. Schleiermacher, který sepsal studii *Hermeneutika a kritika* z roku 1828, ve které vysvětluje, že pokud chceme interpretovat, základem je gramatická a historická věda. S tím souhlasí i Dilthey, kterého můžeme

⁷⁵ WELLEK, René, WARREN, Austin. *Teorie literatury*. Olomouc: Votobia, 1996, str. 25 – 28

⁷⁶ MITOSEK, Zofia. *Teorie literatury: historický přehled*. Brno: Host, 2010, str. 415 – 416

brát jako pokračovatele myšlení romantického filozofa. Dilthey zdůrazňuje, že porozumění je vždycky relativní. Zároveň tvrdí, že čtenář je povinen se empaticky vcítit do procesu tvorby, tedy měl by porozumět autorovi víc, než autor rozuměl sám sobě. Tím se dostáváme k problému hermeneutického kruhu: k porozumění celku je potřeba znát jednotlivá slova, zároveň však můžeme porozumět jednotlivým slovům, pokud porozumíme celku.⁷⁷

Podle P. Ricoeura, který se vyznal v psychoanalýze, sémiologii, spočívá hermeneutické myšlení ve schopnosti spojit analýzu textu s odpovídající interpretací. Text je otevřen mnoha interpretacím. Text tu musí být jako objekt příjemcova porozumění. Martin Heidegger připsal hermeneutice ontologický rozměr. To co bylo doposud chápáno jako to, co narušuje poznání, jako předsudky, ideologie, emoce, je něco, co nelze od předmětu poznání oddělit. Také tvrdí, že pokud chceme interpretovat text, musíme se soustředit na naše vnímání, emoce. Také je důležité pochopit svět, protože pochopení světa je podstatné k pochopení sama sebe.⁷⁸

Vedle exegetické hermeneutiky existuje také hermeneutika ontologická. To znamená, že naše bytí ve světě napomáhá našemu porozumění uměleckým dílům. Můžeme použít příklad: naše čtení poezie znamená hledat reakci na svět, kterou představuje básníkův postoj. Hermeneutika by měla hledat způsob, jak uchovat předmět, který umělec vytvořil. Je důležité hledání pravdy. Pravdu pochopí jako působení nebo vliv a porozumění uměleckému dílu, jak porozumět světu. Cílem dnešní hermeneutiky tedy není jen pochopit text a porozumět mu, ale uvědomit si skrz text sám sobě.⁷⁹

Hermeneutika vždy začíná u textu, u kterého se snaží objevovat stále lepší a novější interpretace. Zároveň pohlíží na čtenáře jako na někoho, kdo vnáší do textu své interakce. Proto tvrdí, že významem textu je čtenářova zkušenost. Interpretovat tedy nějaké dílo znamená, vyprávět jeho příběh čtením čtenáře, na kterého má dílo působit. Pokud dochází ke čtení, čtenář tímto čtením dané dílo interpretuje. K interpretacím děl dochází v různých situacích. Například pokud se sejde skupina lidí, kteří si povídají o knížce nebo o filmu, dochází tímto rozhovorem k interpretaci. Často je pak pokládána otázka: „O čem toto dílo ve skutečnosti je?“⁸⁰

Porozumění se rozvinulo dvěma cestami, první z nich je teologická a druhá filologická. Především filologická hermeneutika je velmi zajímavá. Pohlížet na ní můžeme jako na

⁷⁷ MITOSEK, Zofia. *Teorie literatury: historický přehled*. Brno: Host, 2010, str. 416 - 417

⁷⁸ tamtéž, str. 417 – 420

⁷⁹ tamtéž, str. 420 – 423

⁸⁰ CULLER, Johnatan D. *Krátký úvod to literární teorie*. Nové, rozš. vyd. Přeložil Jiří BAREŠ. Brno: Host, 2015. Teoretická knihovna, str. 72 – 79

znovuobjevení klasické literatury. Jde o znovuobjevení něčeho, co nebylo zcela neznámé, ale čeho se smysl stal cizím a neznámým. Hermeneutika vystupuje s tím, že je třeba odhalit původní význam textu. Měla by plnit funkci historického nástroje. Důležité je však porozumění, které znamená srozumění. Pokud se jedná o lidi, ty si rozumí bezprostředně anebo se dorozumívají, dokud nedojde ke srozumění.⁸¹

Hermeneutické základní pojetí porozumění je, že nejprve musíme rozumět části a díky části pak porozumíme celku. Díky tomuto pojetí se dostáváme do určitého kruhu. Většinou dochází k pochopení, které vychází z předchozích souvislostí. A všechny souvislosti musíme poté složit do celku, abychom porozuměli jednotlivým souvislostem a jednotlivým částem. Toto pojetí pohybování v kruhu rozšířil především Schleiermacher. Říká, že je důležité, abychom skrz slovo pochopili celou větu, která následně patří do většího celku textu, ten souvisí se svým tvůrcem a zároveň patří i do určitého literárního druhu, případně literatury. Gadamer na tuto teorii reaguje a říká, že tento Schleiermacherův kruh není ani objektivní, ani subjektivní, ale popisuje rozumění jako souhru pohybu autora a pohybu interpreta. Tento kruh je tedy otázkou daného momentu porozumění. Hermeneutika je založena na tom, že je nutné spojení toho, kdo chce rozumět s věcí, která má být pochopena.⁸²

Důležitá je také otázka autora a času. Názor je takový, že tvorba, která má být interpretována přesahuje autora. U času je uznáván časový odstup, je brán velmi pozitivně a je velmi produktivní pro možnosti porozumění. Často je právě časový odstup upřednostňován a pomáhá řešit vlastní kritické otázky hermeneutiky. Důležité je také uvědomit si své předsudky a snažit se z nich vymanit. Mezi nejdůležitější hermeneutické podmínky patří, že nás musí něco oslovit, tímto oslovením začíná hermeneutický proces porozumění. Další důležitou věcí, která nás musí zajímat, je historický jev a dějiny. Jelikož pokud se v naší hermeneutické situaci objeví něco, co je časově vzdálené a nachází se kdesi několik let zpět, vždycky podléháme působení působících dějin. Dějiny jsou pro hermeneutické bádání velmi důležité.⁸³

I když všechny tyto věci splníme, není možné, provádět interpretaci bez předsudků, každé naše poznání a prožití se promítá do naší interpretace a práce s textem. I když se snažíme neustále utíkat ze sevření našich předsudků. Nikdy neexistuje jistota, která nám zaručí

⁸¹ GADAMER, Hans-Georg. *Pravda a metoda I: nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David MIK. Praha: Triáda, 2010. Paprsek (Triáda), str. 161 – 166

⁸² Tamtéž, str. 257 - 261

⁸³ Tamtéž, str. 262 - 292

pravdu, pokud budeme používat jen vědecké metody. Čeho tato metoda nedosáhne, tam je důležité použít spíše určitou disciplínu tázání a bádání, která zaručuje pravdu.⁸⁴

⁸⁴ GADAMER, Hans-Georg. *Pravda a metoda I: nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David MIK. Praha: Triáda, 2010. Paprsek (Triáda), str. 415

3 Literární interpretace vybraných děl

3.1 Viktor Fischl – Dvorní šašci

Viktor Fischl se narodil v českožidovské rodině roku 1912 v Hradci Králové. Vystudoval sociologii a práva na Filozofické fakultě UK v Praze. Jeho židovský původ mu předurčil jeho osud. Po studiích v Praze se stal parlamentním sekretářem Židovské strany v ČSR, zároveň redigoval časopis *Židovské zprávy*. V roce 1939 emigroval do Anglie, zde začal pracovat na ministerstvu zahraničních věcí čs. exilové vlády jako vedoucí oddělení propagandy v informačním odboru. Velice úzce spolupracoval s Janem Masarykem Poté, co skončilo ohrožení ze strany Adolfa Hitlera a smrti v koncentračních táborech, se Fischl vrátil do Prahy, kde pracoval na ministerstvu zahraničních věcí v Praze. Později rezignoval a odešel do Izraele. Izrael reprezentoval jako vyslanec v mnoha zemích, např. v Japonsku, Polsku a mnoha dalších.⁸⁵

Fischl prožil svůj literární debut v roce 1933 s prozaickou sbírkou *Píseň o lítosti*, jeho prvotina byla oceněna v soutěži Evropského literárního klubu (ELK) v roce 1948. Na motivy této knihy vznikla stejnojmenná televizní inscenace. Viktor Fischl publikoval i překlady, především překlady poezie pražských německých autorů. Publikoval i hebrejsky. V roce 1992 mu byla udělena cena Egona Hostovského, v roce 2004 cena Jaroslava Seiferta a v roce 2005 cena Gratias Agit, kterou uděluje Ministerstvo zahraničních věcí.⁸⁶

Fischl ze začátku své tvorby psal také lyriku hlavně pod vlivem Františka Halase a Otokara Fischera. Typické pro tuto prvotní tvorbu jsou především nálady melancholie, motivy smrti, které se objevují i v jeho prozaických dílech a strach a obavy z válečné katastrofy. Tyto pocity vyvrcholili v *Hebrejské melodii*. Válečné prožitky můžeme najít ve sbírkách *Lyrický zápisník*, *Mrtvá ves* a dalších. Básnickou tvorbu neukončil a v 80. letech vydal shrnující soubor *Dům U tří houslí*. Většinu své tvorby Fischl napsal až ve zralém roce, po ukončení své diplomatické kariéry. I proto je jeho dílo vyspělé a myšlenkově ucelené. Jedličková říká, že své pocity promítá především prostřednictvím vypravěče: „*Tíhnutí k rekapitulaci životní zkušenosti se projevuje především v postojích vypravěče, jemuž je vlastní senzitivita, reflexivita, tendence k meditaci, bilancování a gnómám, ať už je vypravěč stylizován jako autobiografický*

⁸⁵ JEDLIČKOVÁ, Alice. Viktor Fischl. In: *Slovník české literatury* [online]. 31. 8. 2008 [cit. 2017-02-04]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1222&hl=viktor+fischl+>

⁸⁶ Tamtéž

(v prózách vzpomínkových), jako fikční protagonista (*Dvorní šašci*, *Loučení s Jeruzalémem*, *Ulice zvaná Mamila*) nebo jako pozorný svědek více či méně uvěřitelných příběhů ve sbírkách povídek.⁸⁷

Jak už bylo řečeno výše, Fischlovo dílo se věnuje především židovské tematice, vzhledem k jeho židovskému původu to není překvapující. V jeho díle se objevují náměty ze současného Izraele, tento námět můžeme vidět i v jeho díle *Dvorní šašci*. Na sklonku svého života Fischl sepsal reflexi své tvorby s titulem *Prstoklady* (2004). Ovšem poslední román, který Fischl sepsal, byl *Vy, soudcové athénští* (2005). Viktor Fischl zemřel v roce 2006 v Jeruzalémě.⁸⁸

3.1.1 Dvorní šašci

Kniha *Dvorní šašci* vyšla v roce 1982 v Tel Avivu s hebrejským názvem *Lejcanej ha-chacer*, v Čechách tato kniha vyšla až o 8 let později v roce 1990. Tuto knihu musíme především brát jako svědectví o době a Fischl sám v knize o tomto svědectví a o boji proti zapomnění píše. K *Dvorním šaškům* patří ještě Fischlovo dílo *Kuropění* a společně s *Jeruzalémskými povídkami* tvoří triptych, který nese autorovo poselství.⁸⁹

Dvorní šašci Viktora Fischla mají 23 krátkých kapitol a jsou rozděleni do tří částí – koncentrační tábor, život v Izraeli a vyprávění příběhu o pomstě Adama Wahna, jednoho z představitelů čtyř klaunů.

Svůj příběh začínají představením samotného vypravěče. Celá kniha je vyprávěna v ich-formě. Již z počátku je naznačena povaha vypravěče, od mala byl zvyklý brát rány tak, jak přicházely. Narodil se s hrbem na zádech, tento handicap nikdy nebral jako prokletí, ale spíše jako dar. I v tomto je vidět jeho povaha, kdy se vypravěč lehce nevzdává a snaží se ve všem hledat pozitivní věci. „...i s hrbem, který mi věčně sedí na zádech a nikdy mne ani na chvíli neopustí. Brzy jsem začal věřit, že v něm nosím skrytý klíč, který mi otvírá brány pro jiné zavřené, umožňuje mi vidět, co jiní nevidí, a vytušit, co jiný netuší.“⁹⁰

Po představení vypravěče se děj přesouvá do koncentračního tábora, nazývá ho jako „peklo tábora“⁹¹. Podobným způsobem označuje i jeho velitele, hejtmana Kohla, můžeme

⁸⁷ JEDLIČKOVÁ, Alice. Viktor Fischl. In: *Slovník české literatury* [online]. 31. 8. 2008 [cit. 2017-02-04]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1222&hl=viktor+fischl+>

⁸⁸ tamtéž

⁸⁹ KUDRNÁČ, Jiří: FISCHL, Viktor: *Dvorní šašci*. In: *Slovník české prózy* [online]. 1994 [cit. 2017-02-06]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1416>

⁹⁰ FISCHL, Viktor. *Dvorní šašci*. Vyd. 1. Praha: Art-servis, 1990, str. 9

⁹¹ tamtéž, str. 10

zde dohledat jeho pojmenování „*pán nad životem a smrtí*“⁹² V celé knize se velmi často objevují narážky na Bibli a na Boha. Už v úvodu se objeví biblické úsloví *začít od Adama*, to znamená začít od úplného začátku, jelikož Adam se v Bibli ukazuje jako první člověk při vzniku světa. Pro vypravěče to znamená začít od jeho narození. „*Tak nerad začínám od Adama, ale co dělat, když to, co je třeba povědět na tomto místě, se přihodilo v den, kdy jsem se narodil.*“⁹³

3.1.1.1 Víra v Boha

Polemika o Bohu a víře prostupuje celou knihu. První pochybnosti o Bohu přicházejí k hlavním hrdinům ještě před vstupem do tábora, když jednomu z hlavních hrdinů umře sestra. „*Věděl také – a s tím se mi svěřil -, že je-li vůbec Bůh, jak ho v dětství učili, jak věřil až do Martiny smrti, o čemž však právě tehdy začal mít pochybnosti, nebude ho už nikdy moci milovat.*“⁹⁴ Pochybování o Bohu přichází později, když jsou čtyři hlavní aktéři v koncentračním táboře. V takovém táboře existovaly dvě skupiny lidí – ti, co v Boha ještě věřili a ti, kteří v Boha věřit přestali. „*Nikdy jsme nikdy nebyli Bohu blíž než tehdy v oněch letech strávených v pekle. To platí o nás všech. Byli takoví, kteří i tehdy ještě věřili, že to, čeho jsme tu byli svědky, má své místo v božím plánu. Přijímali jsme všechno s pokorou jako předepsaný úděl a nepřestávali chválit moudrost božího řádu.*“⁹⁵

„*Bylo mezi námi mnoho takových, kteří v pekle, nad nimiž vládl mocný hejtman Kohl, až do konce nikdy nezakolísali ve své víře. Byli jiní, kteří se obraceli k Bohu ne tolik z hluboké víry, jako z tápající bezradnosti. Modlili se, prosili, orodovali, doprošovali se, a zas také slibovali, přísahali, uvazovali se. Ale i ti, kteří nevěřili, rozmlouvali v pekle s Bohem stejně jako ostatní. Jediné, co je odlišovalo od druhých, bylo, že začínali své prosby: Jsi-li.*“⁹⁶ V tomto jediném odstavci jsou všechny skupiny lidí, které se v táboře objevily. Nejzajímavější je skupina druhá, která věřila v Boha, protože nic jiného už neměla. A jelikož v prostředí tábora nevěděla, co dělat, byli bezradní. V okolí, kde nic neměli, někteří ani své příbuzné, ani kamarády, už nic jiného nezbyvalo, než věřit v Boha. Hlavní hrdina ovšem obrací v průběhu příběhu proti Bohu, a to ve chvíli, kdy dojde k osvobození a on a jeho přátelé se dostávají transportem do svých rodných měst. Jeho přítele, který patřil také mezi dvorní šašky, při zastavení v jeho domově, přejede vlak. V tu chvíli a po prožití všech hrůz tábora se přestává modlit

⁹² FISCHL, Viktor. *Dvorní šašci*. Vyd. 1. Praha: Art-servis, 1990, str. 10

⁹³ tamtéž, str. 7

⁹⁴ tamtéž, str. 27

⁹⁵ tamtéž, str. 47

⁹⁶ tamtéž, str. 48

k Bohu, jelikož nedokáže pochopit, proč je Bůh vystavuje takovým těžkým životním zkouškám a neskončí to ani ve chvíli, kdy se dostali pryč z hrůz koncentračního tábora. „*Po všem tom, čeho jsme byli svědky v létech, jež právě minula, se nestalo mnoho. Svět byl chudší o jednoho židovského liliputána. Snad také o několik snů. Já jsem se však od oné chvíle už na Boha neobracel.*“⁹⁷

Nebyl jediný, kdo prošel změnou ve své víře k Bohu, i jeho kamarád Adam Wahn, jeden z klaunů, přišel o svou víru v Boha v okamžiku, kdy měl předvádět před velitelem tábora točení koulí nad hlavou tehdy, kdy před ním jeden z podřízených velitele tábora zabije jeho ženu, ani potom nepřestane točit s koulemi. V tom momentě přestává věřit, že existuje Bůh a chce přežít s jediným cílem – pomstít se Walzovi, člověku, který před jeho očima zabil jeho ženu. I zde dochází k obratu a ve chvíli, kdy si Wahn uvědomí, že chce žít a že byl poslán na zemi za nějakým účelem, začíná opět věřit v Boha. Věřil, že je boží nástroj a že Bůh s ním má své plány. „*Už ne on byl mstitel, ale Bůh sám rozhodl, že Esterin vrah bude potrestán, a on, Adam Wahn, byl teď už jenom nástroj v ruce boží. Teď už nebylo třeba chvátat. O tom, kdy a jak Bůh užije toho či onoho nástroje – neboť nástrojů podobných Adamu Wahnovi měl nekonečně mnoho a každého užíval pro jiný účel -, o tom Bůh rozhodne sám.*“⁹⁸

Sám vypravěč se s Bohem do konce knihy nesmíří a stále o něm pochybuje. Toto pochybování ale ukazuje, že nepřestal v Boha věřit úplně, jen nechápe jeho rozhodnutí v některých věcech a nechápe, proč Bůh své věřící neustále zkouší. „*O Bohu nevím nic víc, než jsem věděl dřív. Wahn chtěl napřed přežít a později pomstít. Ale Bůh? Proč dělá Bůh všechno hrozné, co dělá? Marta, Hilde, ubohý malý Leo Reisenberg, Wahnova žena a teď Wahn sám. Proč? Ptám se tě, proč?*“⁹⁹ „*Napadlo tě někdy, že si nás Bůh chová právě tak jako hejtman Kohl jen pro svou zábavu? Snad jsme opravdu jen jeho dvorní šašci?*“¹⁰⁰ Člověk, který je vychováván ve víře, nepřestane nikdy v Boha věřit, někdy ho upozadí, protože si myslí, že Bůh se nechová správně. Nikdy ale nedojde k úplnému ztracení Boha, jde jen o pochybnosti. Člověk vždy potřebuje ve svém životě nějakou víru, něco, co ho v životě někam povede. Snad i proto nedochází k ztracení Boha a i když na něj hlavní hrdinové byli někdy několikrát naštvaní, vždy se k němu vrátili, ať už v dobrém nebo ve zlém.

⁹⁷ FISCHL, Viktor. *Dvorní šašci*. Vyd. 1. Praha: Art-servis, 1990, str. 53

⁹⁸ tamtéž, str. 122

⁹⁹ tamtéž, str. 143

¹⁰⁰ tamtéž, str. 144

3.1.1.2 Motivy smrti, naděje, pomsty

Velmi často obrazy z koncentračního tábora prostupuje víra ve znamení. „*Víš, ve kterém znamení zvěrokruhu ses narodil?*“ *Vím a odpovídám mu: „Blíženci.“ „To je dobře,“ říká. „Jako já. Přežijeme spolu.“*¹⁰¹ „*Nikdo, ani nejvysílenější mezi námi, té noci nespál. Max Himmelfarb zas ležel vedle mne a opakoval bůhví kolikrát: „Neboj se. Blíženci přežijí.“ Nevím, a nikdy jsem se ho na to nezeptal, opakoval-li to stále znova, aby uklidnil mne, anebo aby dodal odvahy sám sobě.*“¹⁰² Lidé v takových táborech potřebovali víru, v něco věřit, co by jim ulehčilo jejich život a jejich trápení. I obyčejná víra ve znamení zvěrokruhu mohla pomoci, aby je neopustila naděje, která v oněch chvílích byla nejdůležitější. Proto hledali oporu i v těch nejmenších detailech.

Touha po životě se prolíná s vírou jak v banality, tak i v Boha a vzájemně spolu souvisí. Víra v Boha jim pomáhá v přežití a přežít peklo tábora byla jediné jejich přání. Pro život by udělali cokoli, ponižovali se před velitelem a jeho podřízenými, jen pro vůli žít. „*Byly chvíle, kdy bylo zřejmé, že Walz ztrácí schopnost ovládat sám sebe, a v takových chvílích jeden hlas ve Wahnově mozku mu jistě napovídal: Ted', ted', v této chvíli musíš uchopit jednu z těch koulí a rozdrtit jí lebku tohoto vzteklého psa! Byl tu však druhý hlas, přehlušující všechno ostatní, který říkal, že všechno, na čem záleží, je žít, žít, žít, a každá koule zachycená v pádu a vymrštěna znovu do výše opakovala: Žít, žít, žít! A ani ted' se nic nepohnulo ve Wahnově tváři.*“¹⁰³ Touha po životě byla silnější než okamžitá pomsta ve chvíli, kdy před Wahnovým očima zastřelili jeho ženu. V tu chvíli se rozhodl, že musí přežít, jen aby svou ženu pomstil, i když pomsta přijde později.

Život a smrt se prolínají v celé knize, ať už se hlavní hrdina objevuje v koncentračním táboře nebo žije později v Izraeli. Tento kontrast života a smrti je tam velmi silně zachycen a i hlavními hrdiny silně vnímán. „*Půl života mne dělí od oněch let, která jsem prožil jako jeden ze čtyř dvorních šašků mocného hejtmana Kohla, a přece se mi to všechno vrací ve snech častěji než co jiného. Je to vždy totéž. Vždy znovu a znovu umírající všude kolem nás tisíce právě takových, jako jsme my. My čtyři dvorní šašci hejtmana Kohla však přežíváme všechno a všechny.*“¹⁰⁴ Různé kontrasty se objevují v celé knížce, můžeme najít i kontrast radosti, očekávání a utrpení. „*Zatímco ti, kterým dali kus mýdla a ručník, aby věřili, že jdou do sprch, čekali v dlouhé řadě před lázněmi, z nichž se nikdo nevracel, a zatímco jim kapela složená*

¹⁰¹ FISCHL, Viktor. *Dvorní šašci*. Vyd. 1. Praha: Art-servis, 1990, str. 13

¹⁰² tamtéž, str. 49

¹⁰³ tamtéž, str. 45

¹⁰⁴ tamtéž, str. 16

z dalších vězňů vyhrávala polky a pochody – až později jsme se měli dozvědět, že vlastní účel kapely byl přehlušit výkřiky hrůzy a zoufalství těch, kdo poznali příliš pozdě, že byli vlákáni do pastí plynových komor.¹⁰⁵ I zde je vidět hrůza koncentračních táborů a všudypřítomná smrt, i když lidé možná věděli, co je čeká, nikdy se nevzdali svých snů a víry na život.

Ke konci knihy autor dává poselství, aby se nikdy nezapomnělo na to, co se za druhé světové války stalo. „*Za to bylo mnoho takových jako já, kteří chtěli přežít především proto, aby vydali svědectví. Po léta bylo všude kolem nás tolik nepopsatelné hrůzy, tolik nelidské krutosti, tolik nepředstavitelného zla, tolik, o čem jsme se báli, že nám nikdy nebude uvěřeno, že jsme viděli před sebou jediný úkol. Jediný smysl přežití byl vyprávět, žalovat, svědčit, vynášet pravdu na světlo. To byl náš jediný úkol.*“¹⁰⁶ „*Vydat svědectví, vytáhnout do boje proti zapomnění, to bylo naše poslání. Nemysleli jsme tolik na trest, na soud, na oko za oko a do třetího a čtvrtého pokolení. Arci také ne na pokání a odpouštění. Neboť který soud mohl vynést rozsudek nad propastnou hloubkou spáchaných zločinů, jaký trest mohl být i jen zdaleka dostačující a kdo mohl odpustit nebo neodpustit něco, co se vymykalo lidské představivosti? Šlo nám jen o to, nedat světu zapomenout. Splnit poslání svědků, to byl cíl, pro který jsme chtěli přežít víc než cokoli jiného.*“¹⁰⁷ Svoboda pro ně znamenala možnost výpovědi o tom, co se dělo. Aby se na takové věci nikdy nezapomnělo, musela být podávána svědectví a i v dnešní době hrozí, že lidé zapomínají na to, co se v koncentračních táborech dělo. A je neustálé riziko, že něco podobného se stane i v dnešní době. Proto je důležité, udržovat takové události v paměti a jak píše Viktor Fischl – „*táhli do boje proti zapomnění*“¹⁰⁸, aby se podobné události již neopakovaly

¹⁰⁵ FISCHL, Viktor. *Dvorní šašci*. Vyd. 1. Praha: Art-servis, 1990, str. 37

¹⁰⁶ tamtéž, str. 76

¹⁰⁷ tamtéž, str. 76

¹⁰⁸ tamtéž, str. 76

3.2 Ladislav Fuks – Obraz Martina Blaskowitze

Ladislav Fuks se narodil roku 1923 v Praze, vystudoval filozofii, psychologii, dějiny umění a pedagogiku na FF UK v Praze, po absolvování několik různých zaměstnání, se začal věnovat pouze literatuře. Nejdůležitější pro jeho tvorbu byly pobyty ve Vídni, které absolvoval v 70. letech.¹⁰⁹

Jeho debut proběhl v časopise *Květen* v roce 1959. Také publikoval ve *Věstníku Židovské obce náboženské*, *Židovské ročence*, v časopisech *Plamen*, *Host do domu*, *Literárních novinách* a dalších. Mnoho z Fuksových děl bylo zfilmováno nebo se dočkalo divadelního zpracování, podle knihy *Pan Theodor Mundstock* napsal Leoš Faltus dokonce operu. Mezi nejznámější patří zfilmovaná podoba Fuksova *Spalovače mrtvol*.¹¹⁰

Mezi hlavní Fuksova témata v jeho tvorbě patří strach, úzkost, zločin, totalitní bezpráví a především vyčlenění hlavní postavy z „normální společnosti“. Vlašínová na webovém portálu *Slovník české literatury* o jeho díle říká: „*At' už autor jednotlivé prózy historicky lokalizuje, nebo se odehrávají v modelovém časoprostoru, v jejich hyperbolizujícím zrcadle nabývají dějinné události, individuální situace i lidské charaktery groteskně symbolického rozměru a často i osudového vyznění.*“¹¹¹ Ve Fuksově tvorbě se také odráží jeho zájem o židovskou tematiku, který se projevuje především z počátku jeho psaní v 60. letech, se zvedla ohromná vlna literatury s židovským tématem. S tímto tématem se můžeme setkat v knihách *Pan Theodor Mundstock*, *Variace pro temnou strunu* nebo v knize *Spalovač mrtvol*. S příchodem normalizace se pokusil spojit svoji metodu s „*tzv. angažovaným tématem: poúnorovým kolísáním inteligence mezi emigrací a domovem, poválečným přerodem slovenské vesnice, i mládím Julia Fučíka.*“¹¹² Ladislav Fuks zemřel v roce 1994 v Praze.¹¹³

3.2.1 Obraz Martina Blaskowitze

Knihou *Obraz Martina Blaskowitze* byla vydána roku 1980. Touto prózou Fuks navazuje na tematiku, kterou můžeme najít v jeho knihách, jež vydával na počátku své tvorby. Tedy knihou *Obraz Martina Blaskowitze* se Fuks vrací k tvorbě 60. let, a to nejen tematicky, ale i tvárně. Tato kniha je úzce spjata s cyklem *Mí černovlasí bratři* a *Variace pro temnou strunu*.

¹⁰⁹ VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra, Ladislav Fuks. In: *Slovník české literatury* [online]. 23. 5. 2006 [cit. 2017-04-22]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=325&hl=ladislav+fuks+>

¹¹⁰ tamtéž

¹¹¹ tamtéž

¹¹² tamtéž

¹¹³ tamtéž

Kniha je rozdělena na dvě části. První část rozhovor hlavního hrdiny – Michala s autorem ne příliš kvalitní literatury, se kterým se setkává pod záminkou, aby mu pomohl sepsat příběh jeho samotného a jeho kamarádů. Druhá část je Michalem vyprávěný příběh o něm a jeho kamarádech.

3.2.1.1 Motiv tajemství

Tajemství prostupuje celou knihu od začátku až do konce. I přesto, že víme, že se jistě něco stane, autor čtenáře napíná a celý příběh je zahalen tajemstvím. Vypravěč prozradí rozuzlení až na konci celé knihy, různá vodítka nám mohou pomoci sestavit celý příběh, důležité jsou také podrobné popisy různých událostí či věcí, které můžeme najít již na začátku knihy. Příběh knihy začíná v létě, kdy hlavní hrdina zaslal dopis svému dávnému známému Danieli Potockému. Na začátku nám není vůbec jasné, kdo Daniel Potocký je, ovšem víme velmi jasně, že Daniel Potocký má rád víno a jídlo. Později v příběhu nám vypravěč trochu poodkrývá osud Daniela Potockého, dozvídáme se, že Daniel Potocký je spisovatel, i když podle hlavního hrdiny není příliš kvalitní spisovatel: „*Jak mluvil, tak i psal. Jeho milostné romány vždy postrádaly pointy, Pointy kromě té nejtrapnější, že ti dva se spřáhli proti překážkám a že je – jako v starosvětských idylkách – ruku v ruce přemohli.*“¹¹⁴ Ještě později se čtenář dovídá, že si ho Michal pozval na chatu proto, aby mu Potocký sepsal příběh, který mu bude hlavní hrdina vyprávět. Zde ovšem vyvstává otázka pro čtenáře, proč si Michal pozval na chatu právě Potockého, když opovrhuje jeho autorským stylem? I v tomto je náznak toho, že celá kniha se bude vyvíjet zajímavou dějovou linkou. Příběh je sepsán velmi stručně a autor se hodně zaměřuje na přesný a stručný popis situací. „*Je to už dávno, velmi dávno, když jsem poslal z Prahy dopis Daniel Potockému, který měl rád jídlo a víno, aby si udělal v sobotu a v neděli čas a přijel za mnou na chatu.*“¹¹⁵ „*Na chatě jsem pivo, sodovky a limonády neměl, jen ve studni obyčejnou vodu a pak deset lahví vína, dvě sedmičky řeckého koňaku, láhev whisky průměrné jakosti a vynikající banánový bols. Měl jsem ještě tři vodky, čtyři konzervy rajské šťávy a pepře mnoho.*“¹¹⁶

Už dopředu si hlavní postava přehrává, jak bude návštěva jeho známého vypadat a co bude dělat, až přijede. Již zezáчатку proto získává čtenář pocit, že návštěva známého našeho hrdiny je pro něj velice důležitá a důležité je pro něj i to, aby se dostavil a aby vše proběhlo tak, jak si hlavní hrdina přeje. Tomu napomáhá i okamžik na začátku příběhu, kdy si hlavní

¹¹⁴ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1980, str. 12

¹¹⁵ tamtéž, str. 7

¹¹⁶ tamtéž, str. 8

hrdina Michal jde na půdu pro pistoli. „*Pak jsem šel do podkrovní chaty, kde jsem měl jakousi pracovníčku, byl tam navíc i nízký kulatý stůl a pohodlná křesla, a přichystal jsem si pistoli. Byla to belgická pistole FN z roku 1935 pro náboje ráže 9 mm Parabellum s dvouřadovým zásobníkem na 14 nábojů, s bicím mechanismem kohoutkovým. Byla to pistole vojenská, mimořádně výkonná, byla však v jistém směru směšná, ale to se nepostřehlo, byla to pistole.*“¹¹⁷ Z tohoto přesného popisu pistole a následného přiblížení, kam přesně pistol schoval, můžeme usoudit, že později v příběhu tato pistole ještě sehraje významnou roli.

Tyto podobné zmínky, které jsou důležité pro další příběh, se ze začátku knihy objevují celkem často. „*Visel tam portrét asi šestnáctiletého hochy. Byl to velice krásný portrét. Hezká jemná tvář chlapce byla zděšena, avšak mrně. Zato v hlubokých šedých očích a u mírně pootevřených rtů se zračila hrůza strašlivá. Protože však tvář s očima a ústy tvoří nerozpojitelný celek a jedno se obrátí v druhém, mohlo se zdát, že buď celý chlapcův obraz je krajně zděšený anebo ba naopak, že ona hrůza v očích a u rtů tak strašná není... I tento obraz jsem odvezl sem na chatu z Prahy na tuto sobotu a neděli, abych si jej pak opět, až bude po všem, vzal domů*“¹¹⁸ Nenápadný popis obrazu doplňuje důležitá informace o tom, že hlavní hrdina tento obraz přivezl na chatu z Prahy schválně na víkend, kdy má přijet jeho známý, Daniel Potocký. To nám evokuje, že daný obraz je pro budoucí příběh velice důležitý. Tyto drobné tajemné narážky ovšem utváří celý příběh.

Celá kniha je příběh uvnitř příběhu. Příběhu, kvůli kterému si Michal pozval Potockého na svou chatu. V tomto příběhu můžeme najít několik témat.

3.2.1.2 Motiv vztahu Čechů a Němců

Jedním z nejdůležitějších témat v této knize je vztah Čechů a Němců na pozadí druhé světové války a následných osudů hlavních hrdinů. Hned na začátku samotného příběhu se dovídáme, že je to příběh pěti chlapců – Michala (vypravěče) Prokopa, Jendy a bratrů Blaskowitzových Martina a Romualda. Na začátku se zdá být vše v pořádku, parta pěti kluků, kteří spolu prožívají různá dobrodružství. Klíčový je poslední týden prázdnin před začátkem války, kdy si Michal a Martin slíbí přátelství do konce svých životů. Vše se má změnit s příchodem druhé světové války, jelikož bratři Blaskowitzovi jsou německého původu.

Rozdíly jsou vidět už jen třeba v tom, že bratři nechodí do stejné školy jako ostatní tři chlapci, jen z důvodů, že jsou Němci, chodí do německé školy. Na začátku války bylo ještě všech pět kluků pomohromadě a zůstávali kamarády. Jednoho dne se ovšem stalo, že Prokop

¹¹⁷ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitzze*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1980. str. 8

¹¹⁸ tamtéž, str. 11

začal bratrům jejich národní příslušnost vyčítat. Snad to můžeme přičíst tomu, že Prokop byl kluk a byl lehce ovlivnitelný svými rodiči. Ostatní se snažili bratry chránit a obhajovat, ovšem parta už se začíná rozdělovat a Prokop se začíná vůči bratrům a vůči všem Němcům vymezovat. „*Co je nám do toho, co se děje,*“ řekl tehdy Jenda, „*já vím, něco nám do toho je a hodně, jako všem, ale jak? My za to nemůžeme. My to nezměníme. A oni přece za to nemůžou taky. Copak oni za to můžou? Takoví kluci?*“ „*A romuald to samý,*“ kývl Jenda, „*copak on odpovídá za to, že nám vzali Sudety? Copak vyvolává nějaké třenice a výtržnosti? Copak tě ohrožuje a napadá?*“ Prokop šel chvíli v mlčky a my jsme cítili, že se to v něm vaří. A pak řekl: „*Tak se koukni. Koukni se třeba nha ty uprchlíky. Kolika lidem v pohraničí vzali domovy. Snad miliónum. Kdyby Blaskowitzovi žili v pohraničí, tak by tam dnes zůstali. Ale kdybychom tam žili my, tak bysme musili odtamtud prchnout sem do vnitrozemí...*“¹¹⁹ Až na konci této kapitoly poté Michal Potockému prozradí, že Blaskowitzovi byly německá rodina. Ani sám Martin si není jistý svým postavením v partě. I přesto, že při rozhovoru Prokopa, Jendy a Michala u toho nebyl a nemohl tušit, že Prokop se začínal mírně vyhraňovat proti Němcům a i proti oběma bratrům, necítil být se příliš vítán mezi chlapci a proto ani s pozváním na poslední prázdninový týden s kamarády nepočítal. „*...prostě Martin si nebyl jist, zda se to vztahuje i na něho. Chápete to? Náš odvěký kamarád si najednou není jist, zda se to vztahuje i na něho. Nebo řečeno ještě líp. Náš starý Martin si najednou netroufá – to je to správné slovo – netroufá pozvání vztáhnout i na sebe.*“¹²⁰ Počáteční krize byla zažehnána a pětice kamarádů se bavit nepřestala. I přesto se Martin cítil nejistě, jelikož ze stran Čechů cítil vůči Němcům nenávist a bál se i svých vlastních kamarádů, že ho odsoudí za to, co dělá celý národ, ze kterého pochází, i když on sám s tím nemá nic společného. I přes pozvání, že s nimi Martin může strávit týden prázdnin, stále se cítil nejistý a tehdy na prázdninovém pobytu se s tím svěřil Michalovi – svému nejlepšímu příteli. „*Já vím, že nás nemáte rádi,*“ *podotkl tehdy pod tou hruškou Martin,* „*sám jsem to viděls v červnu, když tu proti mužstvu Prahy hrálo mužstvo Berlína. Já na tom fotbalu byl a viděl jsem, jak obecenstvo pískalo, když Berličáci zdravili zdviženou rukou, a dokonce po nich házeli lahvemi. To není pravda, co noviny píšou, že se vaši lidé zastavují s našimi vojáky a besedují s nimi... Vždyť máte být samostatní jako dříve, vždyť máte mít velkou autonomii... Já vím, je tu i policie naše, říká se jí gestapo, ale to přece nebude nic zlého dělat...*“¹²¹ Martin si uvědomuje, že Němce nemá nikdo rád, ale snaží se je omlouvat. Vidí velké dějiny a německá zvěrstva dětskýma očima. Zároveň se bojí, aby nepři-

¹¹⁹ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1980. str. 32

¹²⁰ tamtéž, str. 46

¹²¹ tamtéž, str. 66

šel o své české kamarády. Snaží se Michala přemluvit, aby se s ním nepřestal kamarádit, nechce ho ztratit. Martin ho ubezpečuje, že nikdy svého kamaráda nezradí. „*Opravdu věř, ty budeš stále mým nejlepším kamarádem a přítelem. Vždyť já vím, že ty za nic nemůžeš stejně jako Romuald... Mezi námi je přece pouto mnohem hlubší, než aby nás mohlo rozdělit, že ty jsi Němec a já Čech a že nás Hitler zabral a chce zničit.*“¹²²

3.2.1.3 Motiv pomsty a odpuštění

Pomsta začíná ve chvíli, kdy se Michal dostane do Drážďan na výstavu mladých umělců a zahlídne tam obraz Martina, který namaloval jeho bratr Romuald. Nakonec se s Romualdem sejde a ten mu poví o tragické smrti Martina. Ve chvíli, kdy se Michal o Martinově smrti dozvídá, přichází smutek, trýzeň. Snad to pramení z toho, že Martinova smrt byla náhlá a Michal neměl šanci se s přítelem rozloučit, jelikož po odstěhování Baskowitzových do Lipska dochází ke ztrátě kontaktu Michala s Martinem. „*A já jeho smrt ponesu na svých bedrech. Na svých bedrech, protože ho už nikdy neuvidím, už nikdy mu neřeknu pár milých slov, už nikdy mu nemohu připomenout přísahu z Ondřejova a říci mu: „Tys ji dodržel“ a dokonce nikdy nenajdu jeho hrob a ani to poslední, co lidem zbývá, položit kytičku, ani to nemohu...*“¹²³ S touto smrtí se Michal ovšem vyrovnává na samém konci příběhu, kdy také Potockému prozrazuje rozuzlení toho všeho, co mu vyprávěl. Michal se také srovnává s Martinovou smrtí díky tomu, protože jeho smrt byla rychlá a bezbolestná, ale také díky tomu, že si Michal usmyslí, že Martin žije dál v jeho duši a jeho těle. „*Pochopil jsem, že Martin Blaskowitz nezemřel, ale žije, žije ve mně a bude živ, dokud budu živ já. A až zemřu jako on, budeme na tom stejně – i pak bude živ ještě dál a věčně a nikdy, nikdy se nemineme ve věčnosti času a nekonečnosti vesmíru a nikdy se neztratíme. Setkáme se, jako se setkávají dřívější molekuly a atomy, najdeme se, jako se nacházejí někdejší myšlenky a vědomí, poznáme se, jako se vzájemně poznává vše, co spojovala láska a proudí v toku nekonečného, nepomíjícího a nezničitelného života... Poznal jsem, že vskutku nebylo třeba se loučit a oplakávat jeho zatracený hrob, protože žije ve mně a já v něm navždy.*“¹²⁴

V takových podmínkách nemohlo jejich kamarádství vydržet věčně, Romuald a Martin jako příslušníci vyšší rasy, předurčené k vládnutí a Prokop, Jenda a Michal jako příslušníci rasy, která byla určena k neúspěchu a k otroctví. Postupně začali jejich styky slábnout. Největší problémy dělala Martinova příslušnost Prokopovi. Završením bylo, když Martin vstoupil

¹²² FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1980, str. 67

¹²³ tamtéž, str. 157

¹²⁴ tamtéž, str. 159

do Hitlerovy mládeže. Nemůžeme ovšem říci, že Prokop to měl všechno ze své hlavy, velmi ho ovlivňovali myšlenky rodičů. Scházení kluků skončilo ve chvíli, kdy se Martin a celá jeho rodina musela odstěhovat do Lipska. S Martinem si Michal nějaký čas vyměňoval dopisy, postupem času toto spojení sláblo, až se vytratilo úplně.

3.2.1.4 Motiv židovství a německé příslušnosti

Ačkoliv se v několika Fuksových knihách tematika židovství objevuje, nalezneme ho především v knihách, které Fuks napsal na začátku své tvorby, v knize *Obraz Martina Blaskowitzze* je toto téma poněkud upozaděno. Ovšem najdeme zde několik zmínek o židovství. Již na začátku knihy, kdy začíná příběh v příběhu, najdeme zmínku, která se ovšem přímo židovství netýká. Jelikož Michalův příběh začíná druhou světovou válkou, nesmí zapomenout opomenout Hitlera. „Nuže,“ řekl jsem a viděl, že je velmi zdvědav, „nuže... musím začít rokem 1938, kdy mi bylo patnáct let a chodil jsem do gymnázia. Musím začít podzimem onoho roku 1938, to jest dobou po záboru Sudet říšskou brannou mocí. Hitlerem“¹²⁵

Většinou se jedná o podobné problémy, až v polovině knihy můžeme najít první zmínku, která je ryze židovská. Ovšem i tato poznámka souvisí s tím, že je zde značný německo-český protiklad, který se týká právě kamarádů hlavního hrdiny. „Nestačí ti, že ti vyhodili ze školy tři tvý židovský spolužáky?... což ovšem byla pravda“... Ty zevšeobecňuješ, zvolal, ty, ne já. Máte-li se s Martinem rádi, nedělej z toho vašeho citu obecnou zásadu, kterou bys omloiuval německá zvěrstva.“ V tomto úseku můžeme najít častý jev, který se vyskytuje všude mezi lidmi – svalování viny na někoho, kdo je snadný terč. V této knize je to Martin, který je dítětem a musí se podřizovat tomu, že se narodil do německé rodiny, i když on sám za to nemůže. Prokop svaluje všechna německá zvěrstva právě na Martina, protože je s ním v blízkém kontaktu. Prokop je jasně proti Martinovi, jelikož, jak už bylo napsáno výše, má toto myšlení zakotvené v rodině. Jeho otec byl napaden nacistou, a proto je Prokop proti Němcům a proto i proti bratrům Blaskowitzovým zaujatý. „Jsou to Němci a já s nimi už nadále nechci nic mít. Mám dost českých kamarádů,“ řekl rázně, nemusím se s nimi stýkat jen proto, že se známe od dětství. Jsou to Němci a my žijeme pod jejich knutou. Já jim otročit nebudu a bratři Blaskowitzové pro mne přestali existovat.“¹²⁶ Hlavní hrdina Martina brání, říká, že mu věří, zastal se ho, i přesto, že je Martin Němec. Prokop vidí jen příslušnost k nějakému národu, rase, kdežto hlavní hrdina vidí v Martinovi svého kamaráda, kterého zná od dětství, nepřestane se s ním bavit, jen kvůli tomu, že je to Němec. Důležitá je zde také přísaha, přísaha, kterou

¹²⁵ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitzze*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1980, str. 17

¹²⁶ tamtéž, str. 88

si v létě dali na zahradě jako kamarádi a Martinova přísaha, kterou musel složit, když se přidal do Hitlerjugend, kde musel být každé dítě německé rodiny. Prokop ovšem vyzdvihuje, že na co všechno musel Martin přísahat. „*Když ho do Hitlerjugend brali, tak abys věděl, určitě musel na něco slavnostně přísahat. Na hákový kříž, na svou krev, na bezvýhradnou poslušnost vůdci... Adolf Hitlef je náš vzor a my s ním chceme žít a bojovat za svůj nejvyšší cíl, za svatou německou germánskou říši... tak musil Martin přísahat, když ho brali... ne žít s rodiči, s bratrem, s tebou, ale s Adolfem Hitlerem...*“¹²⁷ Udává hlavnímu hrdinovi důvody, proč se s Martinem přestává bavit. Je zde vidět, dětský pohled na závažnou problematiku, především dětský pohled ovlivněný rodiči. Po tomto incidentu mezi kluky dochází k rozpadu party. Prokop odchází, protože se odmítá bavit s Martinem a Blaskowitzovi se stěhují, kvůli práci jejich otce.

3.2.1.5 Motiv smrti

I v této knize se setkáváme s krutou smrtí, s posledním vydechnutím. V tomto případě se jedná o poslední vydechnutí Martina, který tragicky zahynul v Drážďanech. Martin svou smrt ovšem předpověděl už mnohem dříve, než se skutečně stala. Když s hlavním hrdinou polemizoval o smrti, jaká smrt může být, jestli smrt může být lehká, nebo je umírání vždy těžké. Ovšem smrt může být lehká pro umírajícího, ovšem nikdy nemůže být lehká pro vaše okolí a pro vaše příbuzné, které vždycky zasáhne nejvíce u srdce. „*Může být smrt velice lehká, jsou-li splněny dvě podmínky. Že člověka nic nebolí a že netuší, že zemře.*“¹²⁸ A když Martin umíral, možná že netušil, že zemře, ale jeho smrt jistě lehká nebyla.

Příběh úmrtí Martina Blaskowitze nastává obyčejnou hrou s míčem na ulici. Hlavní hrdina se diví, jak si v těchto těžkých časech, může někdo hrát na ulici s míčem, Romuald, kterého potkal po několika letech v Drážďanech na výstavě, mu to vysvětluje. I v těch nejhorších časech si lidé chtějí zachovat pocit normálního života, pocit toho, že se nic neděje. Nechtějí se cítit jako zvířata zahnaná strachy do kouta. A tyto drobnosti, jako je hra s míčem, jim v tom pomáhají. „*Avšak to je to, co jsem neuměl pochopit, taková doba, samý nálet a někdo si na ulici pohrává s míčem. Romuald mě však ujistil, že na tom nic divného nebylo, že to bylo přiročené a možné, i v krutých podmínkách hleděl jít život v drobnostech dál, vždyť hrála i kina,*“¹²⁹ Jsou zde jasně vidět kontrasty, umírání po náletech postavené do protikladu obyčejného života – hry s míčem, poslouchání orchestru, chození do kina, návštěvy cirkusu.

¹²⁷ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1980, str. 89

¹²⁸ tamtéž, str. 102

¹²⁹ tamtéž, str. 119

Martin nesnášel uzavřené prostory, proto v době náletu nezůstal ve sklepě, ale rozhodl se, že se schová v nedalekém parku. Tento strach pramení z Martina dětství, kdy ho teta zavřela do temného a vlhkého sklepa, protože Martin nechtěl jíst, myslela si, že tak vyléčí jeho nechutenství. Bombardování přirovnává k vítání při příjezdu Hitlera do města. *„K nebi šlehaly plameny jako tenkrát v Berlíně, ale ne z pylonů a jejich řeckých ohňů, ale plameny ničeného drceného města. Na všech stranách v ulicích obrovské světelné tunely, ale ne ze slavnostních světlometů, ale od vrhaných světelných bomb. Tohle už nebyly velkolepé ohňostroje jako v Berlíně před šesti léty, tohle už nebyl ohlušující hluk z vojenských pochodů a z hřmění čestných salv, ale strašné rány z explozí a řítících se budov. Už nikdo nevolal Heil Hitler a Děkujeme svému vůdci. Tady zněl křik hrůzy a kletby. Jaký to vzalo obrat za necelých šest let...“*¹³⁰ Nastal obrat, lidé už nevyzdvihovali Hitlera jako před šesti lety, naopak ho mohli zatracovat, protože všechno, co se v Německu dělo, byla především jeho chyba. Tolik zmařených nevinných životů, tolik smutku. I v tomto bombardování je kouzlo, kouzlo lidí, kteří drží spolu, bez ohledu na to, co se děje. Vyběhli spolu do parku, aby se tam skryli před bombami a aby na ně nemohl spadnout zasažený dům. Martin první vlnu útoků přežil. *„Matka a Martin přežili, ač kolem nich už leželo bezpočet mrtvol. Mezi tím bezpočtem“* řekl Romuald, *„se vyskytovali ještě živí nebo polomrtví živí lidé, kulometry přímo nedotčeni... a pak vlny náletů ustaly. Nebe nahoře ztichlo. Peklo bylo na zemi, ale nahoře byl už klid.“*¹³¹ Po prvním náletu přišel nálet druhý, který už Martin přežít neměl. *„Zechner přísahal, že v rozbřesku dne viděl nad sebou letce tak zřetelně, jako by byli jen pár metrů nad ním, přímo jejich helmy, brýle a tváře, kteří mířili a stříleli z kulometů na žíe a mrtvé a kosili nekonečné koberce těl. Kdo nezemřel v parcích při kosení prvním, zemřel teď, takže mezi tisíci mrtvolami z noci se teď k ránu nevyskytl téměř nikdo, kdo by se byl ještě hýbal. A teprve tady k ránu, zahynula i matka a Martin.“*¹³² Zde nastává otázka života a smrti, kdyby byl Martin býval zůstal ve sklepě domu, přežil by nálet? Nebo by dopadl úplně stejně. Tyto otázky jsou kladeny vždy, když dojde k nějakému takovému neštěstí. Na tuto otázku si můžeme zodpovědět. A nastanou nám tady různá kdyby. Kdyby Martin nezažil v dětství hrůzu u tety, nebál by se stísněných prostorů a sklepů, zůstal by ve sklepě domu a celý nálet by přežil. Taková maličkost, která se stala před tolika lety, má nyní vliv na přežití. Vliv na to, zda by Martin přežil nebo ne. Celý život je paradoxní a nikdy nevíme, co nás ovlivní tak, že nás to zachrání v budoucnosti.

¹³⁰ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1980, str. 124

¹³¹ tamtéž, str. 125

¹³² tamtéž, str. 125

3.2.1.6 Motiv prolínání časových rovin a času

Jak už bylo výše napsáno, jedná se o knihu, kde je příběh v příběhu. Hlavní hrdina vypráví příběh Potockému. Tudíž dochází prolínání časových rovin z přítomnosti, kdy se odehrává příběh na chatě hlavního hrdiny a z minulosti, o které vypráví a ve které se stal příběh pěti kamarádů. Zároveň dochází k návratu do minulosti i v samotném vyprávění hlavního hrdiny, zejména ve věcech, které mu přijdou důležité k pochopení celé skládačky. Aby vše Potocký pochopil tak, jak to chce hlavní hrdina. Ukazuje Potockému a zároveň i čtenáři, co je v příběhu důležité a čeho by si měl všimnout. „*Vzpomínám si na to jako dnes, jak na té zahradě u sochy stál, dojídal jahody a mlčel. Měl oči sklopené, hleděl na svou lžičku a mlčel. Budete-li to literárně zpracovávat, měl byste tento moment vyzdvihnout,*“ řekl jsem Potockému, „*je to jeden z momentů, z nichž můžete sprádat jeho psychologii.*“

Důležitý je také motiv hvězdného nebe, vesmíru, plynutí času. Tak jako to bylo v *Dvorních šašcích* Viktora Fischla. Hvězdy jsou důležité i pro Fukse, hledá v nich osud, může v nich najít otázky, které odpoví na to, jak žít svůj život. „*Jen si představte. Nebe, hvězdy, vesmír, víte, co všechno se dá o tom napsat? Co všechno se dá o tom říct? V dialogu? Celý svůj životní postoj můžete na konto vesmíru rozebrat. Různé své názory na život, na vážné otázky lidského bytí, své představy, touhy a přání.*“¹³³ Na hvězdách a na vesmíru si můžeme nejvíce všimnout plynutí času, jelikož hvězdy, noční obloha a vesmír pro nás lidi zůstává neměnná, pokud se na ní díváme pouhým okem. Kdežto veškeré věci kolem nás se mění, lidé umírají, příroda se mění. Jak nicotný je v porovnání s vesmírem lidský život. „*Za statisíce let, co v nějaké předpodobě lidstvo existuje, se nesčíslněkrátě změnila příroda kolem něho, noví tvoří, nové rostliny, nová řečiště řek... všechno se měnilo, kam oko pohlédlo, ale jedno zůstávalo stejné. Stejně pro veškeré lidstvo, jak se na zemi střídalo, a to bylo hvězdné nebe nad ním. Viděli jsme některé planety naší sluneční soustavy a ty hvězdy, které zdobí naše srpnové nebe... zkrátka všechno to, co vidalo lidstvo odpradávná, ale vidalo pouhým okem.*“¹³⁴

Dochází i k polemice o tom, zda je lidstvo jediné ve vesmíru, jelikož se zkoumáním vesmíru a hvězd souvisí právě i tato nekonečná otázka, zda jsme ve vesmíru sami? Otázka toho, co je oproti tomuto obrovskému vesmíru jeden jediný člověk. A tento člověk může být Němec, Čech, může být jakékoliv národnosti, jednou pomine i jeho život i život v jeho okolí i to, co se zrovna děje za s celým světem. V porovnání s vesmírem a plynutím času je toto nic. „*Co je proti tomuhle všemu, co vám tu vykládám, celá naše hvězdná soustava, co je proti tomu planeta, kterou nazýváme Zemí? A co je proti tomu jeden pouhý člověk? Byť třeba milio-*

¹³³ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1980, str. 50

¹³⁴ tamtéž, str. 59

*nář, císař, imperátor, pán světa nebo Evropy... a jestliže všechno trvá miliardy let, co je proti tomu, hoši, jeden pozemský život?*¹³⁵ Co vlastně znamená konečnost jednoho života nebo života celého národa v opozici k nekonečnosti vesmíru.

3.2.1.7 Motiv proměn postav

Proměnami prochází snad většina postav v této knize, ať už se jedná o Prokopa, který se nejdříve s Martinem kamarádí, poté pod vlivem rodičů přestává Martinovi důvěřovat a přestává se s ním bavit, nebo o Martina, který jako malé dítě musí rychle vyrůst, jelikož přichází o kamarády, musí vstoupit do Hitlerovy mládeže a následně se s rodinou stěhují pryč z Čech do Drážďan. Proměnu podstoupí i vypravěč, i když zde se jedná o proměnu spíše před Potockým, protože čtenář už od začátku ví, že má s Potockým nějaké nekalé plány. Hlavní hrdina Michal od začátku vyprávění neustále pozoruje Potockého, jak bude na jeho příběh reagovat, co ho zaujme, co ho naopak bavit nebude. Jeho reakce mu vždy říkají, že se jeho vyprávění ubírá správným směrem. Ovšem tak jako zůstal Michal Martinovi věrný v dětství, kdy ho bránil před Prokopem, tak mu zůstal věrný i v dospělosti, kdy vypráví jeho příběh Danielu Potockému.

Největších proměn se v *Obrazu Martina Blaskowitze* můžeme všimnout u Potockého a u Martina bratra Romualda. Ne vždy tyto změny probíhají přímo před očima čtenáře, ale dochází k nim náhle a mají čtenáře zaskočit. Tak je to v případě Romualda Blaskowitze. Čtenář i hlavní hrdina se s ním rozloučí ještě na začátku války, kdy se rodina Blaskowitzových odstěhuje z Čech do Lipska, poté se setkávají po třinácti letech v Drážďanech na výstavě mladých nadějných umělců, kteří zachycují hrůzy války s názvem „*Již nikdy válku*“ a právě na této výstavě hlavní hrdina uvidí obraz a my se tak poprvé dozvídáme o obraze něco více, že je to podobizna Martina Blaskowitze, kterou nakreslil Romuald ještě před válkou a která visí vypravěči na chatě u okna nad psacím stolem. A právě zde u této podobizny ve výstavní síni se hlavní hrdina setkal s Romualdem, kterého ovšem nemohl po těch letech poznat. A stejně tak, jako to byl šok pro samotného vypravěče, tak to byl i šok pro čtenáře, jak vypadá Romuald změněný válkou a roky, kdy se neviděli. „*Pak vešel jiný, starší, bledý, trochu shrbený, v tmavě zelených brýlích a s nehybným rukávem haleny, ten člověk snad neměl jednu ruku. Ale to Romuald rovněž nemohl být.*“¹³⁶ Martin zůstává ovšem pořád stejný, protože obraz nemůže zestárnout ani o den, je to tedy ten samý Martin, který odjel před třinácti lety z Prahy. Taky se zde konečně vypravěč dozví konečně pravdu, že Martin zemřel. „*Válka na*

¹³⁵ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1980, str. 64

¹³⁶ tamtéž, str. 115

něm vskutku zanechala strašlivé stopy. Zestárl, vybledl, shrbil se. Avšak Martin,“ řekl jsem Potockému před obrazem, „Martin nezestárl. Je to stále ten Martin z Prahy, z Jendovy zahrady, ze Stromovky... je to...“ ukázal jsem na obraz, „stále on, nezměněný, mladý, výrazný, tak trochu Obraz Doriana Greye.“¹³⁷

Druhou největší proměnou prošla postava Potockého, tato proměna ovšem proběhla přímo před očima čtenáře. Ze začátku příběhu Potockého příliš nezajímá, co se s chlapci stane, co osud přinese Martinovi a jeho bratrovi Romualdovi, ovšem postupem příběhu začíná být pozornější, na různé otázky se doptává a když se dozví o Martinově smrti, je zdrcen, i přesto, že ho předtím Martin moc nezajímal. Na začátku příběhu je nám Potocký popisován jako klidný posluchač. *„Zapálil si cigaretu, kývl a opět přehodil nohu přes nohu a spokojeně se opřel o opěradlo.“¹³⁸ Když jsem tuto scénku dopověděl, jako bych ji byl četl, ustal jsem v chůzi, shlédl na Daniela Potockého, který teď v křesle jen klidně kouřil, a dodal jsem:“¹³⁹ Ke konci příběhu už přichází Potockého napětí. *„V jeho skleslé tváři se vskutku zračila zvědavost.“¹⁴⁰ „Nyní jsem si musil opět zapálit cigaretu. Viděl jsem, jak mě Potocký v protějším křesle pozoruje. Jak ze mne nespouští zrak. Jak je napnutý.“¹⁴¹ Se smrtí Martina přichází nejen dokončená proměna Potockého, ale také konečně největší trumf vypravěče, na který čekal celé vyprávění, kdy konečně bude moci Potockému prozradit svůj plán a proč mu celý příběh vlastně vyprávěl. *„Potocký seděl a mlčel. Seděl a mlčel dlouho. Pak potřásl hlavou s očima, upřenýma na stůl. Pak si bezděčně, s očima upřenýma na stůl zapálil cigaretu a já mu podal černé desky z psacího stolu.“¹⁴² „Je to děsné,“ řekl velice stísněně, „děsné. Zažil peklo.“ „Zažil peklo. Zažil poslední soud.“¹⁴³***

3.2.1.8 Motiv pomsty

Finální proměnou Potockého se dostává čtenář i k finálovému tažení vypravěče, který se na konec příběhu připravoval. *„Tím bylo vše dokonáno, co jsem zamýšlel učinit do půlnoci a v půlnoci pak s tím vším skončit. Skutečně sledoval mé vyprávění, o tom dávno nebylo pochyb. Mnohé, přemnohé jsem mu nesdělil, přemnohé obešel úmyslně... Celou tu dobu netušil, že mířím ještě jinam, a předčasně se nevyleká, ani o tom už nebylo pochyb... Vše, co jsem*

¹³⁷ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1980, str. 115 - 116

¹³⁸ tamtéž, str. 29

¹³⁹ tamtéž, str. 32

¹⁴⁰ tamtéž, str. 112

¹⁴¹ tamtéž, str. 113

¹⁴² tamtéž, str. 126

¹⁴³ tamtéž, str. 126

*měl na chatě v plánu, se splnilo a teď zbýval už jen závěr. Závěr s Danielem Potockým.*¹⁴⁴ Nakonec příběhu vypravěč pronese ještě jeden příběh, příběh Daniela Potockého. Čtenář se tak až ke konci knihy dozví, že Daniel Potocký sympatizoval s Němci. V době, kdy odcházely transporty do koncentračních táborů, Potocký byl svědkem toho, že si jeden Žid schoval k jeho známému do úschovy pár obrazů, známý úschovu zapřel a stejně tak i Potocký. Svě věci nikdy Žid Artur nedostal zpět. Zároveň napsal do novin článek, kde Potocký chválí čistotu rasy. Michal Potockému vyjeví všechny jeho hříchy, o kterých si Potocký myslel, že zůstanou utajeny. Přichází na řadu otázka, proč zahynuli nevinní chlapeci (zahynul i Prokop, to se dozvíme také na konci samotného příběhu) a Potocký zůstává na živu, i když byl vinný. Kde je spravedlnost, že mu prošli všechny jeho špatnosti a přesto nebyl ani potrestán. *„Teď přišlo účtování. Podstoupil poslední soud nevinný chlapec, který chtěl pomáhat lidem. Teď však podstoupíte soud vy, vinný člověk, na něhož mířím pistolí.*¹⁴⁵ Z celé pomsty nakonec sešlo, ne že by byl hlavní hrdina zbabělý, ale nechtěl se snížit na úroveň vraha, jako byl Potocký a jako bylo plno dalších lidí za války. Kniha končí dialogem Michala a Martina, který k Michalovi promlouvá z obrazu, který má pověšený nad pracovním stolem. Všechno, co se stalo a proč si pozval Potockého na chatu a chtěl ho zastřelit, dělal Michal jen kvůli Martinovi, protože na něj nikdy nezapomněl a měl ho pořád stejně rád jako kdysi. Samozřejmě, že Martin už nemohl nikdy promluvit, Michal si jen představoval, co by mu Martin řekl a představoval si to podle té povahy, kterou Michal ještě u Martina znal. Ovšem nikdo nemůže říct, jeho bratr Romuald ani Michal, jak by se Martin změnil po všech hrůzách, co za druhé světové války zažil. *„Já vím, Michale,“ řekl skoro něžně, omluvně a chlácholivě, jak někdy mluvíval v Praze, „chtěl si mě pomstít a pomstít i sebe. Ale Michale, nemsti se. Msta mezi nás nepatří, msta nás nikdy nepojila. Nastav mi zrcadlo před tvář, kterou jsi měl rád, Michale, jaký jsem byl já?... A ty by ses teď chtěl mstít, a možná že na chudákovi? Tím,“ lehce potřásl hlavou, „nevzkřísíš sebe ani mne, Michale. Msti se na kameni nebo na uschlém dřevě, msti se na myšlenkách na válku nebo na šeredných sochách, ale nemsti se na živých tvorech... a já pochopil, že Martin Blaskowitz nezemřel, ale žije, žije ve mně a bude živ, dokud budu živ já.*¹⁴⁶

¹⁴⁴ FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1980, str. 129

¹⁴⁵ tamtéž, str. 134

¹⁴⁶ tamtéž, str. 158 - 159

3.3 Karol Sidon – Boží osten

Karol Sidon se narodil 9. srpna 1942 v Praze. Je to český prozaik, dramatik, esejista a filmový scenárista. Karol prožil smutné dětství, jelikož jeho otec byl jednou z mnoha obětí holocaustu za druhé světové války. Vystudoval dramaturgii a scenáristiku na FAMU. Působil v Čs. rozhlasu a jako redaktor v *Literárních listech*. I jeho jako člena české inteligence zasáhly komunistické represe. Pracoval jako prodavač tisku, pomocný dělník, po podepsání Charty 77 ho i z této pozice vyhodili a byl nucen pracovat jako topič. Vzhledem k jeho židovské příslušnosti (pocházel ze smíšeného manželství, jeho otec byl Žid) se začal vzdělávat v této oblasti, studoval hebrejštinu, tóru a začal s přáteli vydávat židovský čtvrtletník *Kalendář*. Nakonec k židovské víře konvertoval. Roku 1983 odešel do exilu, ale v roce 1990 se vrátil zpět do Československa. Od roku 1992 je pražským a vrchním zemským rabínem.¹⁴⁷

Sidonovo dílo navazuje na existencialistickou válečnou a poválečnou prózu. Sidon se ve svých dílech často orientuje na vypravěče, který se snaží definovat sám sebe. Pro Sidonovy dorůstající hrdiny je typické, že se jim svět kolem nich jeví jako chaos, který se snaží rozšířovat a překonat. Ve svých dílech Sidon uplatňuje.¹⁴⁸

3.3.1 Boží osten

Kniha *Boží osten* byla vydána roku 1988 v Kolíně nad Rýnem, tudíž ji zařazujeme do exilové prózy. Velmi důležité je v ní hledání smyslu života. Kniha je rozdělena do tří hlavních částí – *Polské uši*, *Kufstein* a *Boží osten*. Pojednává se v ní o setkání dvou hlavních postav – Arna Schlesingera a Királyho Jánose. Oba dva prožívají svůj vlastní příběh, ve kterém hledají sami sebe, ale i štěstí a blízkost někoho jiného. V jednom bodě příběhu se tyto dva hlavní hrdinové knihy setkávají a vyprávějí si své osudy.

3.3.1.1 Polské uši

První část *Polské uši* začínají vyprávět příběh malého chlapce, Arna Schlesingera, který je původem Žid, tudíž se musí s matkou schovávat u bohatých příbuzných, když vypukne druhá světová válka. Arno se zde stýká s několika svými příbuznými, kteří ho jako dítě velmi ovlivňují a formují. Zejména Michal, se kterým válečná léta na venkově, kde se ukrývali s maminkou, trávil. Michal je starší než Arno a Arno je ve věku, kdy dospívá v dospělého muže, celou první část, ale i ty zbylé dvě, provází nádech erotiky.

¹⁴⁷ PAPOUŠEK, Vladimír, Karol Sidon. In: *Slovník české literatury* [online]. 25. 3. 2012 [cit. 2017-06-22]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=969&hl=karol+sidon+>

¹⁴⁸ tamtéž

3.3.1.2 Motiv dospívání

V první části *Polské uši* je Arno ještě dítětem, ale již je ve věku, kdy pomalu začíná dospívat a začíná se zajímat o dívky a velmi mu v tom pomáhá Michal. Arno je zajímavá dětská postava, která je Žid, ale nemusela rychle dospět kvůli válce a kvůli tomu, co jiní dětské hrdinové museli během války zažívat. Díky tomu, že se schovávali s matkou u příbuzných na venkově, nemusel zažívat hrůzy koncentračních táborů a zacházení Němců přímo. Na začátku příběhu je Arno ještě příliš dítě a proto nechápe, když se ho jeho kamarádka Marika ptá na věci ohledně sexu. „Ty máš tak co vykládat,“ řekla Helenka. „Co já?“ „Všichni to děláte.“ „Co?“ „Honiš ho.“ *A najednou i ona zrudla a ještě víc než předtím on, vypadala, jako by si zrovna oparila obličej.* „Koho?“ „Ptáka.“ *Převalila se tím opářeným obličejem do zeleného plyšového čalounu na gauči a zdálo se mu, že pláče.* „To není pravda!“ hájil se. „Michal to ví.“ „Čestné slovo, že jsem chytal akorát ryby. Ptáky jsme nehonili.“¹⁴⁹ Arno na intimní otázku odpověděl naprosto dětsky a automaticky, zatím je v období, kdy by mu na mysl nepřišlo, že otázka by měla mít něco dočinění s intimitou a sexem, proto odpoví tak, že chytal ryby a ptáky nechal na pokoji. Arno najde podporu u své tety, která si už nemyslí, že Arno je dítě a tím dodává Arnovi potřebné sebevědomí, které jako dospívající kluk potřebuje. „*Jsou tu děti, Louiso,*“ přerušila ji Fanyinka. *Pohled paní Böhmové spočinul na Arnovi. Cítil, jak se mu krev žene do hlavy.* „*Děti?*“ slyšel ji jaksi z dálky, „*nevidím tady žádné děti. Vidím jen dospívající a možná už víceméně dospělá lidská stvoření. Pojd' sem ke mně, Arno.*“¹⁵⁰ Avšak v tom samém okamžiku dojde k tomu, že se Arno začne opět stydět, mísí se v něm dvě osobnosti – dětská a dospělá. „*No prosím,*“ povídala, „*hotový Diskobolos. Jen,*“ zasmála se a pleskla ho po zadku, „*má také vysoký krevní tlak. Ale to je výchovou, Mariko. Řekněte: ví už tenhle váš dospělý syn, jak vypadá ženské tělo? A vy se přece nemusíte stydět se mu ukázat, vy jste velmi hezká. Neví, že? Děláme z nejprostších a nejkrásnějších věcí záhady. Přitom v našem lidském světě nenajdeme nic než ženy a muže. Kdybychom byli normální, seděli bychom tu všichni nazí. Michale...*“¹⁵¹ Arno je celý nesvůj a neví, co má přesně dělat, odpovídat, v jeho myslí je zmatek, který se utřídí až postupem času, čím bude Arno starší. Michal měl jinou výchovu než Arno, Arno byl dětský, slušně vychovaný, choval úctu k rodičům a všem dospělým. Jeho bratranec Michal byl pravý opak, byl vyspělý, k matce se choval neuctivě. „*Schlesinger Junior k němu lačně spěchal přes dvorek a louku. Michal vrazil ruce do kapes a vykročil po pěšince.*“ „*Kráva jedna,*“ zaskřípal náhle zuby, „*kráva jedna zkurvená!*“ Arno zděšeně mlčel. Mi-

¹⁴⁹ SIDON, Karol. *Boží osten*. V Praze: Československý spisovatel, 1991, str. 31 - 32

¹⁵⁰ tamtéž, str. 53

¹⁵¹ tamtéž, str. 53 - 54

chal se k němu prudce obrátil: „Strčím jí čuráka do kundy a zabiju ji!“¹⁵² Oba dva chlapci objevují lidské tělo a odkrývají intimní věci, každý svým vlastním způsobem. Michal brutálním a tvrdým, Arno jemným a nenásilným. I když je Michal vyspělejší než Arno, i u něj je vidět mísení dvou osobností, ale u něj už začala převládat dospělost. I když se chová v některých věcech jako dítě, zajímá se o věci, o které se zajímají především dospělí. „Mrdání mě v podstatě nezajímá. Zajímalo mě, ale jsou důležitější věci. Například ekonomie.“¹⁵³ Arno je mírně zmaten tím, co mu Michal vykládá, ale nechá se vcelku snadno ovlivnit. A jelikož je Arno ještě dítě, zcela nechápe, co mu Michal vykládá a přebírá si to po svém. „A najednou se to Arnovi všechno prolnulo a dalo celistvý obraz. Bolševická pakáž chodí na rasovnu, tam si to kluci a holky ukazují, honí si ptáky a kouří... a potom jdou, nasbírají kamení, schovají se za ohradu, a jak jde kolem nějaký kapitalista, házejí po něm kamením.“¹⁵⁴ Ke konci kapitoly přichází důležitá otázka, která by snad měla být odpovědí na to, kdy Arno dospěje a zda je ještě dítětem. Otázka k zamyšlení ovšem je, kdy člověk přestává být dítětem? Otázka pro Arna velice důležitá. „Znáte vy ten svůj den?“ „Jaký den?“ „Den,“ pohlédl na mne truchlivě, „kdy skončilo dětství.“ „Co je to dětství?“ zeptal jsem se ho. „Stav bezvýhradné důvěry. Stav nevědomosti,“ dodal.¹⁵⁵ Arno přestává být dítětem ve chvíli, kdy se začne na svoji matku dívat úplně jinak než dřív. Dřív pro něj byla matka všechno, nositelka všech ctností a člověk, který ho vychovával. Ale pod Michalovým vedením, začíná na matku koukat jako na člověka, kterého ovládají základní lidské pudy a že i jeho matka je schopná mít sex. Na to dříve Arno vůbec nepomyslel.

3.3.1.3 Motiv židovství

Jelikož je Arnova rodina židovská, i v knize *Boží osten* najdeme židovské motivy. Ovšem ne tak, jako v ostatních knihách, kde museli do koncentračních táborů. Arnova rodina se zachránila, protože se schovali ke svým příbuzným na Slovensko. Hned po příjezdu se Arno dozví, že jeho strýc byl židák. V tomto případě je židák myšlen hanlivě. Ve spojitosti s druhou světovou válkou, kdy Židé nebyli upřednostňovaný národ, proto je zde použito slovo židák. Ale i přes svoji víru, byl považován za svatého člověka. „Já vám něco povím, mladá paní, podle mého to byl světec, ať byl židák, nebo mohamedán.“ „...Opravdu všichni říkali, že byl stýček svatý člověk.“¹⁵⁶ Když Arno s matkou odjíždí na Slovenskou, ráno vidí u nádraží

¹⁵² SIDON, Karol. *Boží osten*. V Praze: Československý spisovatel, 1991, Str. 55

¹⁵³ tamtéž, str. 58

¹⁵⁴ tamtéž, str. 61

¹⁵⁵ tamtéž, str. 76

¹⁵⁶ tamtéž, str. 14

zástup lidí. Jako dítě vidí pouze lidi, kteří mají na zádech batohy a čekají. Podle Arna čekají na hrdiny jako je Josef Vissarionovič¹⁵⁷ a v batozích mají smažená kuřata, kterými chtějí hrdiny přivítat a pohostit. Nemohlo mu dojít, že zástupy lidí s batohy jsou Židé čekající na transporty do koncentračních táborů. I válku viděl dětsky, protože to co neviděl, nemohlo existovat, proto si jí představoval jako souboj mezi padouchem Hitlerem a bohatýrem Stalinem a jejich souboj kdesi v povětří. Neviděl vojáky, kteří bojovali a umírali po tisících na frontách.

3.3.1.4 Kufstein

Druhá část má název Kufstein a zde se setkáváme s příběhem Jánose Királyho, který byl původem Maďar, ale začátek jeho cesty ho zavede do Anglie. János započal svoji pouť životem cestováním na lodi. Špatnou shodou okolností jeho loď zničila torpédo a tímto okamžikem se János stal sirotkem. Naštěstí se ho ujal kuchař holandské lodě a přivezl malého Jánose k sestře do Anglie, do Birminghamu. János se o svém původu dozvěděl až později úplnou náhodou, když poslouchal své náhradní rodiče za dveřmi. Ale vždycky se zajímal o svůj původ a kdo vlastně je. I přesto, že byl ve své náhradní rodině spokojený, potřeboval vědět, kam patří. *„Měl jsem sice, zvlášť v jeho přítomnosti, tu pro mne nejpálčivější otázku stále na jazyku, přímo jsem se jí dusil, ale chtěla asi zůstat nevyřčená. Zůstala: a stala se ostruhou, která mě poháněla dopředu za velkými cíli. Kdesi v dálce a vysoké budoucnosti zářilo světlo, jež jsem neviděl, jenom jsem je tušil, že tam někde musí svítit a já se ho jednou zeptám: Kdo jsem? Kdo jsem? - a ono mi dá odpověď.“*¹⁵⁸ A tak nastává Királyho honba za poznáním svého života a svého původu, který bude hledat celý svůj život.

János utekl z domova ve chvíli, kdy se rozhodl, že se stane hercem a jeho náhradní matka s tím nesouhlasila. Otec se s výběrem jeho povolání nakonec smířil, i přesto János z domova utíká. Tento útěk můžeme přisuzovat právě tomu, že János neví přesně kým je a snaží se objevit sám sebe, třeba právě skrze výběr povolání.

János trpí, a proto hledá štěstí na dně lahve. Začal pít a alkohol označuje za svého vraha, který ho pomalu zabíjí a zabíjí ho každou noc, ovšem každé ráno se opět probudí a opět se shledává se svým vrahem alkoholem. Vrah je tu pouze symbol, zástupce pro skutečného vraha – alkohol. *„Celé nastávající období, asi rok, jsem byl vražděn noc co noc. Někdy noži, většinou však pletacími dráty. Jednou, a to bylo myslím naposled, si mě vrah vyčíhal v samoobsluze. A tehdy jsem mu viděl do tváře. Vlastně jsem viděl jen jeho oči, od očí dolů měl obličej*

¹⁵⁷ Josef Vissarionovič Stalin

¹⁵⁸ SIDON, Karol. *Boží osten*. V Praze: Československý spisovatel, 1991, str. 104

zakrytý šátkem... Pak jsem si všiml, že další lidé přihlížejí z ulice přes výlohu. Hledaje očima svého vraha, abych na něho ukázal, všiml jsem si najednou, že je v samoobsluze Robert... Ležel jsem, umíral jsem, zvracel jsem nekonečný proud toho páchnoucího zeleného, uboze, hanebně, jako prašivý pes, a kolem mne se v náležitém odstupu skláněl kruh cizích lidí, kteří mi nemínili pomoci... Oné noci v parku jsem umíral poprvé. Když jsem se probudil, korunami stromů prosvítalo šedé nebe. Okraje lavičky, jako by mě mlžná noc obtáhla mokrou štět-kou...¹⁵⁹ János přirovnává, že každý člověk má nějakého svého vraha, ať už je to alkohol jako v jeho případě nebo něco jiného, v každém z nás je ten vnitřní strach z něčeho, co nám ublížije nebo co nám ublížit může.

U Arna Schlesingera nebyla touha po poznání tolik silná jako u Jánose, který se hledal v každém krůčku, který udělal. Hledání svojí identity je pro něj důležitější než vše ostatní. *“Kruček a mohlo to být osvobodivé. Kruček a objevil jsem, co jsem se pak dlouho nahledal. Svá nejniternější poznání v sobě nosíme od narození. Nosíme je v sobě jako embrya, ona v nás střídavě rostou a zase ubývají, už už zdá, že se děloha v bolestech připravuje k porodu, když zase nic, takže svá poznání známe po vnitřním hmatu a bolestech. Porodíme-li, je to zázrak a nevýslovné štěstí.”*¹⁶⁰ Přirovnává sebepoznání k porodu a k bolestem s ním spojených. Každá bolest, která nás nezničí, nás posílí a posune nás blíž k tomu, čím doopravdy chceme být. Kompletním člověkem.

Poté, co János opouští rodinu a stává se hercem, přijde okamžik, který je pro něj velice důležitý. Jeho první představení, Jánosovi se ovšem toto představení nepovedlo, přímo v něm vyhořel, pro Jánose to bylo vysvobození. Snad i proto se v celé knize objevuje poprvé konkrétní datum, které nás má na to upozornit, že se stalo něco, co je pro Jánose velice důležité. *„Někdo ještě naposled zacloumal klikou. Kroky utichly. Když jsem vystrčil hlavu dveřmi, chodba byla prázdná. Podle všech pravidel jsem se měl cítit pod psa, kdosi ve mně však jásal a rozpínal se: vyšel jsem na ulici a měl jsem lehký, čistý, téměř andělský pocit svobody a jistoty. Stalo se to 19. března 1967.”*¹⁶¹ János říká, že kdosi, ještě si není úplně jistý, kdo je, proto ten kdosi uvnitř jeho.

3.3.1.5 Motiv lásky

Jánose v jeho cestě životem provází plno žen, do kterých se zamilovává a postupně zase odmilovává. Jeho první láskou a jak se později ukáže, tak i láskou celoživotní, byla dívka

¹⁵⁹ SIDON, Karol. *Boží osten*. V Praze: Československý spisovatel, 1991, str. 110

¹⁶⁰ tamtéž, str. 113

¹⁶¹ tamtéž, str. 122

jménem Lucy, herečka, kterou potkal v hospodě po představení. Lucy ho odmítala, nakonec přece jen podlehla a s Jánosem spolu byli tři roky. János nevydržel Lucyino volnomyšlenkářství, které je pro herečky typické, nevěřil jí, myslel si, že ho podvádí a to bylo důvodem pro rozchod mezi ním a jeho láskou Lucy. „*A celé tři roky mě trýznila otázka: Proč? Doslova mi užírala vnitřnosti a byla původcem našeho rozchodu. Proč? Co ode mne chtěla? Proč mě chtěla? Tak najednou, ničeho nic? - Byl jsem hloupý. Neznal jsem sebe, plaval jsem pod hladinou jako medúza...*“¹⁶² Jánose užírá otázka, proč s ním Lucy je, co na něm vidí a tahle otázka, která je pro Jánose zásadní, nakonec zmůže, že se s ním Lucy rozejde.

Sexualita není v Jánosově kapitole tak výrazná, jako to bylo u Arna Schlesingera. Zdá se, že u dospělých lidí se už nevyskytuje ta dětská a surová sexualita, ale dopělá a János se více soustředí na lásku k Lucy a k ostatním ženám. I zde se ovšem můžeme setkat s živočišným sexem, jaký je pro Sidona v této knize typický. „*Konečně našel stolibrovku, pustil na ni vodu, a když byla pěkně vláčná, soustředěně jako ošetřovatel si jí obtočil svůj obřezaný penis... Když jsme pak vybrali zmuchlanou a slizkou bankovku z Christininy pochvy, Lucy se naklonila a vsunula do ještě se pohybujícího se otvoru dva prsty. S vlasy, které jí přepadaly přes obličej, byla soustředěná jako lékařka, když hmatá puls. Pak se rozhlédla, vzala mě za ruku a strčila mi ji tam také. Bylo to krásné. Pochva pořád ještě žila. Zběsile, hladově polykala jako láčkovec. Klekl jsem si a díval se dovnitř. Slizce se zachvívala a růžovými zoubky kousala do nicoty...*“¹⁶³

János ať byl s jakoukoliv ženou, všechny ženy, které si vybral, se podobali Lucy, ať už vzhledem, tak i chováním a myšlením. Nejprve si to neuvědomoval, ale později s několikátou ženou, která byla Lucy podobná, si to přiznal a nakonec to přiznal i Lucy, kterou neustále miloval. „*Nemluv o lásce. Tys nikdy nepoznala lásku.*“ „*A ty?*“ „*Nikdy jsem tě nepřestal milovat!*“ „*Opravdu, a kdo je ta světlovlásá dívenka, která přechází před domem?*“ „*To jsi ty, Lucy. Všechny ženy jsou ty. Všechny jsou Ofélie.*“¹⁶⁴

3.3.1.6 Motiv putování

Společně s hledáním identity a s hledáním sebe samým, svých předků a své rodiny, jde také ruku v ruce putování. V Jánosově případě jde o putování po celém světě. A tak se János ocitá ve Francii, konkrétně v Paříži. A v Paříži se setkává s Pražanem – Milošem Cypou. János mu slíbil, že po propuštění z nemocnice mu pomůže a projde s ním krásy Paříže. Ve

¹⁶² SIDON, Karol. *Boží osten*. V Praze: Československý spisovatel, 1991, str. 127

¹⁶³ tamtéž, str. 153 - 154

¹⁶⁴ tamtéž, str. 158

chvíli, kdy se János chce vrátit zpět za rodinou do Anglie, konečně zjistí, kdo je a jaký má původ. „*Ozdobnými písmeny do něho bylo vylisováno to jméno. KIRÁLY PÉTÉR, VÁCI UTCA 7, BUDAPEST I. A tak mi došlo, že Robertův kufr je týmž kufrem, jenž mě nosil na vlacích, a já konečně znám své jméno: Király, King. Král.*“¹⁶⁵ Tímto okamžikem se János vydává do Maďarska hledat své předky, cestou si udělá přestávku v Praze, kde nějaký čas zůstane a právě Praha je pro něj osudová, jelikož se zde potká s Arnem Schlesingerem. Ve chvíli, kdy se János dozvěděl, kdo je a kde má své předchůdce, přestal mít zájem o to, zjistit, něco dalšího o své rodině. „*Co čekáš od toho, že se dozvíš, jaké je tvé křestní jméno? Co čekáš od toho, že objevíš několik fotografií s otcem a matkou? Zmoudříš? Vyrosteš? Naskáčou ti pihy? Copak už dávno netušíš, že je to pouhá záminka?*“¹⁶⁶ Ve chvíli, kdy se rozklíčení blížilo, snad János dostal strach a proto zůstal v Praze.

3.3.1.7 Boží osten

Třetí a poslední část knihy Karola Sidona *Boží osten* začíná seznámením dvou hlavních hrdinů – Arna a Jánose. Seznámili se v košické vinárně, spolu poté strávili noc v košickém hotelu. Arno se Jánose chytil a nechtěl ho jen tak pustit, jen proto, že si k němu János přisedl a začal se s ním bavit, Arno pocítil trochu náklnosti od cizího člověka a nechtěl se Jánose jen tak vzdát, proto ho následoval k němu do pokoje, kde mu vyprávěl svůj osud. A protože je svět malý, Arno odjel do Košic za Martou, která ho svedla a se kterou se János dvě hodiny předtím vyspal. Zde, kde se jejich osudy propojují, pokračuje vyprávění o jejich životě.

Třetí část je velmi založená na pudovosti a na základní lidské potřebě, kterou je každý člověk ovládán – sexem. Arno žije s baletkou, se kterou má dítě a která dostala angažmá v košickém divadle a proto tam celá rodina odjela. Arno si začal hledat práci, nejen kvůli penězům, ale aby měli s rodinou kde bydlet. Doktorka, která ho přijímá, mu práci slíbí pod jednou podmínkou, že se Arno skamarádí s jejím mužem, bude ho hlídat a jí bude donášet vše, co udělá. S její mužem se nakonec doopravdy skamarádí, ze začátku možná proto, aby na něj donášel, ale nakonec se z nich stanou opravdu přátelé a Arno na něj odmítá donášet věci jeho manželce. Arno začal dělat v nové práci, chlapi, kteří zde pracují, jsou velice pudoví, jediné co je zajímá, jsou ženy, alkohol a peníze. „*Líbí se ti?*“ *ohlédl se po servírce.* „*Nevšiml jsem si jí.*“ „*Kecáš. Můžeš na ní nechat oči.*“ „*Je hezká.*“ „*Určitě jí smrdí kunda.*“¹⁶⁷ Arno takový

¹⁶⁵ SIDON, Karol. *Boží osten*. V Praze: Československý spisovatel, 1991, str. 182

¹⁶⁶ tamtéž, str. 184

¹⁶⁷ tamtéž, str. 228

není, ačkoli je to chlap, nezajímá ho čistě jen sex, u ženy hledá kontakt, blízkost a to, aby se o něj žena zajímala. Arno nechtěl být sám, proto se vždy seznámil s nějakou ženou, ale ne proto, aby se s ní miloval. Olga, kterou měl Arno doma, se o něj příliš nezajímala, nechávala ho, aby si dělal, co chce oplátkou za to, že Olga může dělat totéž. Arnovi to nestačí, potřebuje být milován a někoho milovat, potřebuje porozumění. Potřebuje pocítit lásku od druhé osoby, proto neustále hledá někoho takového, hledal to i v hotelovém pokoji u Jánose.

Arno kvůli svému židovskému původu nemohl vystudovat vysokou školu a vždycky pro to trpěl. Ale nemohl s tím nic udělat. „*Tohle jsem ti chtěl vysvětlit,“ povídal zas po chvíli, když několikrát zhluboka nadechl, „v té vaší umělecké společnosti a vůbec mezi lidmi, kteří mají vysoké školy... připadám si ještě větší Žid, než jsem. Za Hitlera byli Židé nižší rasa..., ale mezi vámi, inteligenty, mám dojem, že pokládáte dělníka za cosi mezi člověkem a opicí. Pro vás je dělník..., jako kdyby měl menší mozek nebo co, jako kdyby měl v té makovici vyhrazené jen určité oblasti, práci, sex, děti a auťák.*“¹⁶⁸ Arno vždycky trpěl, nejdřív proto, že byl Žid a za druhé světové války to měl těžké, kvůli své náboženské příslušnosti nemohl vystudovat vysokou školu a teď trpí kvůli tomu, co si všichni lidé myslí o dělnících, když je jedním z nich. Arno trpí tím, že je Žid, mnohdy si to dělá sám a nikdo jiný s tím problém nemá. V práci si ho zavolali ke komisi, jelikož jeho kamarád Milan spí s jeho ženou. Obvinili ho z toho, že nespí se svojí manželkou a obstaral jí milence, aby za něj dělal práci, kterou Arno sám nedokáže. A i přesto, že je to Arnova soukromá věc, tehdy se před komisí řešilo úplně všechno, co vybočovalo z řad normálna. „*S mou ženou,*“ *kotkal Arno, „žijeme jako normální muž a žena. Měli jsme nějaké potíže, ale to bylo opravdu tím, že... konečně do toho nikomu nic není.“* „*Je, pane Kraus, je,*“ *řekla.*“¹⁶⁹ Zde vidíme absurdnost doby, nic není soukromé, všechno co se děje doma, ví všichni, vše se řeší mezi ostatními.

Arno neprozradil skoro nikomu, že je Žid, skrýval se před všemi, nemočil před ostatními chlupci, aby nebylo vidět, že má obřízku. Nakonec se styděl i za to, že se stydí být židem, že se stydí za svůj původ, ale kvůli práci a rodině to vždy zamlčovat bude. Cesta Jánose a Arna se rozdělují v okamžiku, kdy Arno dopoví svůj příběh a zeptá se Jánose, co si o něm myslí, kým je. János mu popravdě odpoví - „*Zbabělec, slaboch, krysa a lhář.*“¹⁷⁰ Pro Jánose je nemyslitelné, že by se styděl za svůj původ, János, který naopak svůj původ hledá. V tomto se oba dva Arno i János liší, přesto, že mají hodně společného, že hledají blízkost někoho, kdo

¹⁶⁸ SIDON, Karol. *Boží osten*. V Praze: Československý spisovatel, 1991, str. 277

¹⁶⁹ tamtéž, str. 283

¹⁷⁰ tamtéž, str. 320

by jim porozuměl. János, který svůj původ neznal a pomalu ho musel odkrývat, by se za něj nikdy nestyděl.

3.3.1.8 Změna jmen – změna identity

Arno se změnou jména schovává před svým původem. Nechce, aby o něm někdo věděl, že je Žid, proto si své jméno změnil ze Schlesingera na Nováka. Stydí se za svůj původ. V tomto je změna jména odlišná od změny jména Jánose. János si své jméno nezměnil záměrně, svůj příběh začíná jako John King, když poté přijde na svůj původ, změní si své jméno zpět na Jánose Királyho. Pro Jánose ovšem není jméno všechno, je to něco, co může změnit, aniž by tím změnil sebe. „*Ano. John King jsem pro Angličany, chcete-li, Király János pro Maďary..., pro vás jsem Král Jan.*“¹⁷¹ Po všech změnách jmen, je to pořád ten stejný János, ať je to Jan nebo John. Pro Arna změna jména znamená změna osobnosti, přestává být Židem a stává se obyčejným člověkem a podle toho se také chová.

3.3.1.9 Prolínání časových rovin

I v *Božím ostnu* dochází k zajímavému řešení prolínání časových rovin, nejen že každé časové pásmo je odděleno ve třech různých hlavních kapitolách, které pojednávají o dvou hlavních hrdinech knihy, kdy se ve třetí části knihy jejich osudy setkají. Časové roviny se prolínají i v jednotlivých kapitolách. Je to řešeno velmi zajímavě. V proudu textu se najednou objeví závorka, která značí ve vyprávění přítomnost. „*Vlastní hlas jim v cizím pokojíku zazněl tak cize, že se ho lekli. Ještě dostali hrnek teplého mléka a krajíc chleba s tvarohem, posypaný nakrájenou pažitkou. Potom se ta nová teta usmála a popřála jim dobrou noc. („Jak se jmenuovala?“ zeptal jsem se. „Nevím!“ zavrčel. Přesto se však zamyslíl. „Marie?“ tápal, „Marie ne. To by mě samotného zajímalo. Marie to nebyla, ale nějak podobně... Počkejte,“ natáhl před sebe ruku a přivřel oči jako věštec: „Marja. Určitě Marja. Stoprocentně!“*“¹⁷²

¹⁷¹ SIDON, Karol. *Boží ostn*. V Praze: Československý spisovatel, 1991, str. 94

¹⁷² tamtéž, str. 48

3.4 Ota Pavel – Smrt krásných srnců

Ota Pavel se narodil roku 1930 v Praze. Původním jménem byl Otto Proper, Pavel přijal za své občanské příjmení roku 1956 s celou svou rodinou. Narodil se do rodiny židovského obchodního cestujícího. Za druhé světové války byli odvedeni jeho dva bratři a posléze i otec do koncentračních táborů. Vyrůstal sám s matkou, jeho rodina přežila a po jejich návratu se otec snažil, aby se z Oty stal obchodní cestující stejně jako z otce. Po doporučení Arnošta Lustiga Pavel nastoupil do československého rozhlasu, kde působil ve sportovní redakci. V roce 1964 u něj propukla vážné duševní onemocnění, dva roky na to musel Ota Pavel do invalidního důchodu. Od té doby až do své smrti Pavel pobýval v různých psychiatrických léčebnách. Zemřel v roce 1973 v Praze.¹⁷³

Ota Pavel publikoval od roku 1956, přispíval do časopisů, psal povídky, prózy. Řada jeho děl se dočkala filmového, televizního i divadelního zpracování. Pavel ve svých dílech čerpá ze svých životních zkušeností. Například *Dukla mezi mrakodrapy*, která pojednává o jeho návštěvě USA. Nebo psal knihy, které mapují jeho život a život jeho rodiny – *Smrt krásných srnců*, *Jak jsem potkal ryby* a další.¹⁷⁴

3.4.1 Smrt krásných srnců

Knih Oty Pavla *Smrt krásných srnců* vyšla poprvé v roce 1971. Je rozdělena do pouhých 8 krátkých povídek, které jsou psány z pohledu dítěte (pravděpodobně se jedná o vyprávění samotného Oty Pavla o svojí rodině), které vypráví příběh své židovské rodiny a především příběh svého otce. Otce Leo Poppra, jeho ženy a jeho dvou dalších bratrů. Příběh začíná pár let před druhou světovou válkou, která se dotkla i jeho rodiny. Leo Popper je podobným prodávčem a začíná jako prodávč vysavačů u firmy Elektrolux. Tatínka lze charakterizovat několika slovy, v úspěšném podnikání ho žene touha po penězích, nejvíce ze všeho miluje chytání ryb.

3.4.1.1 Motiv pomsty

Jeho touha po rybách ho ovšem připraví o jeho první peníze, kdy bezhlavě koupí rybník s úmyslem velkého zisku a je podveden, jelikož v rybníce je pouze jeden kapr. Tatínek byl napálen, ale pomsta na sebe nenechá dlouho čekat. Pomsta ve *Smrti krásných srnců* je ovšem

¹⁷³ SVOZIL, Bohumil, Ota Pavel. In: *Slovník české literatury* [online]. 30. 9. 2006 [cit. 2017-05-15]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=834&hl=ota+pavel+>

¹⁷⁴ tamtéž

trochu jiná, než můžeme najít v ostatních knihách, které jsou v této diplomové práci rozebrány. Leo Popper je napálen svým známým, a když se naskytne příležitost mu to vrátit, okamžitě toho využije. „*A tak ji tatínek dal lakýrníku Kučerovi nalakovat a přikázal, aby z ní vyndali vnitřek, takže z lednice vznikla jenom prázdná bedna. Navrch nechal dát originál ambaláž a nálepky MADE IN SWEDEN a pomyslel znovu s lítostí na to, že ten rybník v Kročehlavech také napohled tak krásně vypadal, obklopen vrby a pokrytý žlutými stuliky....* „*Jó, pane doktore, to se nenechá nic dělat. To je jako s tím rybníkem. Ten taky neměl vnitřek a jinak vypadal moc hezky.*“¹⁷⁵

Pomsta tu je na jiné úrovni, nikomu tím lidsky neublížil, nikdo nebyl kvůli někomu zabit a nikdo nikoho nepronásledoval. Je to pomsta bez jakéhokoliv náboženského motivu. A takové pomsty se v této knize ani nedočkáme.

3.4.1.2 Motiv přátelství

Leo Popper během svého života navázal několik přátelství, ale jen některá měla na jeho život zásadní dopad. Jedním z nich bylo přátelství s malířem Nechlebou, se kterým se Leo začal kamarádit pouze ze zjištěných důvodů. Potřeboval, aby namaloval šéfovu ženu Irmu, do které se bezhlavě zamiloval. Nechleba odmítl jeho vysněnou Irmu namalovat, jelikož maluje ročně jednu ženu a tou je Lukrécie.¹⁷⁶ Tatínek se nakonec zamiluje právě do Lukrécie, i přesto, že je pouze obraz. Nechleba Leovi obraz dá. Pocit štěstí z vlastnění krásné ženy na obraze vystřídá pocit smutku, který nastupuje společně s časy války a kdy obraz strhne nacisti. „*Strhl nám ji za války ze zdi opilý esesák s modrýma očima a světlými vlasy, rozřízl ji dýkou, a tím ji vlastně podruhé usmrtil. Tatínek měl tenkrát slzy v očích, protože na paní Irmu už dávno zapomněl a Lukrécii tajně miloval.*“¹⁷⁷

Druhým důležitým přátelstvím bylo přátelství s Proškem. Ten rodině pomáhal a pomohl především v době války, kdy Popperovi a jeho dvěma nejstarším synům přišel povolávací rozkaz do transportu. Prošek žil v okolí Berounky u hradu Křivokláta se ženou a šesti dětmi. Hlavní hrdina popisuje v knize, jak Prošek vypadá, jak žije, jeho lásku k rybaření a k pytláčení. Pytláčení je v pozdějším vývoji příběhu velice důležité. „*A v chalupě u převozníka Karla Proška, knírek měl zrovna jako Adolf Hitler, jsme našli na dlouhá léta přístřeší.*“¹⁷⁸ Proškův život a život hlavního hrdiny se spojují a vypravěč si život u Prošků spojuje se svým

¹⁷⁵ PAVEL, Ota. *Smrt krásných srnců: Jak jsem potkal ryby*. Praha: Olympia, 1981, str. 15

¹⁷⁶ Lukrécie byla zneuctěna a poté zemřela tragickou smrtí. Její smrt je často zachycována a ztvárňována různými umělci

¹⁷⁷ PAVEL, Ota. *Smrt krásných srnců: Jak jsem potkal ryby*. Praha: Olympia, 1981, str. 41

¹⁷⁸ tamtéž, str. 43

dětstvím. Ve chvíli, kdy Prošek umírá, si vypravěč uvědomuje, že se strejdou Proškem umírá i jeho dětství. „*Ležel v té rakvi s krásnými knírky pod nosem, bledý jak sama tetička smrt. Vezli ho na druhou stranu a řeka pod námi plynula, jako plyne milióny let, a mě nemohli utišit. Byl jsem už tak starý, že jsem věděl, že nepohřbívám jenom strejdu Proška, ale celé své dětství a všechno, co s ním souviselo.*“¹⁷⁹

3.4.1.3 Motiv války a židovství

Témata války se v knize dost často prolínají. Ovšem jak je pro Otu Pavla typické, nejsou hlavním pilířem vyprávění, jsou zde uvedeny pro čtenáře tak, aby o nich měli přehled a že se udály, ale hlavní linie vyprávění nejsou. Nezachycuje hrůzy války tak, jak je můžeme přechít u Sidona, Fischla nebo Fukse. První zlom a informace o válce přicházejí právě s popisem Proška a jeho knírku, který vypadá jako knírek Adolfa Hitlera.

Válka a koncentrační tábor se týkal jen jeho tatínka Leo Poppera a jeho dvou starších bratrů. Nastupující válka proměnila Lea z lehkomyšlného otce, který se honil za ziskem, kterým měl také zabezpečit rodinu, ale byl součástí Leova postupu v práci, kdy překonával sám sebe a chtěl okouzlit slečnu Irmu, v zodpovědného otce od rodiny, který se snaží zajistit jeho synům to nejlepší předtím, než budou odvezeni transportem do koncentračního tábora. Leo chtěl své syny nakrmit a dodat jim energii, tak se vydal zpět na křivoklátsko, od kterého ho odtrhla válka. Rozhodl se, že pro ně uloví jelena. S pomocí strejdy Proška a Proškova psa Holana se mu to podařilo. „*Vyndal z kapsy tu malou plátěnou hvězdu JUDE a ukazoval ji Holanovi a křičel: „Já jsem teďka žid a potřebuju pro mý báječný kluky maso a ty mi ho musíš opatřit!*“¹⁸⁰

Nacistická nespravedlnost vůči Židům se na tatínkovi podepsala velice, sebrali mu jeho milované ryby, když mu zabavili jeho buštěhradský rybník. „*Copak může žid chovat kapry?*“ *domlouval mu starosta.*¹⁸¹ Ale i přesto, že právem mu už rybník s kapry nepatřil, kapři byli neustále v jeho srdci a chodil je do rybníka krmit. I přes všechny okolnosti, tatínek se nevzdal a byl vždy statečný. „*Můj tatínek se otočil a šel zas tak vzpřímeně jako vždycky, nikdy se nikoho nebál a ani Němci ho ještě nenaučili plazit se.*“¹⁸² To všechno do chvíle, než blízko Buštěhradu vypálili Lidice a jeho dva synové byli povoláni do transportu. První ránu do srdce zasadili Němci právě vypálením Lidic, kterou rodina Popperových prožívala velmi silně. „*Okupace byla všude zlá, ale v Buštěhradě snad o kousek horší. Zkáza Lidic zasáhla*

¹⁷⁹ PAVEL, Ota. *Smrt krásných srnců: Jak jsem potkal ryby*. Praha: Olympia, 1981, str. 62

¹⁸⁰ tamtéž, str. 55

¹⁸¹ tamtéž, str. 63

¹⁸² tamtéž, str. 66

celý svět. Ale Buštěhrad, můj tatínek, maminka, bratři, já, my jsme viděli Lidice hořet, my jsme slyšeli Lidice přes kopce křičet, já chodil s Příhodou do školy a najednou bylo jeho místo v lavici zoufale prázdný, my tam hrávali fotbal, tatínek tam měl kamarády, k nám vbíhali Němci na prohlídky s nasazenými bodáky. A maminka, drobounká, světlovlasá, musela chodit pracovat na lidický pole a vracela se často uplakaná, protože na hrobech rostla z krve a těl zabitých velká, hustá tráva. My na zkázu Lidic nemůžeme nikdy zapomenout, nám zůstaly zakousnutý v srdci jak v kůži klíště, který má místo kusadel a nožiček černej hákovéj kříž.“¹⁸³

Zkáza Lidic byla pro Pavla a jeho rodinu velice zásadní, uvědomili si, že válka je blízko a že postihnout může kohokoliv. Vypálení Lidic Lea Poppera, který chodil vždycky vzpřímeně a byl vždy pozitivní, navždycky zlomilo, přestal věřit. Než vzali tatínka do transportu, udělal jednu poslední věc, kterou chtěl ublížit Němcům, své kapry natolik miloval, že odmítal je gestapu nechat. Jednou v noci vzbudil svého nejmladšího syna a spolu kapry vylovi. Poslední pomsta Žida, kterého druhý den odvezli transportem do Terezína.

3.4.1.4 Léta poválečná

Z koncentračního tábora se vrátil jak tatínek, tak oba dva synové. Jeden z nich byl poněkud zesláblý, ale i tak hrůzu druhé světové války přežil a vrátil se domů. A s návratem domů se v tatínkovi znovu probouzí chuť k prodeji. Opět ho zlákala touha po penězích, vydělat co nejvíc a uživit rodinu. Začal prodávat mucholapky, které nelepi, pouze mouchy odpuzují. Úspěch mucholapek se nekonal, jelikož lidé nechtěli mucholapky, u kterých nevidí, jak se mouchy trápí. Lidé potřebují vidět utrpení jiných, i když jsou to pouhé mouchy.

Tatínkův podnikavý duch nikdy neumřel, jeho poslední podnik byl chov králíků, ani ten mu nevyšel. Měl v úmyslu chovat a prodávat králíky, které mu nejprve zhodnotí na výstavě, na výstavě mu jeho králíky zavrhli, protože neměli ostříhané drápky. Ve smutku tatínek králíky pouští do volné přírody a sám se vrací přírodou kolem řeky, se kterou byl vždycky spojen. Při své poslední cestě potká Leo rybu. „*Byla to dlouhá ryba s velkýma vypoulenýma očima. Dívala se na něho a on se díval na ni. Byla to taková ryba, která byla chytrá, že ji po celý život žádná jiná ryba nezabila a žádný chytrý rybář nechtyl. Jen proto mohla být tak velká a tak stará. Tvrdil pak, že se na něj přišla podívat, jak umírá, protože zabil za svůj život tisíce ryb. Ryba zavrtěla ploutvemi a odplula.*“¹⁸⁴ Setkání s rybou bylo pro tatínka důležité, ryba, která byla stejná jako on, tatínka také nikdo za jeho život nepřemohl, ani nacisté, ani pobyt v koncentračních táborech, zároveň se může také jednat jeho poslední rozloučení a

¹⁸³ PAVEL, Ota. *Smrt krásných srnců: Jak jsem potkal ryby*. Praha: Olympia, 1981, str. 66

¹⁸⁴ tamtéž, str. 101

usmíření se s řeknou a rybou, která může představovat zástupce všech ryb, které tatínek za svůj život usmrtil.

Kniha *Smrt krásných srnců* končí tatínkovou smrtí. „Maminka zavolala sanitku. Přijeli, vedli ho ven, že ho povevou do nemocnice. Nadával jim, u vrátek se jim vytrhl, něco zapomněl. Nevracel se pro malý tranzistor, jak si ho lidi berou. Dal si jednou namalovat krásnou cedulku, na kterou byl pyšný. Teď ji pověsil na vrátka, aby si to mohl každý přečíst. Stálo na ní: *PŘIJDU HNED A už nikdy nepřišel.*“¹⁸⁵

¹⁸⁵ PAVEL, Ota. *Smrt krásných srnců: Jak jsem potkal ryby*. Praha: Olympia, 1981, str. 102

3.5 Alexej Pludek – Nepřítel z Atlantidy

Alexej Pludek se narodil roku 1923 v Prostějově. Vystudoval reálné gymnázium v Jihlavě. Za války byl totálně nasazen jako dělník. Po válce nejprve pracoval jako knihovník. Vystudoval Vysokou školu politickou a sociální. Pracoval jako redaktor v redakcích několika novin a časopisů, například *Haló Nedělní noviny*, v redakci *Mladé fronty*. Po válce se stal dramaturgem Československé televize, byl redaktorem Státního nakladatelství dětské knihy, Literárního měsíčníku.¹⁸⁶

Pludkova tvorba začala již v roce 1948, kdy sepsal svou první hru pro mládež *Statečná slova*. Od poloviny 50. let se věnoval tvorbě prozaické. Dílo Alexeje Pludka je především zaměřené na oslavu komunistické ideologie. Jeho prozaická tvorba je především utopistická.¹⁸⁷

3.5.1 Nepřítel z Atlantidy

Utopistický román *Nepřítel z Atlantidy* vyšel v poprvé v roce 1981, Pludek za tento svůj román získal v roce 1982 Cenu ministra kultury. Jedná se třetí díl trilogie o předantických civilizacích. *Nepříteli z Atlantidy* předcházely knihy *Faraónův písař* a *Rádce velkých rádčů*. U *Nepřítele z Atlantidy* se jedná o vyprávění jedné rodiny, která žije v mytickém státě Atlantida, jejíž společnost je kastovní a velice přísně hierarchizovaná. Vypráví příběh hlavního hrdiny, kterým je v tomto případě kronikář a nejvyšší z hodnostářů Hero a jeho rodina.

3.5.1.1 Motiv srovnávání

Knihla začíná v okamžiku, kdy se Hero vrací z jedné z okrajových republik zpět do Atlantidy. Atlantida je technicky vyspělá země, je na vyšší úrovni než mnohé okolní země, které se nacházejí v blízkosti Atlantidy a které Atlantida ovládá. Stejně jako Rusko ovládalo mnohé země, mezi které patřilo i Československo. Můžeme se jenom domnívat, že Atlantida má v této knize znamenat právě Sovětský svaz, který patřil mezi nejvyvinutější země východního bloku a který museli všichni poslouchat. Další podobnosti se socialistickou vládou můžeme hledat i v tom, že Atlantidě a přilehlým státům vládne pouze jeden hlavní panovník, poté má deset podřízených, které mají své dílčí povinnosti. Utopistické prvky můžeme najít právě v rozdělení země na kasty, které je rozdílné oproti socialistické společnosti, kde si jsou všichni rovni.

¹⁸⁶ HEMELÍKOVÁ, Blanka, Alexej Pludek. IN: *Slovník české literatury* [online]. 31. 12. 2006 [cit. 2017-08-12]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=840&hl=alexej+pludek+>

¹⁸⁷ tamtéž

V Atlantidě nebylo potřeba peněz, každý pracoval pro vyšší dobro, a dokud toto fungovalo, každý byl spokojený. Ovšem i v hlavním městě, kam se Hero vrací, se začínají objevovat náznaky vzpoury. Atlantida se pomalu řítí do záhuby. Lidé se bouří, zejména mladí lidé. Přidružené republiky, které byly Atlantidě několik tisíc let oddány, se chtějí odtrhnout a stát se autonomními republikami.

3.5.1.2 Motiv ztotožňování

Je možné, že Pludek promítá sebe a své vlastnosti do hlavní postavy – nejvyššího hodnostáře Hera. Hero, který je zástupce ctností, poctivosti, lásky ke státu a dodržování všech pravidel. Stejný jako Alexej Pludek. Stejně tak Pludek promítá své pochybnosti a obavy o budoucnost socialistického státu, tak se Hero bojí o budoucnost Atlantidy. „*Že jsou v naší společnosti vytvářena pokřivená měřítka, co je to umění, mravnost a vědění? Že jeden z vladařů chce pro svou ctižádost obětovat jednotu Ostrovní říše a dělá všechno pro to, aby otřásl našimi zákony?*“¹⁸⁸

Hero o sobě pomýšlel jako o mistrovi písma. Stejně tak i sám si o sobě Pludek myslel, že je geniální a že je mistrem v písmu. „*Písmo patří k nejstaršímu umění, jež ovládne jenom ten, kdo se mu věnuje jako celoživotnímu povolání.*“¹⁸⁹ Jelikož byl Pludek spisovatel a psaní se věnoval již delší dobu, jistě se považoval za někoho, kdo písmo dokonale ovládal.

3.5.1.3 Motiv utopie

V románu *Nepřítel z Atlantidy* můžeme objevit několik prvků utopistického románu. Nejen že Atlantida je dokonalou zemí, kde vládne několik tisíc let hierarchický režim, který se osvědčil a který dokonale funguje. Atlantida je také nejvyspělejší a technicky nejdokonalejší zemí mezi ostatními, které pod Atlantidu náleží.

Největší utopistickou myšlenkou v celém románu je myšlenka společného jazyka. Atlantský jazyk je nejdokonalejší a všechny ostatní jazyky, kterými mluví cizinci a kterými se mluví v cizích zemích, jsou podřadné a nedokazují takových kvalit jako atlanština. Téma jazyků je v *Nepříteli z Atlantidy* poměrně rozlehle. Panovník, i když velmi dobře rozumí cizí řeči, vždycky s sebou musí mít překladatele, který mu cizí řeč přetlumočí, panovník nesmí dát najevo, že cizí řeči rozumí, jelikož by se snížil na úroveň svých poddaných a to je pro vysoce postaveného panovníka nepřijatelné. Mezi panovníkem a hostem je dokonce více lidí, aby se tak upokojili kasty a nejvýše postavený nemusel mluvit s člověkem, který je například níže o

¹⁸⁸ PLUDEK, Alexej. *Nepřítel z Atlantidy*. Praha: Československý spisovatel, 1981. Žatva (Československý spisovatel), str. 135

¹⁸⁹ tamtéž, str. 144

dvě kasty. „*První z desíti, Syn slunce, neoslovuje nikoho přímo. Otázku sdělí svému heroldovi, ten ji předá tlumočnickovi a teprve ten se s ní obrátí na hosta. Odpovědi jsou Prvnímu z Desíti, Synu slunce, sdělovány zase opačným postupem. Vždycky je dbáno, aby každá hláska diplomatické řeči Druhých sedmi království byla vyslovována pečlivě, s přesným důrazem, zvolna a hlasitě. Tlumočnick překládá diplomatickou řeč do dvorského jazyka. Prvních pěti království, jímž se mluví už pouze ve Skleněném paláci při veřejných slyšeních a nikde jinde, ačkoli panovník ovládá všechny dochované jazyky a tlumočnicka vlastně nepotřebuje.*“¹⁹⁰

Byla zde snaha o vyrovnání, aby si byli všichni rovni a tím pádem by se muselo přijít s jazykem, který by byl srozumitelný všem. „*Ten večer byl dlouhý, trval až do svítání. A když se Hero konečně ubíral na lože, ležela na jeho pracovním pultu destička, popsaná prostým, srozumitelným, novodobým písmem v řeči, které rozumějí ve všech okrscích.*“¹⁹¹

3.5.1.4 Motiv nepřátel a zkázy

Největším a nejdůležitějším tématem celé knihy jsou nepřátelé a posléze zkáza a zánik Atlantidy. Nepřátelé se zkázou Atlantidy úzce souvisí. Nebýt nepřátel, Atlantida by nikdy nebyla zničena. Pro celou Atlantidu a její přidružené země je nejdůležitější jednota a jediná trhlinka by znamenala narušení celé říše. A tak se i stalo, jedna z ostrovních říší přestala vykazovat poslušnost a chtěla se trhnout a osamostatnit se. Toto varování v knize platí i pro socialistickou společnost, která musí být jednotná a nesmí dovolit, aby ji cokoliv narušovalo.

Tato neposlušnost, kdy se stát chce osamostatnit, souvisí právě s cizinci, kteří se v Atlantidě začínají rozmáhat a začínají získávat větší a větší vliv, ve společnosti, ve které nepotřebuje nikdo peníze, se objevují lidé, kteří pracují právě pro to, aby získali nějaký zisk a tím i větší moc a možnost ovlivnit svoje okolí. Zajímavé je, že Pludkovy cizinci mají přesný jednotný popis, popis, který sedí na Židy, projevuje se zde tedy Pludkův silný antisemitismus, který v období socialismu velmi rozmohl. „*Aneonův dům byl otevřen, před ním nevelký hlouček čekajících. Jsou to obyvatelé cizinecké čtvrti, jediný Hero je tu občanem. A přestože se od nich oděvem neliší, prozrazuje to jeho držení těla, jeho přehlíživý pohled, ledabylý krok, jímž mījítýto cizince tmavých vlasů, ostrých nosů, hnědých nebo černých očí, oblečených do žlutě a černě pruhovaného šatu kupců s naditými kalhotami a rukávy, s vysokými čepicemi na hlavách. Jako brouci, říkává si pokaždé, když je potká. Velcí cizopasní brouci na mršinách, polekal se náhle svého přirovnání. Otrásl se, napřímil se ještě pyšněji a ještě přehlíživěji vstoupil*

¹⁹⁰ PLUDEK, Alexej. *Nepřítel z Atlantidy*. Praha: Československý spisovatel, 1981. Žatva (Československý spisovatel), str. 219

¹⁹¹ tamtéž, str. 457

do Aneonova domu, aniž dbal na pořadí podle příchodu.“¹⁹² Na této ukázce je jasně vidět, že cizinci jsou podřadní a jedině Atlant’an má právo na důstojné zacházení. Popis cizinců odpovídá vzezření Židů – tmavé vlasy, tmavé oči a jsou to především obchodníci. „*Myslím, že není děvka,“ bránila Reiu Chiana. „Je to cizinka a to je horší.*“¹⁹³ Být cizincem je to nejhorší provinění, čeho se v Atlantidě může člověk dopustit. Projevuje se velmi silně xenofobie a nenávisť vůči všemu cizímu. Hlavní hrdina začíná být podezřívavý, cizinci by se měli hlídat, aby nemohli nic provést. „*Hera však nicméně pobuřovaly kulaté tmavé hlavy a potměšilé temné oči úředníků cizineckého oddělení, jež musel cestou k Hiatovi minout. Sledují, co děláme, učí se z našich znalostí i chyb, mají přehled o všem, co se u nás děje, zatímco my jej nemáme. Mělo by to být naopak. My jsme zde doma, oni pouhými hosty.*“¹⁹⁴

Jak už bylo napsáno výše, za rozklad a za zničení říše Atlantidy můžou především cizinci, kteří ovlivňují Atlant’any a přetahují je na svou stranu. Nebýt cizinců, Atlantida by zůstala takovou, jakou byla vždy. V Atlantidě není potřeba peněz, a jelikož cizinci jsou obchodníci a svou práci dělají především kvůli penězům, mají dost peněz na podplácení a pomocí peněz si na svou stranu přetahují řadu občanů, to si myslí Hero a jemu podobní, kteří k cizincům nechovají kladný vztah. Velká část, na kterou cizinci působí, je v řadách mládeže. Jelikož mladí lidé nemají tolik rozumu a jsou lehce ovlivnitelní. Hera podlomí skutečnost, kdy se dozví, že mezi ovlivněnou mládeží, je i jeho syn a dcera. Herova dcera, která je těhotná, i když není sezdaná. Herův syn, který navštěvuje nevěstinec. Mládež už nevyznává takové hodnoty, jako jejich otcové, ale ženou je základní pudy, jako je chtíč a touha po moci a penězích. „*Odeon hostem nevěstince v cizinecké čtvrti! Taková představa byla v době Herova mládí zcela nemožná. Můj vlastní syn! A kdo tam ještě chodí s ním?*“¹⁹⁵

Nejen Herovy děti, ale i Herova matka žije podřadným životem, jelikož kdysi měla nemanželský poměr, ve kterém zplodila Herova nevlastního bratra a i přesto, že poté toto napravila a otce Herova nevlastního bratra si vzala za muže, Hero nerad viděl, že jeho matka žije v nemanželském partnerství, protože tím dává špatný příklad mladým lidem, zejména pak právě jeho vlastním dětem, o kterých si myslí, že už je nedokáže přivést na správnou cestu. Mladí lidé znamenají v Atlantidě hodně, znamenají budoucnost celého státu. „*V malém sále Domu hostí, používaném pro zdvořilostní setkání s významnými hosty z ciziny, byla shromáždě-*

¹⁹² PLUDEK, Alexej. *Nepřítel z Atlantidy*. Praha: Československý spisovatel, 1981. Žatva (Československý spisovatel), str. 252

¹⁹³ tamtéž, str. 257

¹⁹⁴ tamtéž, str. 121 – 122

¹⁹⁵ tamtéž, str. 112

děna skupina mladých lidí, mezi nimi i dívky, ačkoli nechybělo mnoho do vytroubení večera. Skoro všechny tyto tváře znal. Někteří hrají v malých divadlech, zpívají a tančí. Většinou synové a dcery vážených občanů prvního společenského okruhu. Proč se scházejí právě zde, na místě, kde platí azyl pro každého, kdo sem uprchne? Cožpak odešli ze svých domovů jako Odeon? Zřejmě hlavně proto, aby zde mohli vyhlášovat jakýkoli názor, mluvit proti státu, pohrdat bohy, vysmívat se filozofickým soustavám, spílat váženým lidem a osočovat vysoké úředníky bez obav z trestu. Je však také známo, že pověst tohoto místa je pochybná, je nazýváno hnízdem bláznů, pelechem neřesti a slují marných řečí.¹⁹⁶ Alexej Pludek upozorňuje na nebezpečí podřadných živlů, kteří se vyskytovali i v socialistické společnosti a podrývali tak autoritu lidí, kteří zemi vedli. Díky těmto mladým lidem, o nichž píše ve svém *Nepříteli z Atlantidy* a kteří nepodporovali svoji zemi a své vládce, jež se nechali ovlivnit cizinci, kteří se do jejich země vetřeli, došlo k zániku celé Atlantidy. Pludek chtěl tímto apelovat na nebezpečí, které hrozilo i socialistickému režimu, protože i v něm existovali lidé, kteří se ho snažili zničit, protože jakmile se rozpadne jednota a víra v socialismus, dojde ke zničení celé říše. Tak to dopadlo i s Atlantidou. Atlantský lid zradil svou zemi, nechal se nalákat cizinci – Židy.

„Semenó zkázy, dědictví říše Mu, už dalo vyrůst jedovatému stromu.“¹⁹⁷ Hero začal mít strach, protože se rozmohli lidé zisku, tedy cizinci, a začínali získávat moc a vedení. Proti cizincům se muselo začít bojovat, ale už měli příliš velkou moc, nebude lehké se jich zbavit. Republiky se od Atlantidy odtrhávají, občané odmítají poslouchat své panovníky, odmítají pracovat, mládež se schází v domě, kde přijímají uprchlíky v cizinecké čtvrti a odmítají autority a jediné, co je zajímá je touha po sexu a chtíč. Hero bojuje proti všem těmto útlakům, avšak nakonec zůstane sám, sám proti cizincům, sám na obranu Atlantidy. Získává velení nad atlantským vojskem, ale na záchranu je již pozdě. Vliv cizinců se rozšířil jako rakovina. Ani Hero, která bránila Atlantidu až do konce, už nic nezmuže. Nakonec jeden z vládců ukořistí tajnou zbraň a celou Atlantidu zničí. „Ještě nikdy nevládlo v Atlantidě takové ticho. Přístavů jako by nebylo, tržiště nehlučela hlasy. Lidé se pohybovali beze spěchu, ba i děti si přestaly hrát. Jako by tu nebydlili řemeslníci, neobcházeli stráže, nikdo nečerpal vodu, vozidla zůstala vězet na místě, kam dojela, a cestující z nich vystoupili. Nikdy nestálo tolik lidí před vchody svých domů, jako by na něco čekali.“¹⁹⁸ Veškerý pohyb se zpomalil, Hero vnímal tyto poslední okamžiky každým smyslem svého těla. Viděl každého občana Atlantidy a věděl, že mu

¹⁹⁶ PLUDEK, Alexej. *Nepřítel z Atlantidy*. Praha: Československý spisovatel, 1981. Žatva (Československý spisovatel), str. 160 – 161

¹⁹⁷ tamtéž, str. 199

¹⁹⁸ tamtéž, str. 481

nemůže nijak pomoci. A pak začal zánik velké říše Atlantida. „*Vyběhl ven, na zahradu. Byla v tom ještě poslední nepatrná touha přesvědčit se, že těmito výbuchy se už zlé síly vybourily, že skončily svůj ničivý tanec a opět se rozklene nad Atlantidou noc jako jindy.*“¹⁹⁹

V posledním okamžiku, zkroušený Hero, musí sledovat, jak jeho milovaná země a jeho spoluobčané mizí v obrovské tlakové vlně, až nakonec zahyne i on sám, na půdě Atlantidy, země, kterou bránil do posledního dechu. Hero, který bránil každého jednoho občana Atlantidy, bojoval za jejich práva a za jejich život, nakonec zemřel sám, protože každý je v okamžiku umírání sám za sebe. Ve chvílích posledního vydechnutí je člověk vždy sám, i když má kolem sebe plno přátel a známých, nakonec je v tomto okamžiku na všechno sám. „*Naprostý konec všemu, konec Ostrovní říše, konec života, konec dějinám... Každý byl v této chvíli jediný a sám.*“²⁰⁰

¹⁹⁹ PLUDEK, Alexej. *Nepřítel z Atlantidy*. Praha: Československý spisovatel, 1981. Žatva (Československý spisovatel), str. 486

²⁰⁰ tamtéž, str. 487

Závěr

„Vnímám svůj židovský původ jako jakousi „přidanou hodnotu“, tedy ne něco bazálního (neznám skoro vůbec náboženské a jiné tradice, neumím ani jidiš ani hebrejsky, v dětství mi rodiči sounáležitost nebyla vštěpena), ale jako něco navíc, co mne obohacuje o další rozměr.“²⁰¹

Tento citát vystihuje mnoho Židů, kteří vyrůstali za normalizace. Ne každý z těch, který je za něj považován, se skutečně cítí Židem být. A jejich příslušnost k židovství je určena pouze jejich předky, kteří jimi byli a skutečně danou víru prožívali a žili v ní. Pro mnohé ale chvíle, kdy byli kvůli své víře sledováni, byly i chvílemi, kdy si svoje židovství uvědomovali a začali se o své náboženství zajímat.

Někteří autoři, o kterých pojednává tato diplomová práce, své židovství přiznávali a někteří za něj i bojovali a kvůli své víře, a především kvůli situaci, která během normalizace v Československu převládala, byli nuceni k odchodu do zahraničí. Mezi těmi, kteří museli odejít, byli Viktor Fischl a Karol Sidon. Ladislav Fuks, Ota Pavel a Alexej Pludek svá díla vydávali v oficiálním proudu literatury.

Knihy čtyř autorů – Fischla, Sidona, Fukse a Pavla, propojují stejná témata, která se vyskytují ve všech čtyřech dílech. Mezi první motiv, který propojuje tyto knihy, patří víra, tedy židovství. Tato tematika nás ani nemůže překvapit, může nás ale udivit, jakým způsobem s tímto motivem jednotliví autoři pracují. *Dvorní šašci* Viktora Fischla vyprávějí příběh, který se odehrává za druhé světové války, jedná se o čtyři kamarády, kteří se poznali v koncentračním táboře a hrůzu koncentračního tábora spolu přežili. Fischl ve své knize není příliš o víře přesvědčen, pochybuje o ní a polemizuje s ní, jelikož nevěří, že by Bůh mohl dopustit, aby Židé trpěli v koncentračních táborech. Tato polemika s Bohem je z podobných prostředí velmi častá. Nikdo není schopen uvěřit tomu, že kdyby existoval nějaký Bůh, dopustil by, aby se konala na lidech taková zvěrstva. Fischl se v knize *Dvorní šašci* s Bohem nesmíří úplně, ale dochází k promluvám s ním. Tím pádem Fischl Boha úplně nezavrhl, ale doufá, že dojde ke smíření, protože byl od malička k víře a k Bohu veden.

V případě Ladislava Fukse je židovská víra upozaděna. Židovství je zde ukázáno spíše z druhé strany a není opomenuto jedině z toho důvodu, že začátek příběhu se odehrává za

²⁰¹ HEITLINGER, Alena. Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945. Praha: G plus G, 2007, str. 274

druhé světové války a jeden z hlavních hrdinů je Němec. A jelikož je Němec, může za všechno, co Němci dělají i přesto, že je to pouze dítě.

V *Božím ostnu* Karola Sidona není židovství na prvním místě. První část této knihy se odehrává za druhé světové války a můžeme si myslet, že jelikož jde o vyprávění Žida, dojde k utrpení v koncentračním táboře. V této knize se takového utrpení nedočkáme. Arnova rodina se před odjezdem do koncentračního tábora skryje ke své rodině na Slovensko. I když je všichni chtějí ukrýt, koukají na ně kvůli jejich víře jako na něco podřadného, na něco, co by se nemělo existovat. Upozadění židovství v tomto případě můžeme připsat tomu, že první část knihy je vyprávěna malým chlapcem, který nikdy nezažil hrůzy, které byly na Židech páčány a pokud někdo v jeho přítomnosti hovoří hanlivě o Židech, Arno si to nepřiznává, jelikož byl takových děsů uchráněn. Žije si ve svém dětském světě a nemusí se příliš zatěžovat něčím jiným, než je jeho dospívání.

Pohledem dítěte je vyprávěn i příběh *Smrt krásných srnců* Oty Pavla, motiv židovství je zde ukázán ale z jiného pohledu, než v případě Sidona. Okamžiky války se hlavního hrdiny dotkly přímo. Pocházel z židovské rodiny a jeho otec a oba dva bratři byli odvezeni do koncentračního tábora. On a jeho matka byli ušetřeni. Hrůzy války si hlavní hrdina uvědomoval přímo, když byly vypáleny Lidice, jeho spolužák byl jedním z obyvatelů Lidic a jedním z těch, kteří tuto nespravedlnost nepřežili. Ve *Smrti krásných srnců* je sice ukázána válka a uvědomění si svého židovství a své víry, je to ale ukázáno jen z povzdálí, nepatří to do hlavní dějové linie.

Ukázka víry a židovství ve všech knihách úzce souvisí se zobrazením války. U Fischla, Sidona a Pavla je toto zobrazení války a židovství přímé. Fischlovy hrdinové byli v koncentračním táboře přímo, u Sidona a Pavla hrdinové unikli, i když patří k židovské komunitě. V případě Fukse je ukázaná víra opačným způsobem, protože hrůzy, které se konají na Židech, byly ukázány z pohledu německého dítěte.

Motiv smrti, který se vždycky vyskytoval rukou v ruce se zobrazením války, najdeme nejvíce v knihách Fischla a Fukse. U Fischla smrt provázela utrpení a bolest, kterou prožívali hlavní hrdinové, když kolem nich umíraly tisíce lidí, mezi kterými byli i jejich kamarádi a známí. U Fukse je tato smrt také doprovázena utrpením a žalem, který provázel druhou světovou válku. Hlavně v okamžiku, kdy se hlavní hrdina dozvídá o smrti svého kamaráda z dětství, který se musel odstěhovat právě proto, že byl Němec, byl touto informací zdrcen. Zejména i proto, že věděl, že kdyby se jeho kamarád neodstěhoval, jistě by druhou světovou válku přežil. U Fischla umírají lidé v koncentračním táboře, u Fukse umírají lidé v parku po

náletu letadel. Ať už se jedná o jakoukoli smrt, vždycky bolí a nejvíc bolí toho, který je smrti nejbližší, i když jeho samotného smrt nezasáhne.

S motivem smrti můžeme v mnohých knihách najít i motiv pomsty. Mnozí z hrdinů, kteří se vyskytují ve vybraných knihách, chtějí pomstu, protože jim bylo ublíženo. U Fischla dochází k touze po pomstě z toho důvodu, že jednomu z hlavních hrdinů před jeho očima zastřelí jeho ženu. Fuksova pomsta je obsáhlejší. Hlavní hrdina chce pomstít všechny, kteří byli za druhé světové války zabiti Němci, a chce je pomstít zavražděním jednoho člověka, který s Němci za války sympatizoval a který byl proti Židům. Pomsta u Oty Pavla je jiná, než u předchozích dvou knih. U Oty Pavla nejde o pomstu z náboženského nebo z rasového důvodu. Hlavní hrdina Oty Pavla prohloupil a koupil si rybník s jedním kaprem, tomu, který mu tento rybník prodal, se pomstí podobným způsobem, prodá mu lednici, která ovšem nefunguje. Pokud se jedná o pomstu u Fukse anebo u Fischla, ani v jednom případě k pomstě nedojde, i když jsou protagonisty pomstě velmi blízko. Nakonec se ani jeden z nich nechce snížit na úroveň vraha, na kterém se chtějí pomstít. Mají svoji hrdost a nechtějí o ni přijít.

Velmi důležitou roli hraje čas, plynutí času a jeho prolínání. U Fukse dochází k hraní si s časem především prostřednictvím hvězdného nebe a noční oblohy. Poukazuje na to, že hvězdy jsou velmi staré a že v porovnání s hvězdami je lidský život nicotný. V knihách je vyprávění stavěno chronologicky. Události jdou jedna časově za druhou. V knihách Fukse a Sidona je toto chronologické vyprávění mnohdy narušeno. U Fukse dochází ke skokům v čase v rámci jednotlivých kapitol. Vypravěč vypráví příběh, který se stal v minulosti, a tento příběh narušují části, které se odehrávají v přítomnosti. U Sidona skoky nejsou tak časté a jsou značeny závorkou.

Důležitou roli také hrají proměny postav. Je samozřejmé, že pokud člověk prožije hrůzu koncentračního tábora, nezůstane stejný. Stejně tak pokud zažije smrt svého blízkého kamaráda nebo příbuzného, vždycky to na něm zanechá výraznější změny. U Fischla a u Fukse dochází ke změnám neplánovaným, hlavní hrdinové se změní s ohledem na to, co se jim v příběhu stane. U Sidona dochází ke změně záměrné. Hlavní hrdinové chtějí zakrýt svoji identitu, tudíž si změni jméno a se změnou jména, přichází i změna jejich osobnosti. S touto proměnou také úzce souvisí putování. Putovat můžou myšlenky, jak je tomu u Fischla, kdy zavření v koncentračním táboře, nemohou putovat fyzicky. Nebo může putovat člověk a jeho tělo. Pokud člověk chce nebo potřebuje změnit svou identitu, většinou k tomuto kroku musí odejít, putovat po světě, po různých místech a hledat sám sebe, jak to můžeme najít u Sidona.

Samostatnou kapitolou je kniha *Nepřítel z Atlantidy* od Alexeje Pludka. Alexej Pludek zde totiž nepřímo vystupuje proti Židům, kritizuje je, haní je. Na víru zde ani není moc poukázáno, Židé jsou zde vyobrazeni jako obchodníci a lidé, kteří dokonalou Atlantidu ničí a narušují její řád zevnitř. V této knize se jedná především o srovnávání, Atlantida je srovnávána se Sovětským svazem a je zde jasně ukázáno, že dokonalý Sovětský svaz může skončit, pokud nebude držet jednotně a pokud se v něm objeví podřadní živlové, kteří budou tuto dokonalost narušovat. Jedná se tedy o varování, které Pludek sepsal do své knihy. Nepřátelé nakonec Atlantidu zničí. Pludek ale doufá, že se toto Sovětskému svazu nikdy nestane.

Diplomová práce měla za úkol zpracovat motivy, které se nachází v dílech jednotlivých autorů, kteří se vyskytují v této práci a následně je srovnat na základě jejich podobnosti. Díla byla vybrána z období 70. a 80. let, tedy z doby normalizace. I přesto, že časy normalizace byly kruté a těžké, i autorům se dařilo psát témata, která pro komunistický režim nebyla příliš přívětivá. I proto dvě z knih, které jsou zde vybrány, byly vydány a napsány v exilu, jelikož autoři museli odejít, protože se příliš nehodili pro komunistický režim, zejména kvůli jejich názorům a vystupování. Všichni ostatní, kteří zde zůstali a příliš nesympatizovali s komunisty, museli být obezřetní a dávat pozor, o čem píšou a jak se vyjadřují. Proto je velmi nutné, aby lidé nezapomněli na to, jak situace v období normalizace vypadala. Musíme všichni neustále pracovat na tom, aby i nadále v České republice zůstala svoboda a demokracie.

Použitá literatura

Primární literatura

FISCHL, Viktor. *Dvorní šašci*. Praha: Art-servis, 1990. ISBN 80-7116-001-6.

FUKS, Ladislav. *Obraz Martina Blaskowitze*. Praha: Melantrich, 1980.

PAVEL, Ota. *Smrt krásných srnců: Jak jsem potkal ryby*. Praha: Olympia, 1981.

PLUDEK, Alexej. *Nepřítel z Atlantidy*. Praha: Československý spisovatel, 1981. Žatva (Československý spisovatel).

SIDON, Karol. *Boží osten*. V Praze: Československý spisovatel, 1991. ISBN 80-202-0324-9.

Sekundární literatura

BROD, Toman. *Ještě že člověk neví, co ho čeká: života běh mezi roky 1929-1989*. Praha: Academia, 2007. Paměť (Academia). ISBN 978-80-200-1498-6.

CULLER, Johnatan D. *Krátký úvod to literární teorie*. Nové, rozš. vyd. Přeložil Jiří BAREŠ. Brno: Host, 2015. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7491-233-7.

DEVÁTÁ, Markéta, Jiří KOCIAN a Jiří PERNES. *Českoslovenští komunisté a jejich strana*. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2017. Věda kolem nás. ISBN 978-80-270-3116-0.

GADAMER, Hans-Georg. *Pravda a metoda I: nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David MIK. Praha: Triáda, 2010. Paprsek (Triáda). ISBN 978-80-87256-04-6.

GALÍK, Josef, MACHALA, Lubomír a Eduard PETRŮ, ed. *Panorama české literatury: (literární dějiny od počátků do současnosti)*. Olomouc: Rubico, 1994. ISBN 80-85839-04-0.

HAMAN, Aleš. *Literatura v průsečíku pohledů: teorie, historie, kritika*. Praha: Nakl. ARSCI, 2003. ISBN 80-86078-29-9.

HEITLINGER, Alena. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha: G plus G, 2007. ISBN 978-80-86103-97-6.

KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, 2009. ISBN 978-80-87029-53-4.

KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa: Kořeny reformy 1956 – 1968, Společnost a moc*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, 2008. ISBN 978-80-87029-31-2.

LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998. Česká historie, sv. 4. ISBN 80-7106-308-8.

MENCL, Vojtěch. *Křižovatky 20. století: světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990. ISBN 80-206-0180-5.

MITOSEK, Zofia. *Teorie literatury: historický přehled*. Brno: Host, 2010, Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7294-332-6.

WELLEK, René, WARREN, Austin. *Teorie literatury*. Olomouc: Votobia, 1977. ISBN 80-7198-150-8

Internetové zdroje

HEMELÍKOVÁ, Blanka, Alexej Pludek. *Slovník české literatury* [online]. 31. 12. 2006 [cit. 2017-08-12]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=840&hl=alexej+pludek+>

JEDLIČKOVÁ, Alice, Viktor Fischl. *Slovník české literatury* [online]. 31. 8. 2008 [cit. 2017-02-04]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1222&hl=viktor+fischl+>

KUDRNÁČ, Jiří, FISCHL, Viktor: *Dvorní šašci*. *Slovník české prózy* [online]. 1994 [cit. 2017-02-06]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1416>

VLAŠÍNOVÁ, Drahomíra, Ladislav Fuks. *Slovník české literatury* [online]. 23. 5. 2006 [cit. 2017-04-22]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=325&hl=ladislav+fuks+>

PAPOUŠEK, Vladimír, Karol Sidon. *Slovník české literatury* [online]. 25. 3. 2012 [cit. 2017-06-22]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=969&hl=karol+sidon+>

SVOZIL, Bohumil, Ota Pavel. *Slovník české literatury* [online]. 30. 9. 2006 [cit. 2017-05-15]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=834&hl=ota+pavel+>